

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Pěstounská péče pohledem zpět – případové studie osob, které vyrostly
v pěstounské péči**

Bc. Monika Kuráková

Diplomová práce

2017

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Monika Kuráková**
Osobní číslo: **H15431**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Název tématu: **Pěstounská péče pohledem zpět případové studie osob, které
vyrůstly v pěstounské péči**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem této diplomové práce je zjistit, jaký význam přikládají jedinci, kteří vyrůstli v pěstounské péči, institutu pěstounské péče a jak jej hodnotí. Teoretická část práce se bude zabývat systémem náhradní rodinné péče a vývojem pěstounské péče v České republice. Pozornost bude věnována dítěti vyrůstající v pěstounské péči a jeho pěstounské rodině. V praktické části bude proveden kvalitativní výzkum, který se bude soustředit na odhalení toho, jakým způsobem hodnotí dotazované osoby své dětství a dospívání v pěstounství a jak hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj současný život. Za výzkumný design bude vybrána případová studie, která umožní jedinečný vhled do osudu těch, kteří vyrůstali v pěstounské péči.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

BARBER, J. G. - DELFABBRO, P. H. Children in foster care. New York: Routledge, 2004. ISBN 0-415-31164-0.

GABRIEL, Z. - NOVÁK, T. Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-485-4.

NOŽÍŘOVÁ, J. Náhradní rodinná péče. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-8613191-7.

RADVANOVÁ, S. Náhradní rodinná péče představy a skutečnost. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Právnická fakulta, 2009. ISBN 978-80-87146-25-5.

SMOLÍKOVÁ, V. Tradice pěstounské péče v českých zemích. Praha: Key Publishing, 2014. ISBN 978-80-7418-218-1.

SOBOTKOVÁ, I. - OČENÁŠKOVÁ, V. Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3821-4.

ZEZULOVÁ, D. Pěstounská péče a adopce. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 3. února 2012, občanský zákoník. In Sběrka zákonů České republiky.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Adriana Sychrová, Ph.D.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2016

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2017

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Janovické Lhotě dne 15. 3. 2017

Monika Kuráková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. Adrianě Sychrové Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, za její vstřícnost, ochotu a cenné rady.

Velké poděkování patří účastníkům výzkumu, tedy těm, kteří vyrůstali v dlouhodobé pěstounské péči. Oceňuji jejich otevřenost, se kterou se podělili o své životní zkušenosti. Bez nich by tato diplomová práce nevznikla.

V Janovické Lhotě dne 15. 3. 2017

Monika Kuráková

ANOTACE

Tato práce se zabývá významem pěstounské rodiny z pohledu jedinců, kteří v dlouhodobé pěstounské péči vyrůstali. Teoretická část práce se zabývá systémem náhradní rodinné péče a vývojem pěstounské péče v České republice. Dále se věnuje již dospělému jedinci, který prošel pěstounskou péčí. Práce stojí na teoretických východiscích, jakými jsou teorie uspokojování potřeb a teorie psychosociálního vývoje osobnosti.

Praktická část zahrnuje kvalitativní výzkum. Za pomoci polostrukturovaného rozhovoru zjišťuje, jakým způsobem hodnotí dotazované osoby své dětství a dospívání v pěstounské rodině a jak hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj současný život.

KLÍČOVÁ SLOVA

Náhradní rodinná výchova, pěstounská péče, rodina, dospělí vychovaní v dlouhodobé pěstounské péči, význam pěstounské rodiny

TITLE

Foster Care with Hindsight - Case Studies of Persons Brought up in Foster Care

ANNOTATION

This thesis solved the importance of the foster families from the perspective of individuals who are growing in the foster care. The theoretical part of the thesis analysed the system of the substitute family education and development of the foster care in the Czech Republic. Moreover, the thesis solved the situation with adults who grew in the foster care. The thesis is based on the theories specifically on theory of satisfying of needs and Erikson's psychosocial theory of personality development.

The empirical part of this thesis include the qualitative research. It is evaluated by using the semi-structured interview how the questioned persons value the childhood and adolescence in the foster family and how they value the significance of the foster family for their current life.

KEYWORDS

Substitute family education; foster care, family, adults brought up in long-term foster care, signifkance of foster family

OBSAH

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK.....	9
ÚVOD.....	10
1 NÁHRADNÍ VÝCHOVA	12
1.1 Systém náhradní rodinné péče	14
1.2 Specifika jednotlivých forem náhradní rodinné péče.....	18
2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE	21
2.1 Vývoj pěstounské péče u nás	23
2.1.1 Kořeny pěstounské péče	23
2.1.2 Období po roce 1945	27
2.2 Současná právní úprava pěstounské péče	30
2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu.....	32
3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	35
3.1 Teorie uspokojování potřeb.....	35
3.2 Teorie psychosociálního vývoje osobnosti	41
4 DOSPĚLÝ JEDINEC Z PĚSTOUNSKÉ PÉČE	45
5 METODOLOGIE KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU	48
5.1 Cíle výzkumného šetření.....	49
5.1.1 Intelektuální cíle	49
5.1.2 Praktické cíle	49
5.1.3 Personální cíle	50
5.2 Stanovení výzkumné otázky	50
5.3 Metodologický přístup	50
5.4 Výzkumný vzorek	51
5.5 Příprava a průběh výzkumného šetření	55
5.6 Postup zpracování a analýza dat	56
5.7 Výsledky výzkumu.....	57
5.8 Závěr výzkumu.....	79
ZÁVĚR	86
ZDROJE.....	89
PŘÍLOHY	94

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK

Obrázek 1: Schéma náhradní výchovy v ČR.	14
Obrázek 2: Schéma náhradní rodinné výchovy.	18
Obrázek 3: Schéma výchovy v pěstounské rodině.	64
Obrázek 4: Schéma problémů během pěstounské péče.	70

ÚVOD

„Pro mě je pěstounka máma a já ji tak beru. I ji tak oslovuju. Podle mě je máma ta, co vychová a ne ta, co porodí... Je pěstoun a pěstoun. Je pěstoun, který to bere jako práci a za to plat. Ty děti nějakým způsobem vychová, a v okamžiku jejich plnoletosti to utne. A pak jsou pěstouni, kteří i přes to, že děti vystudují a jsou samostatně výdělečně činné, tak pro ně pěstounská péče nekončí...A taková je i moje máma.“ (Richard)

Každé dítě si zaslouží vyrůstat v milující rodině. Rodina je jedinečným společenstvím, které bylo založeno pro ochranu a výchovu dětí. Plní funkce, které žádná jiná instituce nedokáže plně nahradit. Rodinné prostředí má v životě dítěte rozhodující vliv na rozvoj jeho osobnosti, jak v oblasti duševní, tělesné a sociální. Za ideální považujeme situaci, kdy dítě vyrůstá bez vážnějších problémů ve své biologické rodině. Přirozeně však existují odchylky, kdy rodina z nejrůznějších důvodů neplní dostatečně svou funkci a dítě v ní neprospívá. Rodiče se zkrátka nechtějí, neumějí nebo nedokáží o dítě postarat. Ohroženému dítěti je poskytnuta opora v systému náhradní výchovy zahrnující jak ústavní výchovu, tak náhradní rodinnou péči. Dříve se objevovaly tendence umísťovat tyto děti do ústavů, kde jim byl zajištěn určitý životní standard. Toto počínání bylo postupem času vystřídáno snahou o to, aby co nejvíce dětí vyrůstalo v rodinách. Bylo zjištěno, že dítě pro svůj zdravý vývoj potřebuje láskyplné, citově vřelé a bezpečné prostředí, které mu žádný ústav není schopen zajistit. K uspokojení základních psychických potřeb dítěte může docházet jen v prostředí rodinném.

Do popředí se dostal institut náhradní rodinné péče jako nejvhodnější alternativa, která má za úkol zabezpečit takovou výchovu a péči, kterou by v nejlepším případě měli zajistit vlastní rodiče. Dávno již víme, že dítě přijímá za matku a otce toho, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chová bez ohledu na to, zda jsou to jeho biologičtí rodiče. Za jeden z důležitých institutů náhradní rodinné péče považujeme pěstounskou péči.

O problematiku pěstounské péče se již řadu let zajímá mnoho odborníků i autorů z řad laické veřejnosti. Nejen názory odborníků, ale především zkušenosti samotných jedinců, kteří prožili v pěstounské péči podstatnou část vlastního vývoje, považujeme za velice cenné. Nikdo není kompetentnější ke zhodnocení přínosů a nedostatků pěstounské péče než ti, pro něž představovala důležitou část jejich vlastního života.

Tématem této diplomové práce je retrospektivní pohled na pěstounskou péči očima dospělých, kteří v ní vyrostli. Záměrem není přesvědčovat čtenáře o tom, že pěstounská péče je jediným nejlepším řešením pro děti, které nemohou být vychovávány v původní rodině. Uvědomujeme si, že jako každá forma náhradní rodinné péče i pěstounská péče má své přednosti a nedostatky. A právě na jejich odhalení se soustředí tato práce.

Diplomová práce je rozdělena do dvou základních částí – teoretické a praktické. Teoretická část práce přináší základní poznatky o systému náhradní výchovy a přibližuje podstatu jednotlivých forem náhradní rodinné péče. Pozornost je věnována institutu pěstounské péče v České republice. Pro pochopení pěstounské péče v celé její šíři je do textu zahrnuta kapitola věnující se historii pěstounské péče od jejího vzniku a prvotních impulzů až po její podobu, jakou ji známe dnes. Za podstatnou považujeme kapitolu, která seznamuje se současnou legislativní úpravou. Na jejím základě můžeme porovnat změny v pěstounské péči, ke kterým došlo zavedením nové právní úpravy v roce 2013. Prostor je také věnován vysvětlení teoretických východisek, na kterých je práce postavena. Jsou jimi teorie uspokojování potřeb a teorie psychosociálního vývoje osobnosti. Poslední kapitola teoretické části shrnuje studie, které se doposud zabývaly dospělými jedinci z pěstounské péče.

Výzkumná část se zaměřuje na dospělé osoby, které prožily podstatnou část života v pěstounské rodině. Odhaluje, jakým způsobem hodnotí tyto osoby dětství a dospívání v dlouhodobé pěstounské péči a jak se zvládly zapojit do běžného života po jejím ukončení. V neposlední řadě odpovídá na otázku, jaký význam přikládají tito jedinci pěstounské rodině ve svém současném životě. Odpovědi na tyto výzkumné otázky jsou zjišťovány pomocí kvalitativního výzkumu technikou polostrukturovaného rozhovoru.

1 NÁHRADNÍ VÝCHOVA

Rodina jako nejstarší lidská společenská instituce je základní jednotkou každé společnosti. Jedná se o zcela přirozené prostředí pro výchovu dětí. Český psycholog O. Matoušek ji definuje jako: „...*první a dosti závazný model společnosti, s jakým se dítě setkává. Představuje jeho osobní rozvoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory.*“¹ Hodnotu funkčního rodinného prostředí a její důležitost pro normální psychický vývoj dítěte netřeba připomínat.

Ideálním případem je samozřejmě situace, kdy rodina plní dostatečně veškeré potřeby dítěte, fyzické i psychické. Přirozeně však vznikají odchylky, kdy se tomu tak neděje. Některé rodiny při péči a při výchově dítěte buď neplní dostatečně svou funkci či ji neplní vůbec. Existuje řada důvodů, proč rodiče v dostatečné kvalitě a kvantitě nenaplňují potřeby dítěte. Jedná se o důvody více či méně subjektivní i objektivní. Škoviera řadí **důvody zařazení dítěte do náhradní výchovy** do tří kategorií, které přejímá od Dunovského. Rodiče se nemohou o dítě starat většinou z objektivních důvodů - úmrtí, nemoc, výkon trestu. Existují však situace, kdy se rodiče o dítě nechtějí starat. Dítě se zřeknou, odloží ho, pouze imitují péči, chybí citová vazba k dítěti, či nenaplňují jeho základní potřeby. Třetí příčina spočívá v neschopnosti rodiče se o dítě postarat. Rodič se zkrátka neumí postarat. Rodina sice může mít k tomu materiální podmínky, ale z nějakého důvodu se starat nedokáže a výchovu a péči o dítě nezvládá.²

V minulosti docházelo k osiření dětí tím, že jeden, nebo oba rodiče dítěti zemřeli a o dítě se neměl kdo postarat. Dnes je situace jiná. Děti, o kterých budeme pojednávat, se dlouhodobě označovaly jako tzv. sociálně osiřelé. Své rodiče ve velké většině mají, ale ti se o ně nemohou, neumějí nebo nechtějí postarat. Postupně se pojem „*sociální sirotek*“ přestal používat, neboť tyto děti zbavuje potencionální existence jejich biologických rodičů. Nemohou-li se rodiče o své děti z nejrůznějších důvodů postarat, přejímá povinnost zajistit tuto péči stát. Péče o dítě v nouzi je zajišťována v rámci sociálně-právní ochrany dětí. Orgány sociálně-právní ochrany dětí vyvíjejí veškeré úsilí, aby situace byla vždy vyřešena ku

¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 9.

² ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál, 2007, s. 129.

prospěchu dítěte. Jejich předním hlediskem je nejlepší zájem dítěte³, jeho prospěch a blaho. Tato zásada je ukotvena v Úmluvě o právech dítěte: *Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.*⁴

Přestože je tato diplomová práce zaměřena na pěstounskou péči, tedy jednu z forem náhradní rodinné péče a budou jí věnovány další kapitoly, záměrem v žádném případě není vyzdvihovat tuto formu nad ostatní, ani prezentovat ji jako jedinou, nejlepší variantu řešení. Každé dítě, které pochází z nefungujícího rodinného prostředí, je jedinečné - svými vlastnostmi, prožíváním a chováním. Nese si sebou genetickou informaci, kterou mu předali jeho biologičtí rodiče. Ohrožené děti pocházejí z odlišného rodinného prostředí, kde získaly různé zkušenosti a prožívají různé osudy. Z toho důvodu nemůžeme předpokládat, že námi zvolená forma náhradní výchovy, je vždy pro všechny děti ideální. Jak tvrdí ze svých zkušeností psycholog Z. Matějček, každá jednotlivá forma, ať již se jedná o rodinnou či nerodinnou, má svá silná a slabá místa, má své přednosti a svá specifická úskalí. Nemůžeme hodnotit a kategorizovat ve smyslu lepší – horší, nýbrž jiné, v určitém konkrétním případě pro dítěte více vhodné či méně vhodné.⁵

Pro děti, které se ocitnou mimo vlastní rodinu pouze krátkodobě, připadá v úvahu umístění do pěstounské péče na přechodnou dobu nebo pobyt v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc⁶. Při dlouhodobějším pobytu dítěte mimo rodinu se pak nabízí náhradní rodinná péče nebo ústavní výchova. Přičemž náhradní rodinná péče má vždy přednost před umístěním dítěte do ústavní výchovy.⁷ V dnešní době jsou již dobře známy negativní důsledky dlouhodobých pobytů dětí v ústavěch od jejich raného dětství na jejich kognitivní, emocionální, fyzický a psychický vývoj. Z následujícího schématu (Obrázek č. 1) je patrné, jakým způsobem je uskutečňována náhradní výchova dětí v České republice s bližší specifikací ústavní výchovy.

³ Nejlepší zájem dítěte je definován jako: „...*takový stav, kdy je zachována životní úroveň a podmínky, nezbytné pro jeho zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj a je chráněno právo dítěte na plný a harmonický rozvoj jeho osobnosti a schopností; plnohodnotné dětství a osobní potenciál dítěte je plně vyvinut v rámci rodiny; cizí péče a podpora je dítěti poskytována jen v nezbytně nutné míře.*“ Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. Dostupný z: http://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/43cs_1.pdf&original=Narodni_akcni_plan.pdf.

⁴ Úmluva o právech dítěte, článek 3, odstavec 1.

⁵ MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 45.

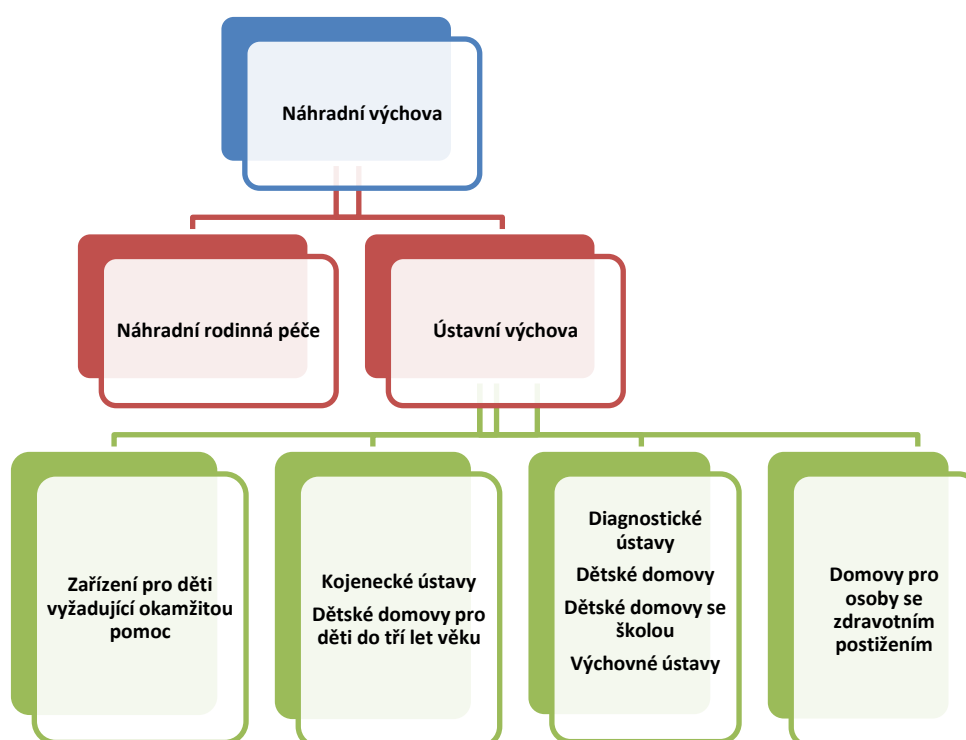
⁶ Dle zákona č. 359/1999 Sb. tato zařízení poskytují pomoc a ochranu dětem, které se ocitly bez péče; jejich život a příznivý vývoj je vážně ohrožen; dětem tělesně nebo duševně týraným nebo zneužívaným či dětem, které se vyskytly v prostředí, kde jsou jejich práva zásadně ohrožena.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 42, odstavec 1.

⁷ SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 9.

U našich sousedů na Slovensku je náhradní výchova realizovaná odlišně, prostřednictvím tří forem – náhradní osobní péče, pěstounská péče a ústavní péče. Je zajímavé, že adopce není zahrnována do systému náhradní péče jako jedna z jejich forem, nýbrž stojí zcela odděleně.⁸

Obrázek 1: Schéma náhradní výchovy v ČR. Zdroj: vlastní konstrukce.

1.1 Systém náhradní rodinné péče

Přestože se běžně používá pojmenování náhradní rodinná péče, mnozí jej považují spíše za pojem nepřesný. Souhlasím se Škovierou, který uvádí, že je důležité péči a výchovu zásadně odlišovat. Péče se zaměřuje na uspokojování základních potřeb. Je to jednostranná činnost. Postrádá vzájemnost. Péče se soustředí na zabezpečení jednotlivce. Výchova je jeho rozvíjením, tedy kvalitativním posunem. Při výchově vzniká vztah mezi vychovatelem

⁸ ŠMAJDOVÁ BÚŠOVÁ, K. – KUČERA, M. *Profesionální rodičovství: etnografická studie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015, s. 11.

a dítětem. Pokud tedy hovoříme o náhradní rodinné péči, je to pojem značně diskutabilní. Škoviera k tomu dále uvádí: „*Rozvíjení psychických vlastností, funkcí a procesů nemůže být náhradní. Náhradní může být jen prostředí, ve kterém dítě vychováváme.*“⁹ V literatuře jsou často pojmy výchova a péče považovány za synonyma, ovšem za přesnější označení je chápána výchova. V diplomové práci proto používáme pojem náhradní výchova jako zastřešující, označující všechny formy jiné než rodičovské výchovy dítěte v nouzi, které jsou garantovány státem. Náhradní rodinná péče je pak součástí náhradní výchovy. Jedná se o pojem tradiční.

Za základní právo každého dítěte je považováno právo znát své rodiče a právo na jejich ochranu a péči. Jak již bylo uvedeno, někteří rodiče zkrátka neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, či nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti¹⁰. Právě v těchto situacích nastupuje náhradní výchova a to buď rodinná, nebo ústavní. V této kapitole nás bude zajímat především náhradní rodinná péče, která se snaží, jak je již z názvu patrné, nahradit dětem chybějící péči rodičů péčí jiných fyzických osob. **Institut náhradní rodinné péče** tímto poskytuje dětem, které ve vlastní biologické rodině z nejrůznějších důvodů trvale nebo dočasně vyrůstají nemohou, možnost přirozeného rodinného prostředí. To platí stejně tak v případě, kdy rodiče nemohou řádně zajistit výchovu dítěte nebo výchova dítěte je vážně ohrožena nebo narušena.

O umístění dítěte do náhradní výchovy rozhoduje soud. Ten vždy bere v úvahu individuální situaci každého dítěte. Dříve byly děti umísťovány především do kolektivní péče. V posledních desetiletích se v zahraničí i u nás objevovaly hlasy, které postupně prosazovaly náhradní rodinu jako mnohem vhodnější prostředí pro ohrožené děti. O škodlivém vlivu ústavní výchovy na kognitivní, emocionální, fyzický a psychický vývoj jedince se ví již desítky let¹¹, nicméně až v posledních letech došlo ke změně systému náhradní péče. Současná právní úprava jasně deklaruje princip přednosti náhradní rodinné péče před péčí ústavní. Systém je nastaven tak, že jako další řešení v případě, kdy dítě nemůže setrvat ve své biologické nukleární rodině, nastupuje náhradní rodinná péče. V dnešním pojetí ústavní

⁹ ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál, 2007, s. 27.

¹⁰ Dle občanského zákoníku, zákon č. 89/2012 Sb., § 858: *Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.*

¹¹ MATĚJČEK, Z. – LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. 400 s.; NELSON, CH. A., FOX N. A., ZEANA, CH. H. *Romania's abandoned children. Deprivation, Brain Development, and the Struggle for Recovery*. Harvard university press, 2014, 402 s.

výchova pouze představuje krajní a poslední řešení, kdy jiné možnosti a opatření zkrátka nepřipadají v úvahu. Přednost náhradní rodinné péče před ústavní výchovou zabezpečuje občanský zákoník v § 971: *Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěření dítěte do péče fyzické osoby.*¹² Tento paragraf zákona dokládají statistiky z roku 2014 a 2015. Dle Ministerstva práce a sociálních věcí (dále MPSV) vyrůstalo k 31. 12. 2014 v náhradní rodinné péči 17 530 dětí a v ústavní výchově pouze 8 374.¹³ V roce 2015 stoupl počet dětí umístěných v náhradní rodinné péči na 18 151.¹⁴ Zajímavé je, že k 1. 1. 2006 bylo v náhradní rodinné péči evidováno pouze 6 873 dětí.¹⁵ V té době byly děti více umísťovány do ústavní výchovy, jelikož nebyl prakticky zaveden institut pěstounské péče na přechodnou dobu. Stát také ještě nezahájil transformaci systému péče o ohrožené děti upřednostňující rodinné prostředí v náhradní výchově spolu s výraznou podporu pro pěstounské rodiny, což později přineslo větší zájem především o pěstounskou péči. Výraznou změnu přineslo schválení vládního dokumentu s názvem: **Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“** v roce 2012 a následné změny zákonů (přijetí nového občanského zákoníku, změny v zákoně o sociálně-právní ochraně dítěte). Strategie vychází z kritické reakce Výboru OSN pro práva dítěte z roku 2011 na nedostatečné naplňování Úmluvy o právech dítěte v ČR v letech 2003 až 2011. Byli jsme stále kritizováni za vysoký počet dětí v ústavech, nedostatečné služby pro rodiny a malou podporu pěstounské péči obecně. Z toho důvodu se mezi základní cíle strategie zařadily následující body:

- Vytvoření a zpřístupnění služeb a podpory rodinám a dětem
- Podpora náhradní rodinné péče
- Rozvinutí alternativ péče o ohrožené děti a deinstitucionalizace péče
- Optimalizace procesů ochrany dětí a podpory prosperity dětí
- Sjednocení systému péče o děti
- Transparentní financování systému

¹² Občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., § 971, odstavec 1.

¹³ *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2014*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. 146 s.

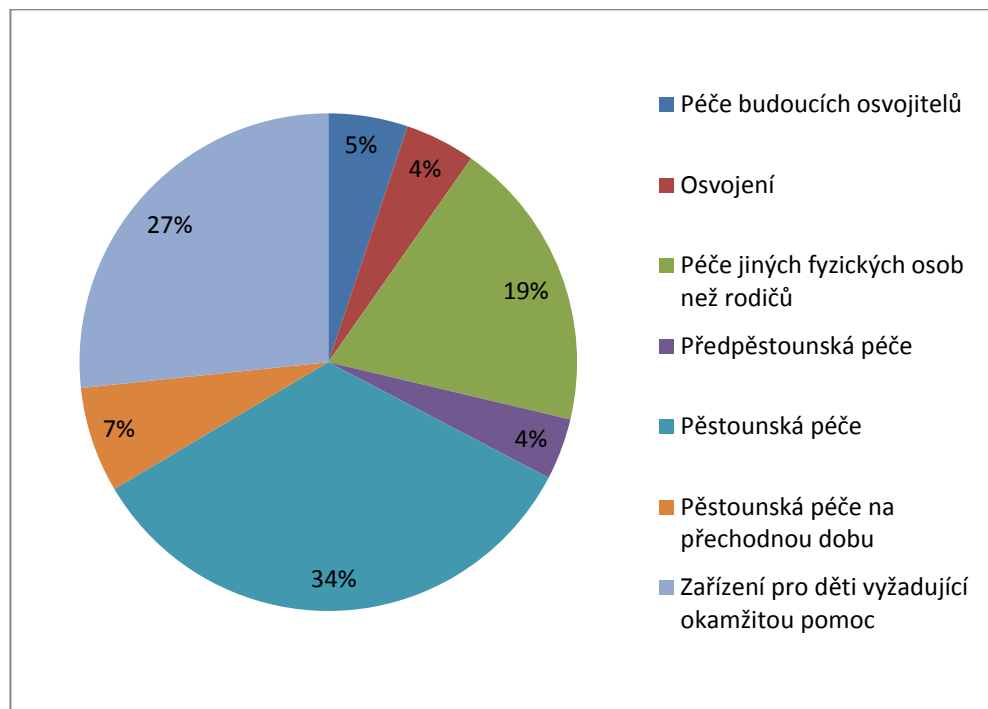
¹⁴ *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2015*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2016. 148 s.

¹⁵ *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2006*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2007. 225 s.

- Kvalita práce, vzdělávání a standardy.¹⁶

Pro představu, jak se změnil pohled na umísťování dětí do ústavní péče, uvádím graf (Graf č. 1) počtu dětí a mladistvých umístěných do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy¹⁷ v roce 2014. Z grafu je patrné, že se nejvíce na péči o ohrožené děti podílí pěstounská péče. Mnoho dětí je však často také umísťováno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Graf 1: Umístění dětí a mladistvých do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy v roce 2014. Zdroj: MPSV¹⁸

¹⁶ MPSV: *Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti* [online]. [cit. 2017-01-22]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/21721/optimalizace_rizeni.pdf.

¹⁷ Dle § 22 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže se ukládá ochranná výchova v případě, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno nebo jeho dosavadní výchova byla zanedbána nebo to vyžaduje prostředí, v němž mladistvý žije.

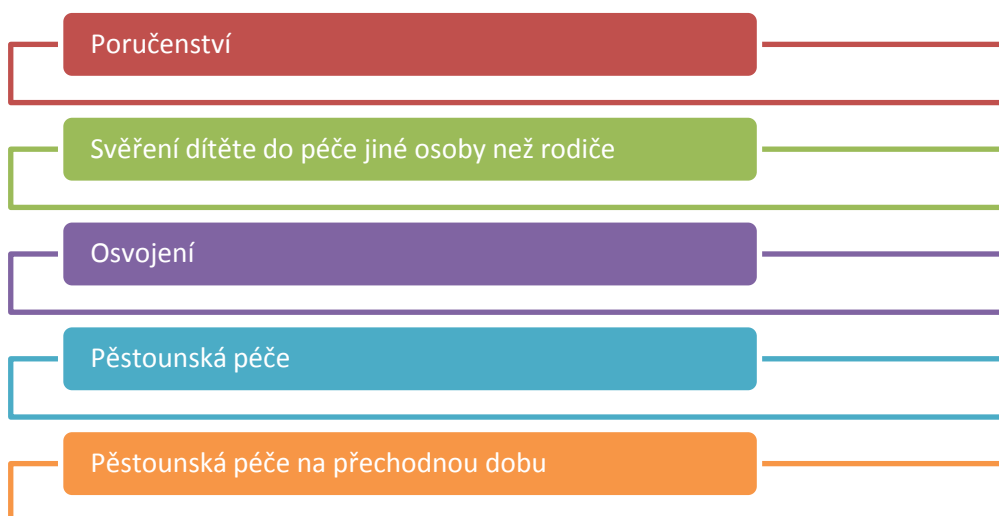
¹⁸ *Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2014*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. 146 s.

Typ umístění dítěte	Počet umístěných dětí
Péče budoucích osvojitelů	339
Osvojení	300
Péče jiných fyzických osob než rodičů	1 245
Předpěstounská péče	262
Pěstounská péče	2 218
Pěstounská péče na přechodnou dobu	450
Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	1 750

1.2 Specifika jednotlivých forem náhradní rodinné péče

Náhradní rodinná péče je forma péče, při které jsou děti vychovávány náhradními rodiči přímo v jejich rodinách. Je zacílená na poskytnutí přechodné či dlouhodobé péče pro děti, které nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve své biologické rodině. Nejčastějšími formami náhradní rodinné péče v České republice, které tvoří součást strukturovaného systému péče o ohrožené děti, jsou svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, osvojení, poručenství, pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu. Pro uvedení do problematiky náhradní rodinné péče budou v následujícím textu jednotlivé základní formy blíže přiblíženy a specifikovány. Nicméně pro potřeby této diplomové práce bude pozornost zaměřena především na dva instituty – pěstounskou péči a pěstounskou péči na přechodnou dobu. Těm bude věnována samostatná kapitola, ve které budou podrobněji popsány.

Obrázek 2: Schéma náhradní rodinné výchovy. Zdroj: vlastní konstrukce.

V případě, kdy rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské odpovědnosti nebo jim byla pozastavena, či nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, soud dítěti stanoví **poručníka**. Soud jmenuje dítěti poručníka téměř okamžitě, kdy nastanou výše zmiňované události. Do té doby vykonává poručenství orgán sociálně-právní ochrany dětí. Při jmenování poručníka soud přihlédne k přání rodičů a k zájmu dítěte. Pokud rodiče zvolili konkrétního člověka, soud to toleruje. K přání rodičů se nepřihlíží, ledaže by bylo v rozporu se zájmy dítěte. V případě, že rodiče žádnou osobu nenaznačili, soud jmenuje poručníkem některou z osob příbuzných nebo blízkých dítěti či jeho rodině. Dle občanského zákoníku poručník má vůči dítěti v zásadě všechna práva a povinnosti jako rodič, na rozdíl od rodičů k němu nemá vyživovací povinnost. Soud nad poručníkem uplatňuje stálý dozor. Poručník podává soudu pravidelné informace o svěřeném dítěti nejméně jednou za rok. Poručenství je podstatný druh péče o dítě v systému náhradní rodinné péče. V pravém slova smyslu není považováno za krátkodobý institut péče o dítě, jelikož často nezaniknou překážky, pro které rodiče nemohou o dítě pečovat. Pokud rodiče či alespoň jeden z nich nabude rodičovskou odpovědnost nebo schopnost ji vykonávat, vrací se dítě zpět do své původní rodiny.¹⁹

Svěření dítěte do péče jiné osoby než rodiče se užíje v případě, že o nezletilé dítě nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník. Soud při svém rozhodnutí dává přednost osobám příbuzným nebo dítěti blízkým před jinými osobami. Jedná se často tedy o osoby, které dítě zná, je na ně zvyklé a má s nimi dobrý vztah. I v tomto případě soud při rozhodování respektuje zájem dítěte a možnost vyjadřovat se k záležitosti, které se ho týkají. Zákon stanovuje, že svěření dítěte do péče nenahrazuje pěstounskou péči, předpěstounskou péči nebo péči, která předchází osvojení. Institut svěření dítěte do péče jiné osoby než rodiče je pouze dočasný. Je možný na dobu, po kterou rodiče neumí, nechtějí nebo se nemohou o dítě osobně postarat. Existuje tedy určitá překážka na straně rodiče, avšak ta je považována pouze za přechodnou. Cílem je navrácení dítěte do přirozené rodiny. Rodiče dítěte zůstávají nadále jeho zákonnými zástupci. Mají právo se s dítětem stýkat, popřípadě požádat o navrácení dítěte zpět do své péče. Tato forma je koncipována tak, aby byly zachovány vazby mezi rodičem a dítětem. Po odstranění překážek na straně rodiče (často výkon trestu, onemocnění či pobyt v zahraničí), se dítě vrací zpět do rodiny. Rodiče jsou nadále povinni vyživovací povinností vůči dítěti. Povinnosti pečující osoby vymezuje soud nebo se používají ustanovení o pěstounství.²⁰

¹⁹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 928 - § 942.

²⁰ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 953 - § 957.

Osvojení jako jedna z forem náhradní rodinné péče je definována v občanském zákoníku. Nicméně samotný proces zprostředkování osvojení příslušnými orgány je ukotven v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Zajímavé je, že tato forma je v právním řádu začleněna do kategorie příbuzenství, ačkoli je tradičně vnímána jako jedna z forem náhradní rodinné péče podobně jako např. pěstounství. Osvojením totiž vzniká specifický právní i rodinný vztah. Mezi osvojeným a osvojitelem se vytváří takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi. Právně se jedná o nejstabilnější prostředí, které může být v náhradní rodinné péči dítěti poskytnuto. Jelikož osvojitelé nejsou biologickými rodiči dítěte, můžeme považovat tento vztah za „umělý“, alespoň v právním slova smyslu. Osvojením zanikají všechna práva a povinnosti mezi dítětem a jeho původní rodinou. Naopak osvojitelé se stávají zákonnými zástupci dítěte. Mají k němu stejnou rodičovskou zodpovědnost jako při výchově vlastního dítěte. Dítě se stává také příbuzným příbuzných rodičů se všemi právními důsledky. Osvojenec se tím stává členem zcela nové rodiny. O osvojení rozhoduje soud na návrh osoby, která se chce stát osvojitelem. K osvojení je zapotřebí souhlas biologických rodičů dítěte. V některých případech to není třeba. Především pokud byli rodiče dítěte zbaveni rodičovské odpovědnosti či je splněna podmínka zjevného nezájmu o dítě. Osvojit dítě si mohou společně pouze manželé, jeden z manželů nebo i jednotlivec. Soud zhodnotí vzájemnou vhodnost osvojitelů a dítěte. Před rozhodnutím soudu o osvojení musí dítě pobývat nejméně šest měsíců v péči budoucího osvojitele. Jedná se o tzv. předadopční péči, která má podat přesvědčivé zjištění, že se mezi osvojitelem a dítětem vytvořil takový vztah, který je smyslem osvojení.²¹ Současná právní úprava také ukládá povinnost osvojence sdělit dítěti, že není jeho vlastní nejspíše do zahájení školní docházky. Což zodpovědělo donedávna řešené dilema, zda říct či neříct dítěti, že je adoptované. Dříve se diskutovalo o tom, v jakém věku je pro dítě dobré, aby vědělo, že je osvojené. Nejen přímo u konkrétních osvojitelů, ale i u odborné veřejnosti přetrvávaly protichůdné názory. K tomu se např. vyjadřoval psycholog Z. Matějček. Ve svých pracích to nazval tzv. principem pravdy ve výchově. *„Jestliže se náhradní rodiče bojí prozradit dítěti a veřejnosti, že se jim nenarodilo, ale že jej přijali za své, znamená to, že sami své náhradní psychologické rodičovství pokládají za něco méně hodnotného, než je rodičovství vlastní.“*²² Pokud je rodičovská identita založena na nepravdě, těžko na ní může být budována tak žádoucí potřeba samotného dítěte, tedy potřeba životní jistoty.

²¹ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 794 – § 804.

²² MATEJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 70-71.

2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

Pěstounská péče je státem garantovaná forma péče o ohrožené děti. Dítě přichází do pěstounské péče proto, že jeho biologičtí rodiče nebo alespoň jeden z nich nebyli zbaveni rodičovských práv. Pokud trvá zájem rodičů o dítě a rodiče s osvojením nesouhlasí, pěstounská péče se naskýtá jako vhodný, avšak nenejdokonalejší způsob řešení.

Dříve bylo za nejčastější formu náhradní rodinné péče v České republice považováno osvojení. Zavedením pěstounské péče na přechodnou dobu a její podporou, se mírně osvojení odsunulo do pozadí. Je to především proto, že ne všechny děti jsou právně volné a tudíž vhodné pro osvojení. Navíc současný trend dává přednost krátkodobému umístění dítěte. Všechna opatření jsou zacílená na návrat dítěte do biologické rodiny. V případě, že jsou vyčerpány opravdu všechny možnosti a pokusy o návrat dítěte do původní rodiny, připadá v úvahu osvojení. Mnozí autoři ho považují za extrémní opatření, které mění identitu dítěte.²³ V neposlední řadě je důvodem zlepšení postavení pěstounů v systému náhradní rodinné péče. **Vlivem posledních legislativních změn pěstouni mají zajištěné poměrně vysoké finanční ohodnocení a podporu při výkonu této profese.** Dle ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí bylo v roce 2015 podáno 585²⁴ žádostí o osvojení, o dva roky dříve jich bylo 626 žádostí za příslušný rok²⁵. Nejedná se o případ, že by zájem o osvojení klesal, ale volí se jiné cesty v rámci zájmu dítěte a pokud možno i rodiny.

Na rozdíl od osvojení se pěstounskou péčí nemění status dítěte. Pěstoun vykonává přiměřená práva a povinnosti rodičů, ale nenáleží mu vyživovací povinnost, ta zůstává rodičům. Pěstoun není zákonným zástupcem dítěte. Zastupuje ho jen v běžných záležitostech. Účel pěstounské péče nespočívá pouze v konkrétní péči o dítě, ale ve snaze o zachování přirozených rodinných vazeb dítěte, jejich upevnění či znovu navázání. Pěstoun se zavazuje k tomu, že bude udržovat kontakt dítěte se svou biologickou rodinou.²⁶ Na pěstouna jsou tímto kladeny veliké nároky. Biologičtí rodiče mají právo na osobní a pravidelný styk s dítětem. Pouze ve výjimečných případech je jim toto právo odepřeno.

²³ MULHEIR, Browne a kol. Deinstitutionalizace a transformace služeb pro děti. Manuál pro dobrou praxi. In Sychrová, A. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, s. 9.

²⁴ MPSV. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2015. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

²⁵ MPSV. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2013. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

²⁶ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 67.

Motivace jedinců k přijetí dítěte do pěstounské péče je různá. Součástí pěstounské péče je odměna pro pěstouny. Otázka ekonomického přínosu může být motivačním faktorem pro některé uchazeče o pěstounskou péči. Nicméně není ani výjimkou, že zájemce o pěstounskou péči jejím prostřednictvím řeší nenaplněnou touhu po dítěti či touhu zachránit dítě. To se stává často motivací pro adopci. O osvojení usilují většinou lidé, kteří děti mít nemohou. Zásadním problémem je nepoměr mezi požadavky potencionálních osvojitelů a charakteristikou právně volných dětí. Ideálem manželů, kteří si chtějí osvojit dítě, je holčička, která je co nejmladší nejlépe ještě miminko, je naprosto zdravá, alespoň průměrně inteligentní a jejíž barva pleti je bílá, v nejlepším případě se podobá náhradním rodičům. Někdy egoistická touha neplodných párů mít dítě, uspokojit svou rodičovskou potřebu, je tak velká, že neberou na vědomí zájem a blaho dítěte. Pěstounská péče je považována za náročné poslání, jak po stránce psychické, fyzické a finanční. Děti do pěstounské péče často přicházejí z odlišného sociálního prostředí, z ústavu nebo z rodiny, kde mnohdy zažily špatné zacházení. Ze svého původního prostředí si nesou různé zkušenosti a převzaly různé návyky. Navíc nelze zanedbávat ani vlivy genetické. Postupně se u nich mohou objevit poruchy attachmentu²⁷ či jsou v různé míře deprivovány. To všechno ovlivňuje jejich prožívání a chování a následně i úspěšnost pěstounské péče.

Pro pěstounskou péči je charakteristická její přechodnost, krátkodobost a to především v případě profesionální pěstounské péče, za kterou se u nás považuje pěstounská péče na přechodnou dobu. Cílem tohoto specifického institutu je zajistit péči o dítě po dobu, po kterou se o něj nemohou postarat jeho vlastní rodiče. Dnes je chápána jako forma dočasná, trvat může nejdéle jeden rok. Existuje možnost, že se dítě bude moci vrátit do své původní rodiny nebo mu bude zajištěna jiná trvalá péče, například osvojením. Jejím hlavním cílem je ochrana ohroženého dítěte, podpora rodičů a v ideálním případě návrat dítěte domů.²⁸

Do pěstounské péče svěřuje dítě soud a také jen on ji může zrušit. Pěstounská péče zaniká rozhodnutím soudu či nejpozději zletilostí samotného dítěte. **Rodiče dítěte mají možnost požádat o navrácení dítěte zpět do své péče.** Soud návrh schválí jen v případě, že pominuly závažné důvody, pro které bylo svěřeno do pěstounské péče a shledá, že rodičovská péče je vhodnější v zájmu dítěte. Primárně je pěstounská péče určena dětem, se zdravotními obtížemi, s mentálním postižením, s výchovnými problémy, odlišného etnika, dětem starším,

²⁷ Attachment neboli přilnutí, citové pouto, vyjadřuje specifickou emocionální vazbu dítěte na primárního pečovatele. Attachment zahrnuje vzájemné pocity porozumění, sdílení emocí, přijetí, trvalost a lásku. Dítě hledá útočiště v kontaktu s blízkou osobou, aby zažívalo pocit bezpečí. Vztah mezi matkou a dítětem se jeví vzhledem k vývoji dítěte jako zásadní. Otcem této teorie je psychiatr a psychoanalytik John Bowlby.

BOWLBY, J. *Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010.

²⁸ SYCHORVÁ, A. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, s. 13.

ze sourozeneckých skupin atd. Do pěstounské péče se dostávají děti s nejasnou vývojovou prognózou, jejichž rodiče jsou např. alkoholici či drogově závislí. Dále jsou to děti týrané, zneužívané, děti z neúspěšné náhradní rodinné péče a děti, které nejsou právně volné.²⁹ Tento výčet není samozřejmě úplný. Jsou zde naznačeny pouze nejčastější případy.

V případě, že se hledá pro dítě náhradní rodina, přirozeně se vyhledávají k tomu vhodné osoby v okruhu příbuzných či jiných dítěti blízkých osob. V České republice se nachází nejvíce dětí právě v péči příbuzných. Existuje tudíž i pěstounská péče příbuzenská. Tu vykonávají především prarodiče. Tato péče má svá specifika. Dle ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí bylo v roce 2015 svěřeno do pěstounské péče příbuzných nebo dítěti blízkých osob 1 289 dětí. Za sledovaný rok bylo do pěstounské péče umístěno celkem 1 941 dětí.³⁰ Jak je patrné, pěstounské péči příbuzných se přirozeně dává přednost před klasickou pěstounskou péčí a pěstounskou péčí na přechodnou dobu.

2.1 Vývoj pěstounské péče u nás

Cílem této kapitoly není detailní popis historie pěstounské péče v celé její šíři, ale zachycení některých významných historických mezníků, pod jejichž vlivem se v průběhu času utvořila do takové podoby, jakou ji známe dnes.

Přestože se tato kapitola soustředí na vývoj pěstounské péče, není možné jednoznačně odlišit, který institut lze považovat za předchůdce pěstounské péče a který osvojení. Nejasnou hranici v historii lidstva mezi pěstounskou péčí a adopcí dokazuje mnoho autorů (V. Smolíková, 2014; J. Nožířová, 2012). Smolíková předpokládá, že ve většině případů tyto instituty spolu souvisejí, či na sebe přímo navazují.³¹

2.1.1 Kořeny pěstounské péče

Abychom porozuměli současnému stavu pěstounské péče v České republice, je zapotřebí seznámit se s důležitými historickými momenty, které pomohly spoluvytvářet její dnešní podobu. Problematika opuštěných dětí (skutečných siroteků i těch sociálních) je stará

²⁹ BUBLEOVÁ, V. In SYCHORVÁ, A. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, s. 50-51.

³⁰ Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2015. MPSV [online]. [cit. 2016-11-09]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

³¹ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 14.

jako lidstvo samo. Souvisí s pojetím samotného dítěte a dětství. Na děti se v minulosti nenahlíželo tak jako dnes. Neměly žádná práva a jistoty. Ve starověku děti patřily rodičům, byly považovány za jejich majetek, nikoli právoplatnými lidskými bytostmi. Touto problematikou se zabýval Z. Helus, který uvádí: „*Dějiny dětství nám přinášejí doklady o tom, že děti byly běžně objektem jednání velice drasticky zpochybňující tvrzení, že jsou lidskými bytostmi.*“³² Teprve pozvolna se utvářela představa o zločinnosti tohoto jednání. Hodnota lidského života byla zpočátku minimální, neboť dítě nebylo pro společnost přínosem jako dospělý jedinec, protože nebylo pracovně výkonné. Matějček považuje za pochopitelné, že život dospělého měl v minulosti větší cenu nežli život dítěte. Jednalo se o přirozený proces, při němž se rodina zbavovala dětí tzv. přespočetných. V době válek a hladu se nakládalo s dětmi jako s přítěží.³³ Chápání dětství jako sociálně svébytného období života je důsledkem modernizace. Historickým vývojem hodnoty dítěte se podrobněji zabýváme ve své bakalářské práci³⁴.

Běžnou záležitostí starověku bylo odkládání dětí. Jednalo se o prostředek regulace rodiny. Ve starém Římě otec rozhodoval o životě svého potomka. Opuštěné děti byly veřejně odkládány, rodiče totiž neměli povinnost dítě vychovat. Přesto nepatrné kořeny náhradní rodinné péče najdeme již v antické společnosti. Ve Spartě sirotci vyrůstali na náklady státu, v Athénách byl každému sirotku jmenován poručník. Předpoklad, že počátky náhradní rodinné péče můžeme datovat již do období starého Říma, dokládá fakt, že osvojení nabylo právní formu. Své počátky má osvojení právě ve výše zmiňovaném odkládání tzv. přespočetných dětí.³⁵ Při přijímání sirotků do rodiny byl však sledován zájem osvojitelů o zachování rodu nežli dobro dítěte. I přesto mnoho dětí bylo usmrcováno, v lepším případě odkládáno či prodáno do otroctví.

Naopak počátky pěstounské péče nelze přesně určit. Někteří autoři je vidí v institutu placených kojných, následně chův a opatrovnic. Byl jím především uznávaný odborník Z. Matějček.³⁶ Naopak V. Smolíková považuje spíše nalezince za určitý předstupeň

³² HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: Obrat k dítěti jako výzva pro učitele i rodiče*. Praha: Portál, 2004, s. 16.

³³ MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 16.

³⁴ KURÁKOVÁ, M. (2015). *Vliv vybraných charakteristik rodinného prostředí na školní výsledky žáků prvního stupně základní školy*. [bakalářská práce]. Pardubice: Fakulta filozofická UPa.

³⁵ GABRIEL, Z. – NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 10-12.; NOŽÍŘOVÁ, J. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha, 2012, s. 27-28.

³⁶ Historie adopce má dle Z. Matějčka své kořeny v odkládání dětí přespočetných a pak v institucích nalezinců. Kořeny pěstounské péče spatřuje spíše v instituci kojných. S placenými kojnými, později chůvami či pěstounkami se setkáváme ve starověkých městských státech. Kojné ve středověku běžně patřily mezi služebnictvo panovnických dvorů i v domácnostech bohatých měšťanů. V 18. století bylo dítě po narození posláno ke kojné na venkov. Pobývalo tam dva roky v mnohdy nedostačujících hygienických podmínkách.

pěstounské péče. Přesto se přiklání k názoru, že kořeny pěstounské péče zahrnují více či méně oba tyto instituty.³⁷ Z tohoto předpokladu vychází i tato kapitola.

S rozvojem společnosti a růstem vzdělanosti se zlepšovala péče o opuštěné děti. Ve středověku to byla především církev, která se starala o bezprizorní jedince. Už od prvopočátků staveb kostelů byly budované speciální otáčecí nádoby torny, do kterých mohly matky své nechtěné potomky odložit. Takto odložených dětí se ujímali zbožné osoby.³⁸ V této době můžeme mluvit o primitivním předchůdci dnešních babyboxů. První útulek pro opuštěnou mládež byl založen v Cařihradě v roce 335. První nalezinec byl založen v roce 787 v Miláně. Vlna zakládání nalezinců se postupně šířila po celé Evropě. První institucí pečující o ohrožené děti v Praze byl „Vlašský špitál“ založený v roce 1575 Italy, do kterého byli umísťováni pouze novorozenci a kojenci. Jedná se o jeden z nejstarších špitálů v Evropě, který sloužil svému účelu bezmála 200 let. Cílem nalezinců bylo pouhé přežití dětí bez možnosti řádné výchovy a integrace do společnosti. Přestože nalezince znamenaly určitý posun v péči o odložené děti, podmínky v nich však často byly velice kruté. Úmrtnost dětí se pohybovala kolem 70 %, existovaly dokonce ústavy s takřka stoprocentní úmrtností. Sirotci v nich umírali v důsledku nemocí, nedostatečné výživy, nevyhovující hygieny i psychického strádání.³⁹

V období osvícenství zřizování nalezinců pokračovalo, avšak pod vlivem idejí různých myslitelů (v prvé řadě J. J. Rousseaua, J. H. Pestalozziho) se objevovaly hlasy proti ústavní výchově. Vzhledem ke špatné úrovni ústavů a k vysoké úmrtnosti dětí se prosazovaly požadavky o změnu sirotčinců a o přirozenou výchovu opuštěných dětí v náhradních rodinách. **Byl zaveden institut pěstounské péče.** Děti mladší šesti let žily buď v nalezinci či u pěstounů. Pěstounky musely prokázat dobrý zdravotní stav a schopnost postarat se o dítě. Za péči pobíraly finanční ohodnocení odstupňované dle věku dítěte. Zajímavé bylo, že čím vyšší byl věk dítěte, tím nižší úplatu pěstounky pobíraly. Dítě bylo svěřeno do pěstounské péče již osmý den po narození. Matka dítěte musela být vždy seznámena s tím, u jaké pěstounky se dítě nachází. Většina „sirotků“ měla rodiče, kteří se jich vzdali. Jednalo se

Přechod z jedné rodiny do druhé musel být pro něho značně traumatizující. Navíc bylo dítě odcizeno od svých rodičů, na což se v té době nebral zřetel. Postupem času se institut kojných plynule změnil v pěstounskou péči. MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 25 – 27.

³⁷ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 16.

³⁸ Torny měly sloužit pro anonymní odkládání nemanželských dětí, ale byly zneužívány i pro odkládání dětí manželských. Zavedením „otáčidel“ se zvyšoval počet odložených dětí, což přinutilo některá města torny zrušit. MATĚJČEK, Z. – LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, s. 73 – 74.

³⁹ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 14 – 23.

GABRIEL, Z. – NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 10-25.

o sociální sirotky, nemanželské děti nebo děti, o které se matky nebyly schopné postarat. V této praxi narážíme na několik problémů. Jednak pěstounky, které se dětí ujímaly, byly obvykle z řad chudiny. Pěstounství pro ně představovalo alespoň minimální příjem, což se negativně odráželo v péči o dítě. Většina dětí přijetím do pěstounství nezískala zamýšlenou náhradu rodinného zázemí. Další úskalí pěstounské péče představoval nedostatečný dohled nad výkonem povinností pěstounů. Většina úředníků pověřených jejich dozorem nebyla dostatečně důsledná a své povinnosti zanedbávala. Další problém spočíval v krátkodobosti pěstounské péče. V okamžiku dovršení šestého roku, mělo být dítě na základě domovského práva zaopatřeno v domovské obci. Znamenalo to, že pěstouni po šesti letech museli dítě odevzdat zpět do ústavu. Mohli si jej ponechat za předpokladu, že veškeré náklady již hradí sami. Toto vytržení z dosavadního zázemí mělo na dětskou psychiku negativní dopad. Domovská obec, která přijala dítě, musela rozhodnout, kam dítě umístí. Vzhledem k tomu, že většina obcí neměla k dispozici vlastní nalezinec, dítě bylo umístěno v obecní pastoušce nebo chodilo žebrať po domech v obci.⁴⁰

Za první republiky dochází na poli náhradní rodinné péče k zásadnímu obratu. Na prvním místě již není zájem osvojitelů či pěstounů, ale přihlíží se k zájmu dítěte. První republika přála jak rozvoji osvojení, tak pěstounské péče. Zařízení kolektivní výchovy především dětské domovy byly zřizovány jako domovy záchytné a diagnostické. I přesto byla péče o opuštěné děti velice nejednotná. Ve většině případů se odkazovala na činnost náboženských a charitativních organizací. Za největší státní organizace, které dohlížely na výkon péče o opuštěné děti, byly Okresní péče o mládež a Zemské ústředí péče o mládež. Základním prvkem náhradní rodinné péče byl až do roku 1948 institut poručenství. Jednalo se o ochranu práv dítěte, o jeho péči prostřednictvím fyzické osoby. Povinnost poručníka spočívala v řádné výchově poručenice a ve správě jeho jmění. Tak to vykládal tehdejší občanský zákoník, avšak v praxi hlavní doménou poručenství byla pouze ochrana jmění poručenice. V období první republiky vznikala pěstounská poměť smlouvou, kterou se pěstoun zavazoval pečovat o nezletilé dítě. Pěstounskou péči v té době upravoval zákon č. 256/1921 Sb., o ochraně dětí cizích a nemanželských. Ten rozděloval pěstounskou péči na individuální a kolektivní. Do individuální péče fyzické osoby byly děti umísťovány přechodně i dlouhodobě. Realizaci pěstounské péče autoři rozdělují do čtyř skupin:

⁴⁰ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 14 – 23.
GABRIEL, Z. – NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 10-25.

- Pěstounská péče nalezenecká – dítě bylo svěřováno do společné péče manželů. U pěstounů pobývalo do deseti, později do šestnácti let věku a pak se vracelo zpět do ústavu. Jednalo se o paradoxní postup, který dle našeho názoru vracel institut pěstounské péče zpět do období 19. století.
- Druhou formou byla státní pěstounská péče řízená a kontrolovaná úřadem Okresní péče o mládež.
- Třetí variantou byla pěstounská péče v dětských koloniích. Kolonie byly zakládány v obci, ve které byly vyhledány vhodné rodiny. Těmto rodinám byly svěřeny děti do pěstounské péče. Daný typ považujeme za přijatelnou alternativu, jelikož stát rodinu v jejich péči podporoval a zároveň kontroloval.
- Poslední formou bylo faktické svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby na základě dohody mezi rodiči a pěstounem. V roli pěstouna byli často příbuzní dítěte. Tento způsob přetrval až do konce 70. let 20. století.⁴¹

Téměř před samotným začátkem druhé světové války byla zajímavým projektem pěstounské či hostitelské péče v Československu iniciativa Nicholase Wintona. V roce 1939 zachránil 669 židovských dětí tím, že je poslal do Velké Británie, kde se jich ujaly britské pěstounské rodiny.⁴²

2.1.2 Období po roce 1945

Po druhé světové válce byl přerušen dosavadní vývoj pěstounské péče a došlo k zásadní změně. Komunistický režim v nově vzniklé Československé republice preferoval koncepci kolektivní výchovy před individuální. V této souvislosti došlo k přesunu kolektivní výchovy pod absolutní kontrolu státu. Dobrovolné organizace byly tímto zrušeny. Předpokládáme, že došlo ve vývoji pěstounské péče k posunu zpět. Příklon k sovětskému vzoru péče o opuštěné děti zamezil jejímu rozvoji, kterému přirozeně docházelo v západoevropských zemích. **Pěstounská péče ve všech formách byla zrušena v roce 1950.**⁴³ Jak zmiňují Gabriel a Novák, byla možná pouze na základě dohody mezi rodiči a

⁴¹ NOŽÍŘOVÁ, J. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha, 2012, s. 30-32.

GABRIEL, Z. – NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 15-17.

SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 35-46.

⁴² GABRIEL, Z. – NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 16 – 18.

⁴³ Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

pěstouny bez účasti soudu.⁴⁴ Zrušením pěstounské péče všechny děti z pěstounských rodin musely přejít do kolektivních dětských domovů. Rozvoj kolektivní péče zbrzdil až zákon o rodině, ale o něm blíže později.

Téměř do roku 1952 právní předpisy upřednostňovaly umístění dítěte v náhradní rodině před ústavní péčí. Zákon o sociálně-právní ochraně mládeže zákon č. 69/1952 Sb. jasně stanovoval přednost kolektivní péče před náhradní rodinnou péčí. Tímto zanikla dosavadní pěstounská péče. Tehdejší vládnoucí ideologie pokládala rodinu za historicky překonanou instituci. V náhradních rodinách neviděla žádný smysl. Jak dokládá ze svých zkušeností Matějček, pěstounských rodin bylo v té době dostatek, existovaly navíc zmíněné pěstounské kolonie, které dle jeho názoru dobře plnily svou funkci.⁴⁵ Přesto byly děti umísťovány do státem zřízených a kontrolovaných dětských domovů členěných podle věku. Takovéto velkokapacitní prostředí nebralo žádný ohled na psychické potřeby jednotlivých dětí. Přestože fyzické potřeby dítěte byly zajištěny v dostatečné míře, docházelo k psychickému strádání. Trvalo ještě několik let, než byly vyslyšeny vědecké poznatky o negativním vlivu ústavní výchovy na psychický vývoj dítěte.

Zajímavým projektem a paradoxem té doby bylo založení SOS dětských vesniček v roce 1969 pod vedením Jiřího Dunovského. Vesničky přijímaly jednotlivé děti i celé sourozenecké skupiny, o které nebyl zájem v rámci osvojení. (Osvojení bylo znovuobnoveno novelou zákona č. 15/1958 Sb.) Můžeme konstatovat, že SOS dětské vesničky prorazily cestu pěstounské péči v zařízeních i té individuální. Bohužel SOS dětské vesničky měly pouze krátké trvání. Normalizací byly zrušeny a znovuobnoveny až po roce 1989.⁴⁶

V průběhu 60. let minulého století začala sílit kritika socialistického systému náhradní výchovy. Posun v historii pěstounské péče na našem území byl zaznamenán s přijetím dvou zákonů. Prostřednictvím zákona o rodině č. 94/1963 Sb. se začala postupně preferovat rodinná výchova před kolektivní. Jedná se o nejdůležitější posun, který prosazoval především zájem dítěte. Přesto tento zákon ještě neobsahoval úpravu pěstounské péče, nicméně byl zaveden důležitý institut tzv. svěření dítěte do výchovy jiného občana než rodiče. Ten

⁴⁴ GABRIEL, Z. – NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 20.

⁴⁵ MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, s. 11.

⁴⁶ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 49.

Myšlenka SOS dětských vesniček vznikla po druhé světové válce v Rakousku. V důsledku válečných ztrát na životech se ocitlo mnoho dětí bez rodičů. V České republice dnes najdeme tři SOS dětské vesničky. Nejstarší z nich vznikla v roce 1969 v Karlových Varech – Doubí. V roce 1973 byla do provozu uvedena SOS dětská vesnička ve Chvalčově ve Zlínském kraji. V roce 2003 pak byla otevřena SOS dětská vesnička v Brně – Medlánkách.

SOS dětské vesničky [online]. [cit. 2016-10-29]. Dostupné z: <http://www.sos-vesnicky.cz/>.

umožňoval svěřit dítě do péče příbuzných. Znovuzavedení pěstounské péče bylo uskutečněno až prostřednictvím zákona o pěstounské péči č. 50/1973 Sb. Tento zákon upravoval pěstounskou péči včetně nároků na hmotné zabezpečení dítěte i pečující osoby. Svěření dítěte do pěstounské péče bylo zvoleno v případě, že se nepodařilo zajistit řádnou výchovu osvojením a výchova ústavní nebyla vhodná. Jednalo se o značný pokrok, ale stále existovaly určité mantinely. Podmínkou pěstounské péče byla její dlouhodobost. V této době ještě nebyla známa profesionální pěstounská péče, se svěřením dítěte pěstounům se počítalo dlouhodobě nebo natrvalo.⁴⁷ Dle výše zmiňovaného zákona bylo dítě svěřeno do pěstounské péče jedné fyzické osoby či společné pěstounské péče manželů. Ta vznikla rozhodnutím soudu a zanikla zletilostí dítěte, rozhodnutím soudu či smrtí pěstounů. Pěstoun musel splňovat určité předpoklady. Při výchově dítěte měl stejná práva a povinnosti jako rodiče. Zákon také stanovoval příspěvek na úhradu potřeb dítěte a odměnu pěstounům za výkon tohoto institutu.⁴⁸ Žádná podpora pěstounům však nebyla garantována. Byli tedy na výchovu dítěte sami.

Dnešní právní úprava pěstounské péče vychází z ustanovení přijatých po roce 1989. V řadě zemí Evropy došlo v té době ke změně sociální politiky, jež se začala více soustředit na dítě. Příčinou bylo postupné přijetí Úmluvy o právech dítěte. Ratifikací Úmluvy se otevřely dveře k mezinárodní spolupráci na poli ochrany práv dítěte. V České republice podstatnou změnu přinesl zákon č. 91/1998 Sb., který novelizoval zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině. Z tohoto zákona v podstatě vycházíme dodnes, i když se od roku 2012 řídíme jinou právní úpravou občanským zákoníkem zákonem č. 89/2012 Sb. Došlo k zásadnímu zlomu, který deklaroval přednost náhradní rodinné výchovy před výchovou ústavní. Tímto měl soud povinnost před nařízením ústavní výchovy prozkoumat, zda neexistuje možnost náhradní rodinné péče. Zákon o rodině zrušil zákon o pěstounské péči a současně vypustil podmínku dlouhodobosti pěstounské péče. Přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. došlo k sjednocení právní úpravy a ke změnám v rovině zprostředkování náhradní rodinné péče a úpravě činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí.⁴⁹

⁴⁷ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 51-53.

⁴⁸ Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, § 2 - § 5.

⁴⁹ SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Brno: KEY Publishing, 2014, s. 56-58.

2.2 Současná právní úprava pěstounské péče

Současná právní úprava institutu pěstounské péče se řídí především dvěma platnými předpisy - zákonem o sociálně-právní ochraně dětí a občanským zákoníkem. Procesní úpravu řízení ve věcech rodinného práva pak obsahuje zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí představuje speciální normu ve vztahu k zákonu 89/2012 Sb., který popisují níže. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí v oblasti pěstounství doplňuje obecnou právní úpravu obsaženou v občanském zákoníku. V souvislosti s touto diplomovou prací za nejdůležitější hlavy zákona jsou považovány ty, které upravují činnost orgánů sociálně-právní ochrany při svěřeni dítěte do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte a část věnující se samotnému procesu zprostředkování osvojení a pěstounské péče příslušnými státními orgány a pověřenými subjekty. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí byl v roce 2013 novelizován. Novela zákona zavedla zcela nový dokument - dohodu o výkonu pěstounské péče, kterou uzavírají pěstouni s orgány sociálně-právní ochrany dětí (obecními úřady obcí s rozšířenou působností, obecními úřady, krajskými úřady nebo pověřenou osobou). Lze ji popsat jako určitou úpravu práv a povinností pěstounů. Při jejím uzavření se přihlíží k zájmům a individuálním potřebám dítěte a k potřebám pečující osoby. Zákon také považuje každé dítě v pěstounské péči za ohrožené dítě⁵⁰. Na tomto základě je vypracován individuální plán ochrany dítěte. V neposlední řadě je zde řešena otázka odměny pěstounů a dávek pěstounské péče.⁵¹

V rámci modifikace pěstounské péče přinesl poslední změnu občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb. Přijetím tohoto zákona došlo k přelomové změně na poli opětovného začlenění rodinné právní úpravy do občanského práva. Zákon upravuje instituty předpěstounské péče i pěstounské péče na přechodnou dobu, která byla zavedena v roce 2006. Zákon jednoznačně deklaruje přednost pěstounské péče před ústavní výchovou. Považujeme to za přelomový moment, který pozitivně a zásadně mění dosavadní pojetí pěstounské péče. Tento zákon doslova stanovuje pravomoc soudu svěřit dítě do osobní péče pěstounovi, pokud žádný

⁵⁰ Za ohrožené dítě je považováno takové dítě, jehož základní potřeby nejsou naplňovány v dostatečné míře a je ohroženo rizikovým chováním.

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011[online].[cit.2016-09-19]. Dostupné z:

http://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/43cs_1.pdf&original=Narodni_akcni_plan.pdf.

⁵¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

z rodičů ani poručník⁵² nemůže o dítě osobně pečovat. Samozřejmě vše je v souladu se zájmy dítěte, které soud musí brát vždy v potaz. Navíc se vždy dává přednost svěřením dítěte do péče osobě příbuzné či dítěti blízké před jinou osobou. Občanský zákoník deklaruje, že pěstounská péče je institutem dočasným. Soud o pěstounské péči totiž rozhodne na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v péči o dítě. Rodič může tedy požadovat vrácení dítěte zpět do své péče. Navíc stále přetrvávají práva a povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti. Biologičtí rodiče mají vůči svému dítěti vyživovací povinnost. Zákon zřetelně klade důraz na zachování vazeb mezi dítětem a jeho rodiči. Rodiče mají právo se s dítětem pravidelně stýkat a právo na informace týkající se dítěte. Zajímavou částí zákona jsou povinnosti pěstouna. Pěstoun oprávněně rozhoduje pouze v běžných záležitostech dítěte, nicméně jeho povinností je o dítě osobně pečovat.⁵³ Dle našeho názoru toto ustanovení zásadně v mnohých právech pěstouny svazuje. Víra v možné navrácení dítěte do původní rodiny je patrná v celém ustanovení o pěstounské péči. Role pěstouna není pouze pečovat o dítě, ale také umožnit styk rodičů s dítětem a tak napomáhat k rozvoji jejich vzájemných vztahů. Ač se může na první pohled zdát, že pěstounská péče je povolání, jelikož pěstounům za její vykonávání náleží odměna, z našeho pohledu a z pohledu mnoha pěstounských rodin, je to spíše určitý druh poslání. Pěstouni přijímají do svého domova děti s pohnutými osudy. Přijímají je takové, jaké jsou, s jejich dobrými i špatnými stránkami. S vírou, že jim poskytnou takovou péči, kterou si zaslouží.

⁵² Je patrné, že poručenství má přednost před pěstounskou péčí. Občanský zákoník upravuje poručenství jako institut zákonného zastoupení, kterého se užije, pokud dítě nemá rodiče, který by měl nebo vykonával vůči dítěti rodičovskou odpovědnost (rodiče zemřeli, jsou zbaveni rodičovské odpovědnosti nebo jim je pozastavena). Poručníka dítěti jmenuje soud. Při jeho jmenování dává přednost osobě, kterou naznačili rodiče. Jinak jmenuje za poručníka někoho z příbuzných či dítěti blízkých osob. Poručník má stejná práva a povinnosti jako rodič, vyjma vyživovací povinnosti. Avšak každé rozhodnutí poručníka kromě běžných záležitostí, musí být schváleno soudem. Zákon také předpokládá v případě, že je poručníkem osoba, která o dítě osobně pečuje jako by jí bylo svěřeno do trvalé péče, má právo na hmotné zabezpečení jako pěstoun.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, díl 1, § 928- § 942.

⁵³ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 958 - § 970.

2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Od 1. 6. 2006 se do našeho právního řádu dostal zcela nový institut pěstounské péče na přechodnou dobu.⁵⁴ V zákoně byl ukotven v důsledku nutnosti vytvořit novou formu krátkodobé péče o děti, které se ocitly mimo vlastní rodinu.

Po jejím zákonném uvedení v roce 2006 nebyla v praxi dlouhodobě využívána z důvodu polovičaté právní úpravy. Nebylo dostatečně vyřešeno hmotné zabezpečení pěstounů, tudíž zájemců nebylo mnoho. Nicméně to se změnilo v důsledku novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí účinného od roku 2013. Institut pěstounské péče na přechodnou dobu byl tak upřesněn a byly stanoveny jasné podmínky pro využití této formy náhradní rodinné péče. Díky novelizaci se během roku 2013 zvýšil počet profesionálních pěstounů ze sedmi na 115.⁵⁵ Podle údajů MPSV o rok později tedy v roce 2014 počet vzrostl dokonce na 421.⁵⁶

Účelem institutu pěstounské péče na přechodnou dobu není jen péče a výchova svěřeného dítěte v rodině a tím jej ušetřit ústavní péče. Cílem je zejména poskytnout rodičům dítěte čas k tomu, aby si upravili své poměry do takové míry, aby mohli znovu převzít dítě do své péče. Můžeme konstatovat, že se jedná o institut krizový. Zákon o sociálně právní ochraně dětí v České republice určuje důvody pro pěstounskou péči na přechodnou dobu takto:

Soud může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám v evidenci, a to:

- a) na dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat;*
- b) na dobu, po jejímž uplynutí může dát matka souhlas k osvojení nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení odvolat;*
- c) na dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba.⁵⁷*

Zákon také stanovuje dobu, po kterou má pěstounská péče na přechodnou dobu trvat. Již víme, že by neměla přesáhnout jeden rok. To ale neplatí, pokud bylo stejnému pěstounovi

⁵⁴ K zavedení pěstounské péče na přechodnou dobu přispěl zákon č. 134/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁵ ČÁPOVÁ H. Zázračná novela. In *Respekt*. 2014, roč. XXV, č. 7, s. 40 – 42. ISSN 0862-6545.

⁵⁶ MPSV [online]. [cit. 2016-10-29]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/21042>.

⁵⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 27a, odstavec 7.

svěřeno několik sourozenců, lhůta se počítá podle posledního z nich. Ze zákona vyplývá, pokud bylo dítě svěřeno do péče pěstounovi na přechodnou dobu, je soud povinen do lhůty tří měsíců přezkoumat, zda stále přetrvávají důvody, aby dítě zůstalo v pěstounské péči. Pěstouni na přechodnou dobu jsou uvedeni v evidenci, kterou vede krajský úřad. Osoby vedené v evidenci musí přijmout v případě potřeby dítě do pěstounské péče. Za vykonávání této péče jim náleží pravidelná měsíční odměna.⁵⁸

Za zmínku stojí profesionální pěstounská péče vykonávaná v sousedním Slovensku. Za profesionálního rodiče je zde považován zaměstnanec dětského domova. Ten stejně jako v našem pojetí musí absolvovat speciální školení, aby mohl pěstounskou péči na přechodnou dobu vykonávat. Odlišně je však pojat právní statut dítě umístěného do této péče. Po umístění do pěstounské péče na přechodnou dobu na Slovensku dítě nadále zůstává v ústavní péči, tudíž pro jeho svěřeni do pěstounské rodiny není zapotřebí rozhodnutí soudu.

Názory českých a slovenských odborníků jsou velice odlišné. Profesionální péče má svá pozitiva a negativa. Někteří ředitelé dětských domovů kladně hodnotí pozitivní vývoj dětí v profesionálních rodinách, především z hlediska motoriky, řečového a emocionálního vývoje. Její zastánci se odvolávají na to, že profesionální rodina lépe zohledňuje potřeby dítěte, umožňuje mu vyrůstat v přirozeném rodinném prostředí a usnadňuje mu přechod do dospělosti.⁵⁹ Sobotková naopak přichází s kritickým postojem. Dle jejího názoru se psychické potřeby dítěte dají v plné míře naplnit pouze v rodině s dlouhodobou perspektivou, společnou budoucností a uspokojením potřeby životní jistoty. Což jsou základní psychické potřeby každého dítěte, které ve svých publikacích prezentoval např. dětských psycholog Z. Matějček⁶⁰. Jak autorka dodává: „*Děti, které jsou profesionálním rodičům svěřené, mají často zkušenost s nezájmem biologické matky, se špatnou a nesoustavnou péčí, zanedbáváním, týráním apod. Z toho důvodu dítě potřebuje citové, vřelé a stálé prostředí, což se v případě profesionální rodiny jeví jako rozporuplné a diskutabilní.*“⁶¹

Z přečtené literatury můžeme konstatovat, že pěstounská péče na přechodnou dobu má svá pozitiva i negativa. Dle našeho mínění jednotlivé názory mají svá opodstatnění. Chtěli bychom zde pouze upozornit na dva problémy, se kterými se v praxi můžeme setkat. Mnoho odborníků se obává, zda se přechodnost péče postupem času nezmění ve střídání prostředí.

⁵⁸ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 27a, odstavec 1 – 9.

⁵⁹ ŠMAJDOVÁ BÚŠOVÁ, K. – KUČERA, M. *Profesionální rodičovství: etnografická studie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015, s. 16 - 22.

⁶⁰ Srovnej: MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*, 1992; *Náhradní rodinná péče*, 1999; MATĚJČEK, Z., LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*, 2011.

⁶¹ SOBOTKOVÁ, I. *Potřebuje dítě profesionála, nebo rodiče?* In *Biograf*. Č. 49, 2009, s. 61-64. ISSN 1211-5770.

Může se stát, že profesionální rodič svou úlohu nebude zvládat, jelikož každé dítě je zcela specifické a jeho výchova nemusí být vždy jednoduchá. Dítě tak může být vráceno zpět do dětského domova, v lepším případě putovat k dalším profesionálním rodičům. Co může udělat nestálost prostředí s psychikou dítě, si snadno umíme přestavit. Tento předpoklad dokládá výzkum v USA, který provedla Yvonne Unrau, profesorka z Western Michigan University, která zjišťovala zážitky již dospělých jedinců, kteří prožili několik umístění v pěstounské péči. Zabývala se zde fyzickými a psychickými aspekty dalšího umístění. Výzkum potvrzuje negativní dopad střídání pěstounských rodin, navrácení dítěte do biologické rodiny a jeho opětovné odebrání z této rodiny.⁶²

Realizace pěstounské péče na přechodnou dobu vyvolává mnoho otázek, které shrnuje např. Sobotková. Autorka se k tomuto typu náhradní rodinné péče staví spíše skepticky.⁶³ Jelikož profesionální pěstounskou péči považujeme za institut pouze dočasný a dítě by se mělo vrátit co nejdříve do původní rodiny, nabízí se otázka, dojde opravdu k sanaci rodiny a k znovuoživení její funkce? Dokáží rodiče po dobu trvání pěstounské péče na přechodnou dobu urovnat své záležitosti v zájmu dítěte? Existuje mnoho důvodů, proč se rodiče o dítě nemohou postarat. Rozdíl je, zda se jedná o zdravotní důvody či toho zkrátka rodič není schopen či ochoten. Těžko můžeme předpokládat budoucí vývoj, přesto jej považujeme v mnoha ohledech za institut přínosný.

⁶² Výše zmíněný článek přináší výsledky z kvalitativní výzkumné studie, která se zabývala zkušeností jedinců vyrůstajících v pěstounské péči s častým střídáním umístění. Vzorkem bylo 22 dospělých, kteří prodělali několikanásobné umístění v pěstounské péči v průběhu dětství. Jednalo se o jedince, kteří žili ve dvou či více umístění. Výzkumná otázka se snažila zjistit, jak dospělí, kteří zažili několik umístění v pěstounské péči během svého dětství, definují a vymezují toto umístění. Výzkum zjistil, že jakékoli i krátkodobé umístění dítěte, je respondenty vnímáno jako jakýsi posun v jejich životní situaci. Dokonce i návrat domů byl vnímán pouze jako další umístění. Při častém střídání umístění se dítě musí vyrovnat s jeho emocionálními i fyzickými aspekty. Při každém dalším umístění jedinec tak prožíval pocit strachu, nejistoty, nedůvěry a úzkosti. Dochází k roztrhání dosavadních pozitivních vztahů a k vykořenění jedince. Studie se snažila obsáhnout vlastní zkušenosti jedinců během častých umístění a pojetí tohoto umístění. Výzkum má poskytnout hlubší pochopení této problematiky samotným profesionálům a tvůrcům politiky při řešení otázek umístění dítěte.

UNRAU, Y. *Defining a Foster Care Placement Move: The Perspective of Adults Who Formerly Lived in Multiple Out-of-Home Placements*. 10-2010. Social Work Faculty Publications. Social Work. Western Michigan University. S 426-432.

⁶³ SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 29-30.

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA PĚSTOUNSKÉ PÉČE

Tato práce stojí na dvou teoretických východiscích. Prvním tradičním pohledem je teorie uspokojování potřeb. V ní je popsán koncept vazby (attachmentu) J. Bowlbyho a dalších pracovníků. Pozornost je věnována psychické deprivaci, tak jak ji pojímali psychologové Z. Matějček a J. Langmeier. Psychická deprivace může vzniknout jak v ústavu, tak v rodině a způsobuje vážné poruchy v intelektovém a emočním vývoji. Kromě biologických potřeb dítěte byly těmito autory stanoveny základní psychické potřeby, které musí být uspokojeny, aby se jedinec zdravě vyvíjel. Ty jsou uspokojeny jen v takovém prostředí, které je vřelé a přijímající.

Druhou teoretickou perspektivou je teorie psychosociálního vývoje osobnosti, tedy vývojová stádia jedince, tak jak je na základě psychoanalytických úvah periodizuje E. Erikson. Jedinec během stanovených etap musí splnit určitý úkol, aby mohl postoupit dál ve svém vývoji. V případě, že tento úkol nesplní, nezíská „ctnost“ vyplývající z určité životní fáze a jeho vývoj může stagnovat.

3.1 Teorie uspokojování potřeb

Jedním z významných představitelů teorie uspokojování potřeb byl lékař a psychoanalytik J. Bowlby. Ten na základě svých zkušeností s emočními problémy ústavních dětí došel k závěru, že kvalita raných sociálních vztahů je kritická pro další psychický vývoj jedince. Ve svých pracích se zabýval vztahem mezi matkou a dítětem, který považoval pro zdravý vývoj jedince za zásadní. J. Bowlby je autorem pojmu **attachment**, neboli přilnutí, citová vazba. Jedná se o specifickou emocionální vazbu dítěte na primárního pečovatele. Dítě (kojenec) citově připoutané má silnou tendenci vyhledávat blízkost a kontakt s konkrétní vztahovou osobou zvláště v situaci, kdy zažívá strach. Často se to stává tehdy, jestliže se cítí od své matky odloučený, prožívá neznámé situace a lidi jako ohrožující faktor. V matčině blízkosti cítí bezpečí a jistotu. Dítě se v interakci s pečující osobou stává aktivním partnerem, který touží po uspokojení potřeby blízkosti a ochrany. Kojenec si vytváří jistou vztahovou vazbu k osobě, která citlivě uspokojuje jeho potřebu bezpečí. Vazba je mechanismem, který zmírňuje strach z neznámého. Jistá vztahová vazba je předpokladem, aby jedinec mohl

zkoumat své okolí. Když se cítí dítě v bezpečí, může se od matky vzdálit, v případě, že se cítí ohrožené, vrací se k ní zpět. Dítě očekává, že matka bude na jeho projevy citlivě reagovat. Jestliže vztahová osoba neadekvátně odpovídá na potřeby dítěte, rozvíjí se nejistá vztahová vazba. Za neadekvátní odpověď je považována situace, kdy se nepředvídatelně střídají přílišná stimulace, frustrující selhání či nulová reakce vztahové osoby. Pokud je matka jednou citově chladná, odmítavá, podruhé až příliš pečující, dítě nebude vědět, co od ní může očekávat. Za těchto okolností bude nejisté ve vztahu k ní i k sobě. Může se považovat za bezcenné a nekompetentní. Ze situací, ve kterých se matka a kojeneček navzájem odloučí a opět navazují vzájemnou blízkost, si kojeneček vytváří již v prvním roce života tzv. vnitřní pracovní modely („inner working models“) svého a matčina chování. V raných fázích potřebuje dítě srozumitelnost a jasnost odpovědí na své potřeby. Úkolem těchto vnitřních pracovních modelů je utvářet chování vztahové osoby a dítěte ve vazebných situacích předvídatelné. Zpočátku jsou tyto modely flexibilní, v průběhu vývoje se stabilizují a rozvíjí se v psychickou „reprezentaci vztahové vazby“.⁶⁴

Dlouhodobé studie vazebného chování poukazují na důležitost jisté vztahové vazby pro zdravý vývoj jedince. *„Jestliže dítě po delší časové období zažívá alespoň s jednou dospělou osobou – nemusí to být matka nebo otec – zkušenost jisté vztahové vazby, pak je to podstatný faktor, který jej může v pozdějším životě chránit před rozvojem psychopatologie i v případě, že by v průběhu života došlo k traumatizujícím zkušenostem.“*⁶⁵ Bowlby připomíná, že si dítě během prvního roku života zvolí za svou hlavní vazebnou postavu téměř ve všech případech biologickou matku. Koho si jedineček zvolí za vazebnou postavu a ke kolika dalším postavám se připoutá, závisí do značné míry na tom, která osoba se o něho stará. Nicméně z mnoha výzkumů vyplývá, pokud se zástupce matky chová k dítěti mateřsky, bude se k němu dítě chovat totožně, jako by se chovalo ke své biologické matce. Za ono „mateřské“ chování autor považuje živou sociální komunikaci s dítětem a pohotové reagování na jeho signály.⁶⁶

Na práci J. Bowlbyho navazuje M. Ainsworthová, která se také zabývala rozvojem vztahu mezi matkou a dítětem. Na základě svých výzkumů vyvinula standardizovaný test chování dítěte při odloučení, tzv. „**neznámou situaci**“ („strange situation“). Pomocí tohoto testu určovala typ vztahové vazby pozorovaných dětí. Neznámou situaci pojímala jako pevně daný sled epizod, na kterých se podílejí matka, její dítě a cizí osoba. Během této doby se

⁶⁴ BRISCH, K. H. *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál, 2011, s. 35.

⁶⁵ WERNER E. – GROSSMANN, K. E. In BRISCH, K. H. *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál, 2011, s. 39.

⁶⁶ BOWLBY, J. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010, s. 265.

matka od dítěte dvakrát odloučí a po několika minutách se vrací zpět k dítěti. Tímto způsobem se aktivizuje vazebný systém dítěte. Na základě pozorování změny v chování mezi matkou a dítětem byl určen typ dětské vztahové vazby: *S jistotou připoutané* děti („secure“) projevují výrazné vazebné chování při každém odloučení od matky. Hledají matku, chtějí ji následovat, jsou ve stresu. Na matčin návrat reagují s radostí, navazují s ní fyzický kontakt. Po nějaké době se dokáží uklidnit. Toto chování je patrné u dětí, jejichž matka je citlivá na signály, které vysílají a adekvátně na ně reaguje. Nejistá vazba se projevuje v několika typech, především u méně citlivých matek. Matky dětí *nejistě připoutaných a vyhýbavých* („avoidant“) jsou nedostatečně citlivé k signálům dítěte. Mohou projevovat vůči němu odpor či odmítání. Děti těchto matek nedávají výrazně najevo vazebné chování. Na matčin odchod nereagují protestem, spíše ignorací. Na její návrat reagují odmítnutím. V případě, že se chování matky jeví jako těžko předvídatelné, jedná se o děti *nejistě připoutané a ambivalentní* („ambivalent“). Tyto děti při odloučení projevují největší stres a vytrvale pláčou, nicméně po návratu matky se těžko upokojí. Ačkoli vyjadřují potřebu tělesného kontaktu, chovají se vůči matce agresivně.⁶⁷

Později byla k typologii přiřazena *dezorganizovaná nejistá vztahová vazba*. Tento vzorec se často projevovat u dětí z klinicky rizikových skupin, u dětí týraných a zneužívaných. Ačkoli je vazebný systém těchto dětí aktivován, jejich vazebné chování se neprojevuje v jednoznačných strategiích chování. Takové děti běží k matce, ale na půli cesty se zastaví a běží od matky pryč. Přítomnost matky u dítěte vyvolává negativní očekávání, aniž by záleželo na matčině chování.⁶⁸

Za průkopníky v oblasti **psychické deprivace** považujeme psychology Z. Matějčka a J. Langmeiera. O psychické deprivaci podrobně pojednávají jejich starší publikace (1953, 1968, 1979). Psychickou deprivaci definují jako: „*psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k uspokojení některé jeho základní psychické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu.*“⁶⁹ Psychický stav je zde vnímán jako trvalejší, nicméně nikoli neměnná charakteristika člověka. Vzniká nedostatečným přívodem žádoucích podnětů. Mnoho výzkumů zkoumalo vliv ústavní péče na psychický vývoj ústavních dětí. Jejich charakteristickým znakem bylo zdůraznění nebezpečnosti ústavní výchovy pro duševní vývoj dítěte. Valná většina z nich se shodla na tom, že ústavní deprivace způsobuje vážné poruchy ve vývoji intelektovém i emočním.

⁶⁷ AINSWORTH, M. D. S. et al In BRISCH, K. H. *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál, 2011, s. 47-53.

⁶⁸ MAIN, M. – SOLOMON, J. In BRISCH, K. H. *Poruchy vztahové vazby*. Praha: Portál, 2011, s. 50-53.

⁶⁹ MATĚJČEK, Z. – LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, s. 26.

Za nejzávažnější se posuzuje ochuzení dítěte o některé psychické potřeby, které nejsou uspokojovány především v raných stádiích vývoje dítěte. Dětem chybí specifický vztah s primárním pečovatelem a vazbové chování. Později se tyto děti projevují odchylkami v psychickém i somatickém vývoji.⁷⁰

Zajímavou studií, která měla celospolečenský dopad, byl výzkum BEIP – Bukurešťské včasné intervence. Výzkum byl zahájen v roce 2000 a probíhal 12 let. Cílem bylo zjistit, jaký vliv na vývoj dítěte má prostředí, ve kterém nemá možnost vytvořit si citovou vazbu s matkou či jiným primárním pečovatelem. Jeho autoři se snažili porozumět tomu, co se děje s dětmi, které prošly ranou deprivací. Bylo vybráno 136 opuštěných dětí ve věku 6 až 31 měsíců. Polovina z nich byla náhodně zařazena do pěstounské péče a druhá polovina nadále zůstala v ústavech, kde přetrvaly nestandardní podmínky. Zároveň za kontrolní skupinu byl zvolen vzorek 72 dětí z rumunské komunity, které nikdy nežily v institucích. Většina dětí z ústavu vyrostla v citově prázdném a pasivním prostředí. Zjistilo se, že děti z ústavní výchovy měly velké deficity oproti srovnání se skupinou dětí, které nebyly v institucích. Získané výsledky zcela jasně upozorňují na negativní vliv ústavní péče na vývoj dítěte především v jeho raném období vývoje. Výzkum odhalil, že děti v ústavech se projevovaly celou řadou sociálních, emocionálních a kognitivních poruch. Zároveň jeho autoři upozorňují na pozitivní vliv pěstounské péče na vývoj dítěte. Čím dříve bylo dítě umístěno do pěstounské péče, tím dříve se jeho vývoj srovnal s ostatními dětmi, které nikdy nebyly v ústavech.⁷¹ Výzkumů, které zkoumají negativní vliv ústavní výchovy na vývoj jedince, je mnoho. První výzkumy psychické deprivace se soustředily na prozkoumání oblasti ústavní výchovy. Ústavní výchova se stala modelem deprivace situace, zatímco rodinná výchova byla povýšena na úroveň ochrany proti deprivaci. Špatné pochopení dosavadních výsledků z výzkumů vedlo k názoru, že je lepší špatná rodina než nejlepší ústav. Dnes již je jasné, že kolektivní péči o ohrožené děti lze sice zlepšovat, ale nikdy nedosáhne na úroveň péče v rodině. Nesmíme však zapomínat na to, že mnohé děti vyrůstají ve špatných rodinných podmínkách, psychicky strádají, či jsou ohroženy dokonce na životě. Ponechat tyto děti v původních rodinách se jeví jako nesmyslný krok. Avšak jsou rodiny, které z různých příčin nemohou zajistit dostatečnou péči o dítě. Děti v takové rodině mohou být psychicky, fyzicky a výchovně zanedbány. Jako

⁷⁰ SYCHROVÁ, A. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, s. 19-20.

⁷¹ NELSON, CH. A., FOX N. A., ZEANA, CH. H. *Romania's abandoned children. Deprivation, Brain Development, and the Struggle for Recovery*. Harvard university press, 2014.

vhodná se jeví sanace⁷² rodiny, která zmírňuje a eliminuje příčiny ohrožení dítěte a poskytuje rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku.

Na základě studií o psychické deprivaci, které se dlouhodobě věnovali psychologové Matějček a Langmeier, byly těmito autory stanoveny **základní psychické potřeby** ve vztahu rodič a dítě. Tak jako existují základní biologické potřeby, které musí být splněny, aby jedinec přežil, existují stejně tak důležité psychické potřeby. Tyto psychické potřeby musí být uspokojovány v dostatečné míře a po dost dlouhou dobu, aby se lidská osobnost zdravě vyvíjela.⁷³ Nesmíme zapomínat, že tyto potřeby jsou reciproční. Rodič dítěti uspokojuje jeho potřeby a dítě naopak uspokojuje psychické potřeby rodiče.

Ze svých studií dětí vyrůstajících v kolektivním zařízení nebo v dysfunkčních rodinách, autoři odvodili pět základních psychických potřeb. Mezi ně jsou řazeny:

- *Potřeba stimulace*

Dítě by mělo být vystaveno náležitému přívodu podnětů co do množství, kvality a proměnlivosti. Centrální nervový systém jedince musí být podněcován, aby se mohl naladit na žádoucí úroveň aktivity.

- *Potřeba smysluplného světa*

Jedná se o potřebu určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech. Uspokojení této potřeby umožňuje, aby se z podnětů staly zkušenosti, poznatky a pracovní strategie. Dítě, které má uspokojenou potřebu smysluplného světa, může nabývat nové zkušenosti, učit se a přizpůsobovat se novým životním podmínkám.

- *Potřeba životní jistoty*

Uspokojením této potřeby dítě překonává pocit úzkosti a získává pocit bezpečí. Jistotu získává ve vztazích s druhými lidmi. Nejprve se svým primárním pečovatelem, postupně s ostatními lidmi. Pocit bezpečí mu umožňuje aktivitu poznávací, pracovní a společenskou.

- *Potřeba pozitivní identity*

Pozitivní identita souvisí s utvářením sebevědomí jedince, s jeho vlastním sebehodnocením a se získáním společenské hodnoty. Uspokojení této potřeby je podmínkou pro osvojení si užitečných společenských rolí a hodnotových cílů životního snažení.

⁷² Sanace rodiny je činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu, k realizaci kontaktů dítěte s rodinou v průběhu jeho umístění do ústavní výchovy nebo k umožnění jeho bezpečného návratu domů. *Sanace rodiny: MPSV* [online]. [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5587>.

⁷³ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1999, s. 209.

○ *Potřeba otevřené budoucnosti*

Životní perspektiva jedince udržuje v životní aktivitě. Dává lidskému životu určité časové rozpětí.⁷⁴

Výše popsané psychické potřeby nejsou vždy ve všech rodinách adekvátně uspokojovány. Pokud nejsou psychické potřeby v náležitě kvalitě a kvantitě naplňovány, dochází k **psychické deprivaci**. Jedinec v důsledku dlouhodobého neuspokojení svých psychických potřeb není schopen přizpůsobit se situacím, které jsou v dané společnosti považovány za normální. Psychickou deprivaci považujeme za vážné narušení psychického vývoje, které se projevuje v celé struktuře osobnosti, v chování, v postojích, v sociálním začlenění a v hierarchii hodnot. Není reálné do tohoto textu vyjmenovat všechny projevy psychické deprivace, jelikož jsou mnohočetné a variabilní. Zabírají celou stupnici od lehkých nápadností až po velmi hrubá poškození intelektového a charakterového vývoje. Dle Matějčka a Langmeiera příznaky psychické deprivace mohou mít pestrý ráz příznaků neurologických, psychopatických, psychotických i somatických.⁷⁵ Koluchová projevuje psychické deprivace u dětí útlého věku spatřuje v opožděném psychomotorickém vývoji, v povrchnosti a nediferencovanosti citů a sociálních vztahů. Za citlivý ukazatel deprivace je považována řeč. Předpoklad pro normální vývoj řeči spočívá u dětí útlého věku v individuálním kontaktu s matkou a v kladném citovém ladění. Tyto charakteristiky v ústavním prostředí jsou značně omezeny a v deprivace situaci v rodině jsou postrádány úplně. V předškolním věku přetrvává u deprivovaných dětí povrchnost citových vztahů. Ve školním věku mají horší školní prospěch, který neodpovídá jejich skutečným intelektovým schopnostem. Deprivace se také projevuje nápadnostmi a výkyvy v chování a v sociálním kontaktu. V pozdějším věku se objevují problémy se sociálním začleňováním a nežádoucí rysy charakteru. V dospělosti se psychická deprivace promítá do problémů v partnerských vztazích či v nejistotě při výchově svých dětí.⁷⁶

K nápravě dopadů psychické deprivace se psychologové staví většinou skepticky. „*Těžké a dlouhotrvající deprivace působí v psychické struktuře dítěte zpravidla hluboké změny, které mohou být trvalé. Čím mladší je dítě a čím déle deprivace trvá, tím větší je riziko, že poruchy především v emocionální oblasti přetrvají i tam, kde se jedinec sociálně a intelektově přizpůsobil celkem normálně.*“⁷⁷ Nicméně dlouhodobý výzkum Koluchové z 80. a

⁷⁴ MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada, 1999, s. 73-74.

MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1999, s. 115-116.

⁷⁵ MATĚJČEK, Z. – LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, s. 299-300.

⁷⁶ KOLUCHOVÁ, J. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: MPSV, 1992, s. 19-23.

⁷⁷ MATĚJČEK, Z. – LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011, s. 310.

90. let přinesl poznatky o možnostech nápravy deprivace, zrychlení vývoje a odeznívání deprivčních projevů po příchodu dětí do náhradní rodinné péče. Děti umístěné do pěstounské péče v brzkém věku vykazují urychlený vývoj především v prvním roce umístění. Platí také, že čím bylo dítě mladší, tím byl vzestup výraznější. Náprava se u zkoumaných jedinců projevila v oblasti intelektu, dále v oblasti citové a sociální. Řeč byla normálně vyvinuta po stránce obsahové i formální. Studie Koluchové také prokázala trvalost nápravy deprivčního poškození u osob v adolescenci a rané dospělosti, u kterých byl výzkum zaměřen na vztahy k pěstounské rodině, na sociální integraci a vztahy partnerské a rodičovské.⁷⁸

3.2 Teorie psychosociálního vývoje osobnosti

Erikson chápe osobnost jako tvůrce své životní cesty. Životní dráhu dělí do osmi stádií psychosociálního vývoje, do tzv. „osmi věků člověka“. Každá etapa této cesty má svá pozitiva a negativa. Tyto dva konfliktní póly vymezují psychoanalytickou krizi. Každé stádium je charakteristické cílem, ke kterému jedinec směřuje. Jedná se o problémy, které jsou pro určitou etapu života typické. Jejich řešením dochází ke změně osobnosti. Teorie psychosociálního vývoje vychází z předpokladu, že jedinec musí v každém vývojovém období vyřešit určitý psychosociální úkol, aby získal potřebnou zkušenost a mohl postoupit dále. Může se to zdát zpočátku jako těžké poslání. Nicméně psychosociální úkol odpovídá očekávané úrovni kompetencí jedince a pro tento věk obvyklým požadavkům společnosti. Pokud se podaří splnit daný úkol, jedinec postupuje dál ve svém vývoji. V případě, že se to nepodaří, může další vývoj stagnovat.⁷⁹

Jak již bylo řečeno, každý vývojový úkol obsahuje možnost růstu i prvky ohrožení. K růstu dochází v případě, že je konflikt adekvátně vyřešen. Jeho vyřešení přináší jedinci „ctnost“. Za předpokladu, že jedinec patřičně konflikt nevyřeší, převládne negativní pól a cnost nevznikne. Negativní výsledek oslabuje jedincovo ego a dochází ke stagnaci jeho vývoje, avšak není to stav nenávratný. Lze se vrátit do daného stádia, účinně vyřešit konflikt a následně vytvořit chybějící ctnost. Následující etapy jsou podrobně popsány v knize *Dětství a společnost* (Childhood and Society) E. Eriksona⁸⁰

1. **Základní důvěra proti základní nedůvěře: naděje** – od narození do 1 roku

⁷⁸ KOLUCHOVÁ, J. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: MPSV, 1992.

⁷⁹ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005, s. 44.

⁸⁰ ERIKSON, E. H. *Dětství a dospělost*. Praha: Argo, 2002, s. 225-244.

V této fázi je dítě zaměřeno na získání základní důvěry ve svět. Tato důvěra mu později umožní rozvoj žádoucích osobnostních vlastností a s nimi spojených způsobů chování. Dítě bez základní důvěry by nemohlo přežít. Mateřsky pečující osoba poskytuje kojenci bezpečí, pokud je její chování předvídatelné. Kvalita prvotní vazby matky a dítěte ovlivňuje jeho pozdější emoční prožívání i sociální adaptaci. Dítě se učí důvěřovat této osobě a později i sobě. Takovým prvním impulsem je ochota novorozence nechat matku ztratit se z jeho dohledu bez nadměrné úzkosti či zlosti. Dokáže to proto, že se jeho matka stala jeho vnitřní jistotou. Ctností toho stádia je naděje, tedy opora ve všech zkouškách, které jedince čekají.

2. **Autonomie proti studu a pochybám: vůle** – od 1 do 3 let věku

Během batolecího věku dochází k první emancipaci dítěte. Postupem času se rozvíjí uvědomění sebe sama, sebeprosazování a zjišťování svých hranic a možností. Dítě se učí pravidlům. Objevují se i první náznaky vůle. Ta vychází z pocitu sebeovládání bez ztráty sebeúcty. Naopak pocity ztráty sebeovládání a pocit cizí dominance vyvolává sklon k pochybnostem a studu. Tato fáze je zaměřena na dosažení základní důvěry v sebe sama a své schopnosti. Pocit důstojnosti a nezávislosti, který pociťují dospělí, dodává důvěřivému dítěti pocit bezpečného očekávání, že nezávislost nepovede v dalším životě k pochybnostem či studu. Pocit nezávislosti, který je v dítěti od dětství pěstován a postupem času upravován, slouží k uchování pocitu spravedlnosti v budoucím životě jedince.

3. **Iniciativa proti vině: účelnost** – od 3 do 6 let

V předškolním věku dítě plánuje, pouští se do nových aktivit. Má k dispozici nadbytek energie, který mu pomáhá rychle zapomínat na nezdary a blížit se žádoucímu cíli. Jeho aktivita je zároveň ve větší míře než dříve korigována společenskými normami a pravidly. Vlivem výchovy se rozvíjí svědomí a tím související pocit viny. Ctností tohoto stádia je účelnost.

4. **Příčinnost proti inferioritě: schopnost** – od 6 do 12 let

Ve školním věku dítě usiluje o dobrý výkon a jeho prostřednictvím o své prosazení a uplatnění. Zkušenost jedince přesahuje rámec rodinných vztahů. Důležitým faktorem je školní zkušenost, která může zásadně ovlivnit další vývoj osobnosti dítěte. Vztah k sobě samému vzniká na základě hodnocení, které vyplývá z výkonu i z míry pozitivní akceptace jinými lidmi. Úspěch vyvolává v jedinci radost, je základem pro rozvoj kompetence, sebedůvěry a sebeprosazení. Neúspěch sebou přináší pocit vlastní nedostatečnosti, méněcennosti ve srovnání s ostatními.

5. **Identita proti konfuzi rolí: věrnost** – od 12 do 20 let

Erikson adolescenci vnímá jako fázi rozvoje identity, její změny a vývoje sebepojetí. Dochází ke sjednocení představ jedince o sobě samém. Dospívající usilují o sebevymezení. Rozpor mezi tím, jak se jedinec jeví ostatním a jak se jeví sobě samému, vytváří nejednotnou strukturu sebevymezení. Mysl adolescenta je myslí ve stavu určitého moratoria, jež je popsáno jako psychosociální stádium mezi dětstvím a dospělostí. Je to předěl mezi morálkou, kterou se dítě od rodičů naučilo a etikou, kterou má rozvíjet jako dospělý.

6. **Intimita proti izolaci: láska** – od 20 do 25 let

Hlavním bodem rané dospělosti je intimita, tedy sdílet s milovanou bytostní společnou identitu. Intimita je považována za zdravé spojení vlastní identity s identitou druhého. Jedná se o přijetí závazku bez strachu, že jedinec ztratí sám sebe. V případě, že dosavadní vývoj nebyl úspěšný, člověk nechce podstoupit riziko z případného selhání, má tendence se intimně vyhýbat a tím sám sebe izolovat. Úkol tohoto období spočívá v dosažení schopnosti spojit s druhým člověkem v důvěrném citovém vztahu. Zactnost je považována láska.

7. **Generalita proti stagnaci: péče** – od 25 do 50 let

Jedinec se zapojuje do společnosti, vytváří něco hodnotného. Úkolem zralé dospělosti je něco vytvořit a přispívat druhým. Ctností tohoto období je péče, ať už se jedná o péči poskytovanou vlastním dětem či péči v širším společenství. Je typická ochotou převzít zodpovědnost, nalézat řešení problémů, vytvořit něco užitečného. Ochota je podmíněna tím, zda jedinec vyřešil pozitivně krize v předchozích obdobích. Pokud snahy selhávají, dochází k regresi a prožívání životního ochuzení.

8. **Ego integrita proti zoufalství: moudrost**

Ve stáří jedinec dosahuje tzv. integrity ega, přijímá vlastní život a zaujímá k němu pozitivní postoj. Plody předchozích stádií dozrávají pouze v člověku, který se přizpůsobil výhrám i prohrám, který se staral o věci a o ostatní lidi. Cílem je dospět k jistotě o smysluplnosti svého dosavadního života. Pokud se ovšem jedinec nemůže ohlédnout za svým životem s pocitem osobního naplnění, přichází zoufalství. To se projevuje strachem z konce života a nespokojeností s jeho prožitím. Výsledkem celého vývojového cyklu a ctností posledního stádia je moudrost.

V dnešním světě se věk jedinců prodlužuje. Staří lidé umírají mnohem později, než tomu bylo dříve. Na konci svého života uvažoval Erikson společně se svou manželkou

o devátém stádiu lidského života, které vnímají spíše negativně. Datují ho do období pozdního stáří, tedy 80 až 90 let. Devátá fáze je charakteristická ubýváním sil a postupným ztrácením soběstačnosti. Z důvodu ohrožení nezávislosti jedince, slábne sebeúcta a sebedůvěra. Naděje již není účinnou pomocí. Jak ve své knize popisují: „*Zoufalství, které člověka pronásleduje v osmém stádiu, je důvěrným společníkem v devátém, protože je téměř nemožné odhadnout, které stavy nouze a ztráty fyzických schopností bezprostředně hrozí. (...) Čelit zoufalství lze vírou a přiměřenou pokorou.*“⁸¹

⁸¹ ERIKSON, E. H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený. Devět věků člověka*. Praha: Portál, 2015, s. 109.

4 DOSPĚLÝ JEDINEC Z PĚSTOUNSKÉ PÉČE

Úspěšnost pěstounské péče je často posuzována podle schopnosti jedinců, kteří v ní vyrůstali, zvládat dospělé role, tedy role pracovní, partnerské a rodičovské. Dle Sobotkové a Očenáškové do procesu zvládnání samostatného života po odchodu z pěstounské péče vstupuje řada faktorů. Jimi jsou např. osobnost dítěte, jeho zdravotní a psychické problémy, důvody odebrání dítěte z biologické rodiny, osobnost pěstounů, střídání umístění, rizikové faktory v rodině apod.⁸²

Nejrozsáhlejším výzkumem prováděným v České republice a u nás také prvním výzkumem tohoto typu je kvalitativní studie Sobotkové a Očenáškové s názvem *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenost*.⁸³ Cílem jejich kvalitativního výzkumu bylo porozumět osobní zkušenosti dospělých osob vychovávaných v klasické dlouhodobé pěstounské péči. Zjistit jejich názory na význam biologické a pěstounské rodiny v jejich životě. Dále autorky zajímalo, jak tyto osoby hodnotí dětství a dospívání v pěstounské rodině, jaký je jejich pohled na vlastní minulost a jakým způsobem se vyrovnávaly s rolí přijatého dítěte. Výzkum se také soustředil na prozkoumání toho, jak účastníci výzkumu vnímají svůj současný život, zda ho vnímají jako kvalitní. Ze současného života je rovněž zajímavé, zda účastníci výzkumu navázali fungující partnerské vztahy a jak zvládají rodičovskou a profesní roli.⁸⁴ Výzkumníci oslovili 68 dospělých osob vychovávaných v pěstounské péči. Zařazeno do výzkumu bylo 50 osob – 37 žen a 13 mužů ve věku 18-48 let. Hlavní technikou sběru dat byl polostrukturovaný hloubkový rozhovor.

Jednalo se o rozsáhlý výzkum, který přinesl jedinečný vhled do života jedinců, kteří vyrostli v pěstounské péči. Z rozhovorů s účastníky výzkumu autorky zjistily, že biologičtí

⁸² SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 51.

⁸³ SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 198 s.

⁸⁴ Autorky si stanovily tyto výzkumné otázky:

1. Jak dospělí, vychovávaní v pěstounské péči, vnímají na základě svých zkušeností význam vlastní, biologické rodiny a jaký k ní mají postoj?
2. Jak tyto dospělí vnímali vztahy v pěstounské rodině a jak hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj další život?
3. Jak se vyrovnávali se svou nestandardní životní historií a rolí přijatého dítěte, jaké faktory jim v tom napomáhaly a co jim proces vyrovnávání ztěžovalo?
4. Jaká je jejich současná životní spokojenost a úroveň zvládnání tří hlavních dospělých rolí – partnerské, rodičovské a profesní?

SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 57.

rodiče, kteří se o své děti nestarali, mají pro tyto jedince v dospělosti minimální význam. Pěstounská rodina fungovala téměř u všech zkoumaných osob jako bezpečné zázemí i po ukončení pěstounské péče. Proces vyrovnání se se svou minulostí hodnotí účastníci za velice složitý. Většina účastníků jej však zvládla díky podpoře pěstounské rodiny.

Výzkumy z českého prostředí se spíše jen okrajově zabývají pěstounskou péčí z pohledu samotných jedinců, kteří v ní vyrůstli. Nicméně zahraniční literatura přináší bohatý materiál v podobě mnoha výzkumných studií zabývajících se podobným tématem jako tato diplomová práce. Pro účely této kapitoly jsme se orientovali především na anglosaskou literaturu, protože britský model pěstounské péče je v našem systému často dáván za vzor. Při zkoumání této problematiky v zahraničních výzkumech je zapotřebí znát systém náhradní rodinné péče v určité zemi. V jednotlivých výzkumech se odráží různorodé legislativní, historické a společenské podmínky té určité země. Tyto odlišnosti je potřeba brát v úvahu.

Zahraníční literatura hovoří o dvou zcela odlišných podobách, které popisují názory již dospělých jedinců, kteří absolvovali pěstounskou péči. Některé studie je popisují jako vysoce rizikovou populaci, jiné studie mluví o pozitivních výsledcích a schopnosti těchto jedinců zvládat zátěžové životní situace.

Výzkumy, které hovoří o prvním případě, se zabývají spíše jedinci, kteří prožili několikanásobné umístění do různých pěstounských rodin. Toto tvrzení dokládá starší studie publikovaná v roce 1999 R. P. Barthem. Výzkum byl provedený s 55 mladými lidmi, kteří vystřídali minimálně 3 pěstounské rodiny. Průměrný věk odchodu z pěstounské péče byl 17,6 let. S odstupem času hodnotili jedinci svůj vstup do samostatného života jako velice složitý krok, na který nebyli zcela připraveni. Problémy spočívaly v oblasti bydlení, práce, studia, potýkali se se závislostmi a kriminálním chováním. Příčina těchto problémů se logicky jeví v brzkém opuštění pěstounské péče a v nedostatku opory v době složitého přechodu do samostatného života.⁸⁵

Naopak jiné výzkumy došly k závěru, že lidé vychovávaní v pěstounské péči zvládají dospělé role uspokojivě. A to především v případě, že měli možnost vyrůstat v pěstounské rodině s pevným citovým zázemím. Pecory a další výzkumníci ve své celonárodní studii *Assessing the effects of foster care: Early results from the Casey National Alumni Study*, zkoumali jedince, kteří prošli dlouhodobou pěstounskou péčí. Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké aspekty jsou důležité pro zdravý vývoj dospívajících v pěstounské péči a pro to, aby tyto osoby byly schopny vyrovnat se s rolí přijatého dítěte. Výsledky výzkumu popisují

⁸⁵ BARTH, R. P. (1990) On their own: The experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7 (5), 419-440.

následující aspekty, které dotazování označili za nejdůležitější pro jejich budoucí vývoj. Jedná se o pocit sounáležitosti s pěstounskou rodinou, dostatečné požadavky pěstounů a pracovní zkušenosti, které pomohly těmto jedincům vyrovnat se s rolí dospělého.⁸⁶ V této souvislosti uvedu ještě další studii, která se také soustředila na dlouhodobou pěstounskou péči. V kalifornské studii Farrugia *Perceived social environment and adolescents' well-being and adjustment: Comparing a foster care sample with a matched sample* byly použity techniky polostrukturovaného rozhovoru a dotazníků. Výzkumný vzorek byl zde velice rozsáhlý – 163 mladých lidí, kteří vyrůstají v dlouhodobé pěstounské péči. Výsledky přinesly zjištění, že jedinci vyrůstající v dlouhodobé pěstounské péči se v celku neliší od běžné populace (zkoumala se míra životní pohody, problémy v chování, sebehodnocení jedinců). Celkově byla úroveň psychické pohody značně podobná běžné populaci. Autoři si to vysvětlují tím, že život těchto jedinců je ovlivněn možností navázat hluboký citový vztah k pěstounům.⁸⁷

Výše zmiňované výsledky lze potvrdit studií Gardnera zveřejněnou v roce 2004 pod názvem: *Perceptions of family: Complexities introduced by foster care*. Vzorkem tohoto výzkumu bylo 39 dospělých, kteří vyrostli v pěstounské péči. Tato studie potvrdila, že jedinci vyrůstající v pěstounské péči, mohou vést v dospělosti úspěšný život. Jejich psychická odolnost (resilience) se v zásadě neodlišuje od odolnosti jejich vrstevníků.⁸⁸ V podstatě můžeme výše popsané zahraniční studie shrnout následovně: Většina jedinců, kteří vyrůstali v dlouhodobé pěstounské péči, se ve zvládnání životních rolí zásadně neodlišuje od běžné populace. Výzkumy potvrzují, že většina osob, které prošly pěstounskou péčí, jsou ve zvládnání životních rolí úspěšnými. Avšak jejich úspěšný život závisí na tom, zda měli šanci zažít hluboké a důvěrné citové vztahy ve své pěstounské rodině.

⁸⁶ PECORY, P. J. et al. *Assessing the effects of foster care: Early results from the Casey National Alumni Study*. Seattle: Casey Family Programs, 2003.

⁸⁷ FARRUGIA, S. P. et al. Perceived social environment and adolescents' well-being and adjustment: Comparing a foster care sample with a matched sample. In *Journal of Youth and Adolescence*. 35 (3), 2006, p. 349-358.

⁸⁸ GARDNER, H. Perceptions of family: Complexities introduced by foster care. Part 2: Adulthood perspectives. *Journal of Family Studies*. 2004, 10 (2), p. 188 – 203.

5 METODOLOGIE KVALITATIVNÍHO VÝZKUMU

V teoretické části jsme shrnuli situaci v oblasti náhradní výchovy v České republice. Podstatná část práce byla věnována systému náhradní rodinné péče, především pěstounské péči. Na konci teoretické části byl stanoven teoretický rámec celé práce. Ten vycházel z teorie uspokojování potřeb a teorie psychosociálního vývoje osobnosti.

Na tyto kapitoly navazuje praktická část, ve které byl popsán kvalitativní výzkum, jež vychází se zkušeností samotných jedinců, kteří prožili své dětství a dospívání v dlouhodobé pěstounské péči.

Na základě studia relevantní literatury se téma pěstounské péče jeví poměrně málo propracované a to především v domácí literatuře. V zahraniční literatuře se studie s dospělými lidmi z pěstounské péče vyskytují spíše vzácně (viz předchozí kapitola). Chybí určitý náhled očima jedinců, kteří v dlouhodobé pěstounské péči prožili značnou část svého života. Absence zpětného sledování jedinců, kteří již dávno opustili pěstounskou péči, nás přimělo se touto problematikou zabývat více do hloubky. Běžně se sledují děti/dospívající, kteří momentálně vyrůstají v tomto typu náhradní rodinné péče. Popřípadě se monitoring soustředí na život jedinců po bezprostředním ukončení péče, tedy na jejich přechod do běžného života. Nicméně pro zhodnocení úspěšnosti dlouhodobé pěstounské péče je třeba sledovat tyto jedince mnohem komplexněji a to s delším časovým odstupem.

Populace dospělých osob, které vyrůstali v pěstounské péči, je považována za velice těžko výzkumně dostupnou. Jediným výzkumem tohoto typu v České republice s poměrně širokým výzkumným vzorkem 50 osob je výzkumná studie I. Sobotkové a V. Očenáškové *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*.⁸⁹ Zmiňovanou výzkumnou prací byla inspirována i tato diplomová práce.

⁸⁹ SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 198 s.

5.1 Cíle výzkumného šetření

Cílem této diplomové práce je zjistit, jaký význam přikládají jedinci, kteří vyrostli v pěstounské péči, institutu pěstounské péče. Výzkum se soustředí na odhalení toho, jakým způsobem hodnotí tyto osoby svůj život v pěstounství. Jak vnímají své dětství a dospívání v pěstounské péči a k jakým problémům došlo po jejím ukončení. Dále nás bude zajímat, jak hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj současný život.

Cílem šetření je přinést jedinečný vhled do osudu těch, kteří vyrůstali v dlouhodobé pěstounské péči. Tyto osobní zkušenosti, názory a prožitky mohou být podnětem ke zhodnocení přínosů a nedostatků pěstounské péče. Nikdo totiž není kompetentnější ke zhodnocení přínosu pěstounské péče než ti, pro něž představovala podstatnou část jejich vlastního vývoje.

5.1.1 Intelektuální cíle

Hlavním cílem je prozkoumat, jakým způsobem hodnotí jedinec své dětství a dospívání v pěstounské rodině.

Dalším cílem je zjistit, jak se jedinec zvládl osamostatnit po ukončení pěstounské péče, popřípadě jaké problémy musel řešit.

Dalším záměrem práce je zjistit, jak tento jedinec hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj současný život.

5.1.2 Praktické cíle

Získané informace z výzkumného šetření mohou být jedinečným materiálem pro vhled do osudu jedinců, kteří prošli dlouhodobou pěstounskou péčí.

Zároveň jejich osobní zkušenosti a prožitky se mohou stát klíčovými pro činnost institucí zabývajících se ohroženými dětmi, především orgánů sociálně-právní ochrany dítěte

a neziskových organizací, které doprovází dítě a rodinu. V neposlední řadě mohou být užitečné pro praxi psychologů, pedagogů a dalších odborníků, kteří se s dětmi setkávají.

5.1.3 Personální cíle

Již několik let se při studiu věnuji problematice náhradní rodinné péče. Na tuto oblast se plánuji soustředit při svém profesním zaměření. Téma pěstounské péče je pro mě osobně důležité, jelikož znám člověka, který prošel dlouhodobou a z jeho hlediska úspěšnou pěstounskou péčí. Tato osoba mě inspirovala k napsání této práce.

5.2 Stanovení výzkumné otázky

Záměrem výzkumného šetření je prozkoumat pěstounskou péči očima jedinců, kteří v ní vyrostli. Jedná se o subjektivní retrospektivní pohled na tuto problematiku.

Byly stanoveny následující výzkumné otázky:

- *Jakým způsobem hodnotí jedinec své dětství a dospívání v pěstounské péči?*
- *Jak se zvládl osamostatnit po ukončení pěstounské péče a k jakým problémům došlo?*
- *Jak hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj současný život?*

5.3 Metodologický přístup

Vzhledem k cíli výzkumu, tedy porozumět subjektivním zkušenostem jedinců, kteří prošli pěstounskou péčí, byl zvolen **kvalitativní výzkum**. Kvalitativní výzkum umožňuje zkoumat určitý jev v jeho přirozeném prostředí. Tímto šetřením získáme podrobný popis a vhléd při zkoumání jedince, skupiny či události. Jeho předností je možnost na základě získaných dat vytvářet nové teorie. Naopak jeho nevýhodou je především časová náročnost, možné zkreslení vlivem subjektivní preference výzkumníka a mnohdy nemožnost získanou znalost zobecnit na populaci či přenést na jiné prostředí.⁹⁰ Přesto se kvalitativní výzkum

⁹⁰ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012, s. 50.

ukázal pro studium této problematiky zvláště vhodný. Pomohl nám proniknout do problematiky mimořádně do hloubky a tím zachytit jedinečnou lidskou zkušenost, prožitky participantů a jejich pocity.

Jako výzkumný design byla použita *mnohopřípadová studie*. Prostřednictvím mnohopřípadové studie výzkumník může důkladně porozumět složitým sociálním jevům. Smyslem je detailní zkoumání určitých jevů. Umožňuje komplexní porozumění případům v jejich nejpřirozenějším prostředí. Na základně důsledného prozkoumání jednotlivých případů lze porozumět jim podobným případům.⁹¹

Za výzkumnou techniku, pomocí které byla kvalitativní data získávána, byl zvolen *polostrukurovaný rozhovor*. Tento rozhovor společně s narativním rozhovorem je nejrozšířenějším typem hloubkového rozhovoru. Hloubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi v jejich přirozené podobě. Prostřednictvím otevřených otázek může výzkumník snáze porozumět pohledu jiných lidí, aniž by je omezoval pomocí výběrů položek v dotazníku. Výhodou polostrukurovaného rozhoru je to, že vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek, ale zároveň umožňuje přidávat další otázky. Badatel se může doptávat či vhodně upřesnit původní zadání.⁹²

5.4 Výzkumný vzorek

Základní populací byli dospělí jedinci s osobní zkušeností dítěte, které vyrůstalo v dlouhodobé pěstounské péči v České republice. Základním kritériem pro výběr vzorku byla zletilost jedince a prožití dětství a dospívání v dlouhodobé individuální pěstounské péči. Do výzkumu nebyli zahrnuti dospělí, kteří vyrůstali v pěstounské péči příbuzných.

Při výběru vzorku jsme využili toho, že známe osobu, která v tomto typu péče vyrůstala. Jejím prostřednictvím jsme měli možnost kontaktovat další jedince. První metodou výběru, která se v průběhu výzkumu objevila, byla *metoda prostého záměrného výběru* (1informant). Ovšem díky kontaktům, které jsme získali na další osoby, se metoda v průběhu výzkumu proměnila na *metodu sněhové koule* (2 informanti), tedy nabalování. Další osoby se přihlásili do výzkumu sami skrze výzvu zveřejněnou na sociálních sítích. Tudíž třetí metodou

⁹¹ ŠVARÍČEK, R. - ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014, s. 96-98.

⁹² ŠVARÍČEK, R. - ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014, s. 159 - 160.

výběru byla *metoda samovýběru* (4 informanti). Rozsah výběru se řídil teoretickou saturací. Výběr jsme ukončili v okamžiku, kdy jsme již dostávali stejné informace od dalších osob. Nepředpokládali jsme, že další případy přinesou nové poznatky.

Celkem bylo osloveno 15 dospělých osob. Ovšem s účastí ve výzkumu souhlasilo 9 osob. Následně byly z výzkumu vyřazeny dvě osoby, které vyrůstaly v příbuzenské pěstounské péči. Ta nespada do oblasti našeho výzkumu. Do výzkumu bylo zařazeno 7 dospělých jedinců (4 muži, 3 ženy) ve věku 25-49 let. Průměrný věk byl 33,1 let. Průměrný věk příchodu do pěstounské rodiny byl 4 roky - v rozpětí od 1 roku do 10 let. Průměrná délka pobytu v pěstounské rodině byla 14,1 let, pohybovala se v rozmezí od 9 do 19 let. Průměrný věk při odchodu z pěstounské péče u výběrového vzorku byl 18,1 let. Všichni dotazovaní jedinci vyrůstali trvale v jedné pěstounské rodině. Nesetkali jsme se s lidmi, kteří by vystřídali více pěstounských rodin. Průměrná délka pobytu v biologické rodině činila 1,2 let a doba pobytu v kojeneckém ústavu či dětském domově 2,8 let.

Účastníci výzkumu pocházeli z České republiky, konkrétně Pardubického (2), Královéhradeckého, Středočeského (2), Moravskoslezského kraje a z Prahy. Etnický původ byl z 90 % většinový. Jeden účastník výzkumu byl romského původu. U dotazovaných jedinců převažovalo střední vzdělání bez maturity (vyučení). Do výzkumu byla zařazena také osoba s vysokoškolským vzděláním. Čtyři ze zúčastněných uvádí partnerský vztah, z toho dvě informantky byly vdané. Čtyři participanti měli již děti. Charakteristiky výzkumného vzorku jsou uvedeny v následujících tabulkách (Tabulka č. 1, 2, 3, 4).

Vzhledem k citlivé povaze sesbíraných dat byla respektována zásada dobrovolné účasti a anonymity participantů. Ochrana osobních údajů účastníků výzkumu byla zaručena tím, že jejich jména byla změněna.

Tabulka 1: Základní charakteristiky výzkumného souboru – informace o pěstounské péči

Informant	V pěstounské péči vychováván/a	Věk příchodu do pěstounské péče (roky)	Věk odchodu z pěstounské péče (roky)	Doba trvání pěstounské péče (roky)
Elena	PM + PŽ	3	18	15
Libor	PM + PŽ	1 nebo 2	17	15 nebo 16
Aleš	PM + PŽ	3	22	19
Matěj	PM + PŽ	3	15	12
Richard	PŽ	10	19	9
Magdaléna	PM + PŽ	6	18	12
Nataša	PM + PŽ	2	18	16

Vysvětlivky: PM = pěstoun; PŽ = pěstounka.

Tabulka 2: Základní charakteristiky výzkumného souboru – informace o biologické rodině a pobytu v dětském domově

Informant	Doba pobytu v biologické rodině (roky)	Doba pobytu v kojeneckém ústavě nebo v dětském domově před umístěním do pěstounské péče (roky)	Doba pobytu v dětském domově po skončení pěstounské péče (roky)
Elena	1,5	1,5	0
Libor	1 nebo 2	Neumístěn	0
Aleš	0	3	0
Matěj	1	2	4
Richard	1 měsíc	10	0
Magdaléna	4	2	0
Nataša	1	1	0

Tabulka 3: Základní charakteristiky výzkumného souboru – věk, etnický původ a partnerský vztah

Informant	Věk	Etnický původ	Partnerský vztah v době výzkumu
Elena	25	Většinový	Bez partnera
Libor	35	Většinový	Bez partnera
Aleš	26	Většinový	Bez partnera
Matěj	34	Většinový	Má partnera
Richard	32	Romský	Má partnera
Magdaléna	49	Většinový	Vdaná
Nataša	31	Většinový	Vdaná

Tabulka 4: Základní charakteristiky výzkumného souboru – vzdělání, kraj

Informant	Nejvyšší dokončené vzdělání	Místo bydliště (kraj)
Elena	Střední vzdělání s výučním listem	Pardubický
Libor	Střední vzdělání s maturitou	Středočeský
Aleš	Střední vzdělání bez maturity	Pardubický
Matěj	Střední vzdělání s maturitou	Moravskoslezský
Richard	Vysokoškolské, titul Bc.	Praha
Magdaléna	Střední vzdělání s výučním listem	Středočeský
Nataša	Střední vzdělání s výučním listem	Královéhradecký

5.5 Příprava a průběh výzkumného šetření

Na základě výzkumných otázek bylo sestaveno schéma polostrukturovaného rozhovoru, které se skládalo z 86 primárních otázek, které byly ještě v průběhu samotných rozhovorů doplňovány o sekundární otázky. Jednotlivé otázky byly seřazeny do okruhů, týkající se základních informací o osobě, popisu dětství a dospívání v pěstounské rodině, vztahu s pěstouny, vztahu s ostatními dětmi v pěstounské rodině, významu pěstounské a biologické rodiny pro současný život jedince.

Oslovení jedinci z pěstounské péče byli předem informováni o povaze výzkumu a jeho cílech. Bylo zdůrazněno udržení anonymity osob, které se do výzkumu zapojí. S informanty, kteří souhlasili se zapojením do výzkumu, bylo domluveno osobní setkání. Rozhovory se konaly z 90 % v kavárnách či restauracích, v prostředí, které informanti považovali za příjemné. Pouze jedna informantka požadovala rozhovor ve vlastní domácnosti. Všem sedmi účastníkům výzkumu jsme se snažili maximálně přizpůsobit a domluvit místo a čas, které by jim nejlépe vyhovovaly. Informanty jsme nejprve znovu seznámili s tématem diplomové práce a ujistili se, zda v rozhovoru chtějí pokračovat. Na základě toho jsme požádali o souhlas, zda mohou být rozhovory nahrávány na diktafon. Všichni účastníci souhlasili. V níže uvedené tabulce (Tab. 5) je specifikováno u jednotlivých účastníků výzkumu místo rozhovoru, datum rozhovoru a doba jeho trvání. Nahrávky zachycovaly celkovou délku rozhovorů 8 h a 36 minut. Průměrná délka trvání jednoho rozhovoru činila přibližně 1 h 19 minut. Intenzivní sběr dat probíhal od prosince 2016 do února 2017.

Tabulka 5: Charakteristika rozhovorů

Informant	Datum rozhovoru	Doba trvání rozhovoru
Elena	9. 12. 2016	01:23:72
Libor	13. 12. 2016	01:04:44
Aleš	23. 1. 2017	01:01:58
Matěj	30. 1. 2017	00:49:63
Richard	3. 2. 2017	01:45:05
Magdaléna	10. 2. 2017	00:58:17
Nataša	11. 2. 2017	01:19:07

Vzhledem k citlivosti tématu byl zpočátku problém sehnat ochotné osoby, které by se o své zkušenosti podělily. Jedná se o soukromé osobní a rodinné záležitosti, které mnoho jedinců nechce sdílet s cizí osobou, což je pochopitelné. Během rozhovorů jsme se snažili

vytvořit příjemnou atmosféru, která by vedla ke sdílnější komunikaci. Rozhovory s pěti účastníky byly plynulé. Ovšem dvě osoby byly spíše uzavřené a dlouhou dobu trvalo, než jsme si získali jejich důvěru. Nicméně všichni účastníci byli ochotní otázky více či méně zodpovědět. Někteří sami vyprávěli svůj příběh, pouze bylo nutné se na některé informace zpětně doptat.

Pokud se objevily nějaké nejasnosti v průběhu zpracování rozhovorů, zpětně jsme osoby kontaktovali a doptali se. Jak účastníci výzkumu potvrdili, se svými zkušenostmi z minulosti byli již psychicky vyrovnáni, nečinilo jim žádný problém o tomto tématu mluvit. Podle jejich slov si často mnoho věcí v průběhu rozhovoru zpětně uvědomili. Rozhovor jim pomohl utřídit myšlenky, zodpovědět si otázky, nad kterými nikdy sami nepřemýšleli. Někteří informanti se svěřili, že o své minulosti ještě s nikým jiným nemluvili a uvítali tuto hlubokou sebereflexi.

Původním záměrem bylo získat informace i od jiných osob než byli samotní účastníci výzkumu (např. od jejich pěstounů). Ovšem ve většině případů se nám nepodařilo dohledat pěstounské rodiny informantů, či se zapojením do výzkumu nesouhlasili. Možnost triangulace dat zde byla velice problematická. Hlavním zdrojem dat byly pouze dospělé osoby vychovávané v pěstounské péči. Při zjišťování věrohodnosti údajů kvalitativního výzkumu se objevila i další překážka. Úskalí kvalitativních výzkumů spočívá v nemožnosti dosáhnout výzkumného vzorku, který by reprezentoval celou populaci. Do výzkumu se zkrátka zapojují jedinci, kteří povětšinou nenesou znaky průměru. Mnohdy jsou to osoby, které mají buď zcela pozitivní či naopak zcela negativní zkušenosti. Tento fakt je potřeba brát v potaz.

5.6 Postup zpracování a analýza dat

Získaná data byla analyzována tak, abychom na jejich základě byli schopni odpovědět na položené výzkumné otázky. Se souhlasem účastníků výzkumu byly rozhovory nahrávány na diktafon. Zvukový materiál byl následně převeden do textové podoby doslovnou transkripcí. Ta nám umožnila zdůraznit důležitá místa rozhovoru jejich podtržením, popřípadě je opatřit komentářem. Pro účely výzkumu byly jednotlivé výpovědi roztrženy na části/jednotky se stejným či podobným obsahem pomocí metody otevřeného kódování. Za jednotku zde bylo považováno slovo či věta. Ke každé vzniklé jednotce byl přidělen nějaký kód (jméno, označení). Pro lepší orientaci bylo použito slovo či krátká fráze, která

vystihuje určitý typ tématu a odlišuje ho od ostatních. Takto jsme označili některá shodná témata stejným kódem a jiná naopak odlišným. Zároveň jsme vytvořili seznam kódů.

Následovala systematická kategorizace vytvořených kódů – kódy vzniklé z otevřeného kódování byly seskupovány na základě podobnosti. Vznikly tak nadřazené kategorie, ke kterým byly přiřazovány jednotlivé kódy. Poslední fázi považujeme za nejnáročnější. Na základě těchto kategorií byla sestavena kostra analytického příběhu, na jehož základě stojí celá interpretace analytických dat výzkumu.⁹³ Za vzor při analýze dat získaných rozhovorem byl považován jediný výzkum tohoto typu popsáný Sobotkovou a Očenáškovou⁹⁴, kterým byla inspirována tato diplomová práce. Jelikož se při vyhodnocování výzkumu vynořovaly v ojedinělých případech stejné kategorie, jako byly použité v uvedeném výzkumu, dovolili jsme si některé použít i pro naši studii. Ovšem jedná se o minimum kategorií totožných našemu výzkumu, aby nedošlo k podobnosti těchto výzkumů. V našem výzkumu jsme se soustředili na kategorie, které ve studii Očenáškové chyběly. Ty považujeme za důležité pro pochopení zkušenosti jedinců, kteří vyrůstali v pěstounské rodině.

Za výzkumný design byla použita mnohopřípadová výzkumná studie. Ta nám pomohla porozumět důležitým aspektům problematických oblastí výzkumu. Původně jsme měli v plánu uvést do výzkumné zprávy jednotlivé případové studie. Ovšem od toho bylo upuštěno z důvodu zachování anonymity účastníků výzkumu. Někteří účastníci se obávali, že by na základě určitých indicií byli rozpoznáni. K tomuto jsme se také přiklonili. Navíc popis jednotlivých případů by byl velice rozsáhlý. Z tohoto důvodu jsme shrnuli alespoň základní charakteristiku jednotlivých případů do tabulek, které jsou uvedeny v příloze práce. Tabulky obsahují základní údaje o případu, jeho životní historii a analýzu původní rodiny.

5.7 Výsledky výzkumu

V následujících kapitolách jsou podrobně popsány výsledky z analýzy sedmi rozhovorů. Jednotlivé okruhy analýzy jsou doplněny autentickými výpověďmi informantů.

⁹³ Pro lepší pochopení našeho postupu při analýze dat doporučujeme tyto publikace:

ŠVARÍČEK, R. – ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014, s. 207-247.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 207-221.

⁹⁴ SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 198 s.

Tyto výpovědi jsou naznačeny kurzívou a ponechány v původním znění s pouze minimální jazykovou úpravou (oprava chyb).

Výsledky výzkumu byly rozděleny do základních tří okruhů dle stanovených výzkumných otázek. Jedná se o okruhy zabývající se analýzou dětství a dospívání v pěstounské péči, zvládnutí přechodu do běžného života po ukončení pěstounské péče a významem pěstounské rodiny pro současný život jedince. Tyto okruhy obsahují podrobný systém hlavních kategorií a subkategorií. Pro snadnější orientaci v uvedeném systému jsme je graficky odlišili pomocí podtržení, tučného písma a kurzívy. Celý systém stanovených okruhů, kategorií a podkategorií je uveden v Příloze č. 8 na konci práce.

Analýza dětství a dospívání v pěstounské péči

První výzkumná otázka se vztahovala k hodnocení dětství a dospívání v pěstounské péči. Tohoto okruhu analýzy se týkala podstatná část rozhovoru, proto jeho výsledky popíšeme nejpodrobněji.

Přijetí do pěstounské rodiny se zabýval první okruh analýzy. Většina participantů si průběh příchodu do pěstounské rodiny nepamatuje nebo si ho pamatuje jen z vyprávění pěstounů. Důvodem je nízký věk v době přijetí do pěstounské péče (průměrně 4 roky; nejnižší věk se pohyboval od 1 roku do 3 let). Ve většině případů jsou vzpomínky útržkovité a obsahují pouze pocity spojené s příchodem do nové rodiny. Pouze dva participantů si pamatují celý průběh příchodu do pěstounské rodiny. Ti se do pěstounské rodiny dostali buď po dlouhodobém pobytu v dětském domově: „*Vystřídal jsem tři dětské domovy. Byl jsem v děcáku do deseti let, jako romské dítě jsem neměl šanci se dostat do rodiny. V deseti letech si mě vzala pěstounka. Na ní je zvláštní to, že si vzala do péče jen romské děti, nechtěla české. Ona už tam dvě romské děti měla, já byl třetí.*“ (Richard), nebo prožili větší část dětství v původní rodině: „*Byla jsem u rodičů do čtyř let, pak jsem se dostala do děcáku, odtud jsem utíkala... Pak přišli mí pěstounští rodiče, byli to andělé.*“ (Magdaléna)

Šest ze sedmi participantů si pěstouni „vybrali“ z kojeneckého ústavu či dětského domova. V pěti případech se jednalo o děti ve velice nízkém věku v rozsahu 1 až 3 roky. **Motivací pro pěstounskou péči** byla ve třech případech **bezdětnost pěstounů**: „*Moje máma nikdy neměla děti. Neptal jsem se jí proč. Za to v její péči vyrostlo sedm dětí, všechny*

cikánský.“ (Richard) – „*Pěstounka s pěstounem nemohli mít nejdřív děti, tak si vzali mě. Vzali si mě, když jsem byl ještě mimino. Rodiče mi umřeli při autonehodě... Po čtyřech letech se ale narodili mí dva bráchové.*“ (Libor) Jediná participantka se dostala do pěstounské péče se svojí **biologickou sestrou**, ostatní vyrůstali bez svých biologických sourozenců. „*Rodiče nemohli mít děti. Nejdřív si chtěli adoptovat, ale nakonec si vzali do pěstounské péče nás – sestru a mě. Oni si chtěli vzít sestru, aby si vyzkoušeli, jaké je to mít dítě. Ale tím, že jsme si se sestrou prošly těžkým obdobím v dětství, tak jsme byly k sobě poutaný. Tak si nás museli vzít obě.*“ (Elena)

V této souvislosti nás zaujaly další důvody, proč si pěstouni vzali „cizí“ děti do své péče. Kromě bezdětnosti se vyskytovala altruistická pohnutka pěstounů pomoc dětem, které nemohou vyrůstat ve své vlastní rodině. Tato pomoc ve dvou případech souvisela s **křesťanskou vírou**: „*Moji rodiče jsou věřící, vždycky mě k tomu vedli. Vychovali mě tak, abych pomohl druhým, abych nebyl sobecký. Když můžu, abych pomohl.*“ (Aleš) Pěstounští rodiče Aleše již měli své čtyři dospělé děti a Aleše si vzali do své péče až v pozdějším věku. Ovšem v případě Matěje bylo motivací pěstounských rodičů **finanční ohodnocení**: „*Dostal jsem se do pěstounské rodiny, kde se za tu dobu, co jsem tam byl, vystříдалo 15 dětí...Brali si nás kvůli penězům. Bylo nás tam moc a pěstouni výchovu nezvládali. Hodně nás trestali a dělali rozdíly mezi vlastními a nevlastními dětmi - že oni jsou něco víc než my.*“ (Matěj) Motivace pro přijetí dítěte do pěstounské péče následně ovlivňovala celou výchovu pěstounů.

Pocity spojené s prvním setkáním s pěstounskou rodinou jsou ve všech případech pozitivní. Je třeba připomenout, že u všech sedmi participantů se jednalo o první a také jedinou pěstounskou rodinu, do které byli přijati. Předpokládáme, že po špatných zkušenostech v původní rodině a často i v dětských domovech se v případě pěstounské rodiny jednalo o prostředí, do kterého se děti těšily. Setkání s pěstouny bylo doprovázeno **radostí**. Radost se projevovala jak na straně participantů, tak na straně pěstounů. „*...přijeli pěstounští rodiče. Přijeli se na nás jednou podívat a podruhé si nás odváželi. Bylo to strašně narychlo. My jsme tam jeli k pěstounské rodině na týden na zkoušku a za ten týden na nás byli hrozně hodní. Po týdnu jsme za nimi se sestrou šly, že už nechceme zpátky do děcáku a začaly jsme jim říkat mami a tati a chtěly jsme tam zůstat. Tehdy vím, že tatínek poprvé plakal, protože byl hrozně šťastnej.*“ (Elena) – „*...mamka (pěstounka) si pro mě přišla do děcáku, povídala si semnou. Řekla, jestli se nechci podívat k nim domů, že mě tam čekají dva bráškové. Já měla radost, že budu mít brášky.*“ (Magdaléna) Děti, které dlouhodobě vyrůstaly v dětském domově, byly **udívené** z nových věcí, které jsou pro rodinné prostředí běžné, kdežto v ústavní výchově se s nimi nesetkaly. Tak to popisuje Richard, který deset let vyrůstal v dětském

domově a prakticky jiný zážitek neměl, jelikož ve své biologické rodině pobyl pouhý měsíc: „V sobotu jsme mohli spát do kolika chceme, neměli jsme určený pravidla. V tom dětském domově máte furt pravidla. Já jsem byl tak naučený. Nevěděl jsem, že můžu jít do ledničky a najíst se kdykoli chci. V děcáku jsem dostal jídlo v určité době. Přišel jsem k mámě a tam fungovalo všechno úplně jinak. Trvalo mi to nějakou dobu, než jsem to pochopil. Všemmu jsem se divil, jak to pro mě bylo nové. Objevoval jsem nový svět.“ (Richard)

Druhý okruh se soustředil na pochopení **vztahu s pěstouny a na vývoj tohoto vztahu**. Ve výzkumném vzorku převažovaly **pozitivní vztahy** s pěstouny. Participanti je považovali za své **rodiče** a oslovovali je **mami a tati**.: „Vždycky jsme měli dobré vztahy, hodně pro mě znamenají, jsme rodina... Beru je za rodiče.“ (Aleš) – „Hned jak jsme se dostala k nim domů, začala jsem jim automaticky říkat mami a tati. Nechtěli to po mě vyloženě, abych jim tak říkala. Ale já už po prvním týdnu u nich věděla, že to bude moje rodina, a ne ta biologická... Vztah od dětství byl skvělý, vážila jsem si jich, že si mě vzali.“ (Magdaléna) - „Pro mě je to máma a já ji tak беру i ji tak oslovuju dodneška. Ona se o mě vždycky starala. Pro mě je máma ta, co vychová a ne ta, co porodí. Já to tak mám... Pro mě byla máma hned. Do deseti let jsem byl v děcáku, neznal jsem nic jiného. A najednou jsem byl v rodině, kde mě měl někdo rád a staral se o mě. Dodneška s mámou mám hezký vztah. Je to máma a tak to je a bude.“ (Richard) Ve čtyřech případech se pozitivní vztah ještě upevnil v průběhu pěstounské péče a jako pozitivní zůstal i po jejím ukončení.

Pozitivní vztah pouze v prvních letech po přijetí do pěstounské rodiny popisují tři účastníci výzkumu. Kategorie **nejdřív dobré, pak se to zhoršilo** charakterizuje přelom ve vztahu s pěstouny v období adolescence, tedy od 12. věku dítěte: „Bylo to u nich fajn, asi do 13 let to šlo. Pak se to ale změnilo. Narodil se jeden sourozenec, pak druhý. Pěstoun začal být na mě vysazený. Dělal rozdíly mezi mnou a vlastníma dětma. Problém jsem měl spíš s ním, pěstounka mě ani nebránila. On byl na mě jako pes.“ (Libor) – „Když jsem byl malý, tak se nám věnovali pořád. Jezdili jsme na výlety a tak. Ale pak mi bylo tak 12 let a začali dělat rozdíly mezi námi... Mezi vlastními a nevlastními.“ (Matěj). Elena, která vyrůstala téměř celé dětství a dospívání v pěstounské rodině, popisuje vzájemný vztah s pěstouny za **ambivalentní**: „Já jim říkám máma a táta, ale rodiče pro mě nejsou. Táta jakž takž jo, protože ten se snažil, ale máma prostě ne. Jsou to lidi, kteří mě z dětského domova vytáhli, cítím k nim určitý vděk. Ale nic víc, neměla jsem hezký dětství.“ (Elena) Jako pozitivní hodnotí svůj vztah s pěstounem. Ovšem s pěstounkou byl tento vztah **negativní**, pociťuje k ní **averzi**. Pěstounka byla alkoholička, která participantku fyzicky a psychicky napadala. Pěstoun o problémech

věděl, ale trávil většinu času v zaměstnání. I když dnes hodnotí vztah s pěstouny jako negativní, z počátku v dětství ho považovala za velice pozitivní. Postupem času se díky alkoholismu pěstounky jejich vztah rapidně změnil: „*Problém byl s matkou, kdyby jí nebylo, tak by to bylo dobrý, kdyby nepila.*“ (Elena)

V souvislosti se vzájemnými vztahy pěstounů a přijatými dětmi jsme vytvořili subkategorii zabývající se projevy, kterými pěstouni dávali najevo svou **lásku a náklonost**. Na základě lásky či nezájmu je participanty zpětně hodnocena pěstounská péče. Participanti (ve čtyřech případech), kteří hodnotili pěstounskou péči jako pozitivní zkušenost, popisovali projevy lásky pěstounů následovně: „*Rodiče se o mě **starali**, poskytli mi domov. **Pomáhali mi se vším**. Nevím, kým bych bez nich byla. Měla jsem je ráda a mám je i teď, i když dávno zemřeli. Pro mě to **jsou stále rodiče**, moji jediní pravi.*“ (Magdaléna) – „*My jsme klasická rodina. Rodiče mě od malička ve všem **podporovali**, ve všem, co jsem dělal. Pomáhali mi. Nikdy mě neshazovali. Vzhledem k tomu, že mám handicap, nebylo to semnou lehké.*“ (Aleš) – „*U biologické mámy, jsem žádnou lásku nikdy nezažila. Za to u té pěstounské – ta mě objímala, mazlila se semnou.*“ (Nataša) U dalších participantů nebyl projev lásky tak patrný. Většinou ani sami nevěděli, zda někdy pocítili lásku ze strany pěstounů. „*Nevím jestli mě měla pěstounka ráda. Ono to je těžké, **byl jsem tam cizí**. Ale trochu lásky tam asi bylo... Nepamatuju si, že by mi přečetla někdy pohádku, když jsem byl malý. Nikdy mě nepohladila. Tohle bych u rodičů třeba měl. Hrozně mi láska chyběla. Záviděl jsem ostatním dětem, že mají mámu a tátu, kteří je mají rádi.*“ (Libor) Dva participanti přiznávají náklonost jednoho z pěstounů, ovšem u druhého převažoval **nezájem** nebo dokonce **averze**: „*Pěstounská matka mě nikdy neobjala. Neřekla mi nikdy, že mě má ráda...Žádný projev citu. Ale od táty jo. Byly to sice banality, ale přece. Když jsem přinesla domů pěknou známku, táta na mě byl hrdý. Neřekl běžně, že mě má rád. Ale já to vím, že měl a má doted'ka.*“ (Elena)

Další okruh analýzy pojednává o **výchově pěstounů**, ta byla v mnoha ohledech různá. Styl výchovy se odvíjel často od počtu dětí přijatých do rodiny a počtu vlastních dětí pěstounů. Dva participanti hovoří o tom, že pěstounští rodiče dělali **velké rozdíly mezi vlastními a přijatými dětmi**. V případě Matěje se jednalo o pěstounskou rodinu, která měla tři vlastní děti a během jeho pobytu rodina přijmula do péče 15 dětí. Pěstounskou péči a výchovu pěstounů hodnotí negativně. „*Pěstouni dávali přednost svým vlastním dětem před námi. Dělali rozdíly mezi přijatými dětmi a těmi vlastními. My jsme třeba nemohli ke kamarádům a oni ano. Svým dětem přispěli na řidičák a nám ne. Ale když potřebovali udělat nějakou práci, tak jsme museli my, jejich děti se mohly válet.*“ (Matěj). Podobně to vidí

i Libor, který byl do pěstounské péče přijat jako jediný a vyrůstal se třemi vlastními dětmi pěstounů: „Rozdíl jsem viděl v tom, že já když jsem něco chtěl, tak jsem si na to musel vydělat. Ale bráchové ne. Ty dostali peníze od rodičů. Mé sourozence v tomhle upřednostňovali.“ (Libor) Čtyři participanti hovoří o spravedlivé výchově pěstounů. Pěstouni nedělali rozdíly mezi vlastními a nevlastními dětmi a **dávali všem stejně** – všechny děti měly v rodině stejná privilegia i povinnosti: „Rodiče se ke všem sourozencům chovali stejně, nikoho nedávali výš. Byli jsme rodina.“ (Aleš) – „Moje máma nás vychovávala sama. Byla sama na čtyři romské děti, které si vzala do své péče. Vychovávat romské dítě je těžší než to české. Ale máma to zvládla... Všichni jsme měli stejnou výchovu. Máma dávala všem stejně. Máma všem i spořila. Tohle nedělají ani biologičtí rodiče, ale naše pěstounka nás chtěla zabezpečit. Podporovala nás ve všem.“ (Richard)

Výchova pěstounů byla čtyřmi participanty hodnocena pozitivně. Ti si výchovu svých pěstounů chválí a tvrdí, že je dobře vychovali. Váží si pěstounů v tom, co pro ně všechno udělali. Výchova byla postavena na **podpoře a pomoci**: „Rodiče mě podporovali hlavně ve škole. Ve všem, co jsem dělal. Jsem postižený a rodiče měli semnou víc práce, než se svými vlastními dětmi... Ke všemu mi řekli svůj názor, ale rozhodoval jsem se sám.“ (Aleš) – „Oni mi všechno vysvětlili, když jsem něčemu nerozuměla. Hlavně máma se mi věnovala nejvíc. Měla semnou trpělivost.“ (Nataša) – „Máma se snažila, abychom se dostali ze všech handicapů, které jsme měli. Já třeba když jsem přišel z dětského domova, v 10 letech jsem neuměl číst a psát, koktal jsem. Ona si dala semnou tu práci a učila se semnou. Nebo mi zaplatila soukromého učitele. Cestovala semnou po různých poradnách, aby zjistili, jak vyřešit můj problém... Podporovala nás jako děti i v různých kroužcích... Vedla nás, abychom se rozhodovali sami za sebe. Samozřejmě jsme pak nesli následky.“ (Richard) Pěstounští rodiče ve třech případech vedli přijaté děti k tomu, aby si vážily věcí a aby znaly hodnotu peněz. Tuto subkategorii jsme pojmenovali **něco za něco**. Vyjadřuje styl výchovy, který se snažil děti naučit zodpovědnosti. Projevovalo se to, jak ve snaze naučit děti finanční gramotnosti, tak v případě povinností a zábavy. „Máma nás vedla k tomu, že když na něco nemáme, tak si to nemáme kupovat. Když jsme něco chtěli, třeba mobil, tak jsme si na něj museli vydělat. Měli jsme dohodu, že půlku si zaplatíme my a půlku nám doplatí máma.“ (Richard) - „Neměl jsem všechno zadarmo. Když jsem chtěl jít ven, musel jsem nejdřív udělat úkoly. Nejdřív povinnosti a pak zábava, takhle mě rodiče vedli.“ (Aleš)

Výrazným prostředkem výchovy pěstounů byl **trest**. Ten byl pojímán v pěstounských rodinách různými způsoby. Účastníci výzkumu byli až v polovině případů trestáni za špatné známky během školní docházky. Ovšem způsob potrestání se zásadně lišil. Pohyboval se

v rozmezí od vynadání, zákazu, domácího vězení až po fyzický trest. O zákazu mluvili tři informanti: „*Když byl nějaký problém, něco jsem provedl, tak mi něco zakázali. Třeba televizi, počítač nebo jsem nesměl jít ven.*“ (Aleš) U Richarda nás upoutal styl výchovy, který místo trestu používal prvky motivace. Pěstounka Richarda prý nikdy netrestala, protože to nebylo potřeba. Viděla, že se snaží odčinit to, co provedl, a snahu ocenila. V případě neúspěchu ve škole nepoužívala trest, ale chlácholení a motivaci: „*Máma mě překvapila. Když jsem se učil na test a dostal jsem za pět, tak mi nenadávala. Vzala mě do obchodu a koupila mi nové boty. Řekla, že to nevadí, že ví, že jsem se učil a příště dostanu jedničku. To mě jako dítě namotivovalo. Nesložilo mě to dolů.*“ (Richard) Tři participanti pěstouni fyzicky trestali. Podle jejich slov mnohdy neoprávněně. Tresty byly velice tvrdé a vyskytovaly se na denním pořádku. „*Nám pěstouni nikdy nic nezakázali jako za trest. Takže jsme spíš dostali facku. Ve výchově všechno řešili násilím.*“ (Matěj) – „*Nikdy jsem neměl dobré známky ve škole. Nebavilo se mě učit. Za známky jsem běžně dostával fyzické tresty, místo toho, aby si semnou sedli a vysvětlili mi to.*“ (Libor) – „*Pěstouni se semnou neučili. Jen když jsem dostala špatnou známku, tak jsem to schytala. Dali mi facku... Když jsme něco provedli, dostali jsme přes pusy. Zalhali jsme a dostali jsme znovu. Máma nesnášela lež. Vždycky tvrdila, že nedostáváš za to, co jsi udělala, ale za to, že jsi lhala.*“ (Elena)

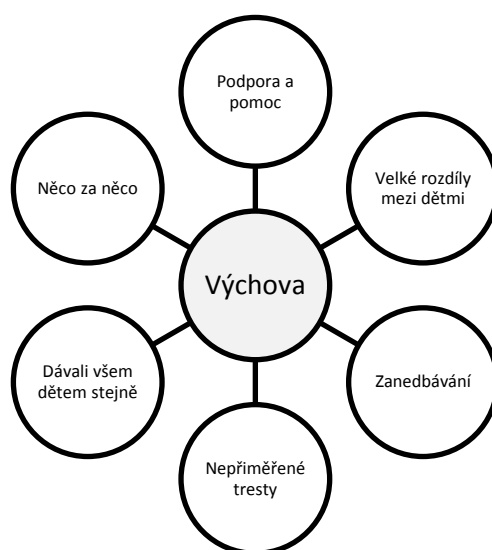
Během rozhovoru nás také zajímalo, jaká **pravidla** participanti museli v rodině dodržovat. Běžná pravidla typu včasného chození domů, pomáhání s domácími pracemi museli dodržovat všichni participanti. Nicméně tři participanti povinnosti, které jim pěstouni ukládali, hodnotí jako přehnané a nepřiměřené. Například Matěj cítil obrovskou nespravedlnost: „*Nás pěstouni furt úkolovali. Měli nás jen na to, abychom všechno dělali, ať už domácí práce na zahradě, ve sklepě. Jejich děti nedělaly nic.*“ (Matěj) – „*Pěstoun měl na mě vysoké požadavky. Když se mu něco nelíbilo, tak vzal pásek a seřezal mě. Vždycky trestal mě. Nikdy ne své vlastní děti. Já jsem za ně všechno dělal, všechnu práci.*“ (Libor)

Během rozhovorů se objevila další subkategorie, kterou dva participanti označují **žádnou výchovou** či **zanedbáním**. Libor a Elena výchovu pěstounů hodnotí zcela negativně, dokonce se zmiňují o tom, že je pěstouni zanedbávali. Pěstouni vychovávali pouze tvrdými fyzickými tresty, nikdy Libora a Eleny nepochválili. Tento způsob výchovy vycházel z hluboké averze, kterou si pěstouni vypěstovali k přijatým dětem. Eleny pěstounka byla bezdětná, řešení situace hledala v alkoholu. Eleny považovala v rodině za cizí a dávala jí to najevo. Spojení nenaplněného rodičovství, alkoholismu a averze vůči Eleně mělo za následek, že ji nepřiměřeně trestala, až týrala: „*Byla jsem otloukánek. Máma nás furt bila. A když nebylo za co být, tak mě týrala psychicky.*“ (Elena) Pěstounka přebrala v rodině roli

vychovatele, jelikož pěstoun byl pracovně zaneprázdněn. Trávil čas v práci, aby mohl splatit dluhy, které pěstounka měla díky alkoholu: „Většinou mě vychovávala matka, protože tatka byl spíš v práci. Když jsem pobrala rozum, tak jsem se vychovávala sama, protože s její výchovou bych daleko nedošla. Skončila bych jako sestra, která fetuje.“ (Elena)

Výše popsané aspekty, které se objevily ve výchově pěstounů, schematicky shrnuje následující obrázek.

Obrázek 3: Schéma výchovy v pěstounské rodině. Zdroj: vlastní konstrukce

Čtvrtý okruh analýzy se zabývá **dětstvím v pěstounské péči**. Jak již bylo zmiňováno ve druhém okruhu, zabývající se vztahem mezi pěstouny a přijatými dětmi, všichni participanti hodnotí své dětství v pěstounské rodině, jako spokojené a provázané **krásnými vzpomínkami**. Právě těmito vzpomínkami se zabývá čtvrtý okruh analýzy. Participanti pozitivně hodnotí první čtyři roky po přijetí do pěstounské rodiny. Z této doby pocházejí jejich nejkrásnější vzpomínky. Ovšem u třech participantů (Elena, Libor a Matěj) postupem času začaly převažovat negativní vzpomínky nad pozitivními. K tomuto přelomu došlo v průběhu dospívání. Nicméně své dětství považují za dobu, kdy se cítili v pěstounské rodině jako doma. Pozitivní vzpomínky vycházejí z **pozornosti a péče**, kterou pěstouni přijatým dětem poskytovali: „Pěstoun mi z práce vozil různé hračky, když jsem byl malý. Koupil mi kolo, to jsem byl šťastný.“ (Libor) - „Pamatuju si, jak nás se sestrou brali na výlety. Jezdili jsme vlakem do zoo, na hrady a zámky.“ (Elena) – „Moc ráda vzpomínám na to, jak mě mamka vyzvedávala ze školky. Pak jsme chodili na zmrzlinu. Procházeli jsme

se kolem jezírka a mamka si semnou povídala.“ (Nataša) - „Nejhezčím zážitkem pro mě byly v dětství rodinné sešlosti. Hezkých vzpomínek mám na dětství plno, hlavně s dědou... Jezdili jsme s rodiči na různé výlety, s tátou na hory. Sestra mě i vzala na dovolenou do Itálie.“ (Aleš)

O tom, jak probíhalo dětství v pěstounské rodině, vypovídá **typický den**. Jedná se o kategorii, podle které můžeme určit, jak se pěstouni k přijatým dětem chovali a jaká atmosféra panovala v rodině. Většina participantů svůj typický den popisovala v souvislosti se školní docházkou. Pěstouni dohlíželi nad dodržování jejich povinností: *„Ráno do školy, odpoledne učit. Udělat úkoly, musel jsem... Kontrolovali mě. Až když jsem udělal úkoly, tak jsem měl volno a mohl jsem jít ven. Dříve mě rodiče nepustili.“ (Libor) – „Mamka nás ráno probudila, že musíme vstávat do školy. Udělala nám svačtinu a doprovodila nás na autobus. Pak když jela z práce, tak nás ze školy vyzvedávala. Když jsme byli hodní, tak jsme se zastavili na zmrzlině, nebo nám přivezla něco sladkého. Pak nám pomohla s úkoly a mohli jsme jít na televizi, zatím co mamka vařila večeři.“ (Nataša) U Eleny typický den probíhal odlišně: *„Když jsme chodili do třetí třídy, táta nám udělal ráno svačtinu. Dal nám peníze na autobus a my jsme jeli do školy. Máma většinou byla v limbu. Po škole jsme museli udělat úkoly a honem pryč z domu. Vrátili jsme se až večer. Hlavně abychom nemuseli s mámou trávit čas. S ní každý den byl jiný. Každý den měla máma jinou náladu. Když byla opilá, tak byla dotěrná, jindy agresivní a ukřičená.“ (Elena)**

Pátý okruh analýzy se soustředil na zhodnocení **vztahu se sourozenci**. Odpovědi participantů se různily podle toho, zda se jednalo o vztah s vlastními dětmi pěstounů nebo s dětmi přijatými do pěstounské péče. Zde je třeba podotknout, že téměř ve všech případech (v 90%) participantů nerozlišovali, zda se jedná o vlastní děti pěstounů nebo přijaté děti. Všechny děti v pěstounské rodině považovali za své sourozence. Počet přijatých dětí a vlastních dětí pěstounů najdete u každého participanta zvlášť v tabulkách v příloze práce. **O dobrém vztahu s vlastními dětmi pěstounů** hovoří tři participantů. Jedná se o jedince, kteří nepoznali sourozence ve své biologické rodině, jelikož z ní byli odebráni v brzkém věku. Sourozenců si váží a mají je rádi. Mezi nimi si nepřipadají cizí, naopak cítí se být přijati: *„Sourozenci mě přijali za vlastního. V tomhle směru nebyl žádný problém. Mám s nimi dobré vztahy.“ (Aleš) – „Dětem pěstounů říkám brácha a ségra. I když nejsou vlastní, беру je za rodinu. Vždycky jsme měli bezvadný vztah. Jsou skvělí. Já jsem mezi nimi byl vždycky ten „kápo“, poslouchali mě. Když něco provedli, bral jsem to na sebe. Měl jsem je rád a chránil jsem je.“ (Libor) Magdaléna vyrůstala se dvěma bratry (vlastní děti pěstounů). Jejich*

vzájemný vztah nebyl vyrovnaný. Ke staršímu bratrovi pocítovala větší náklonost: „*Když jsem přišla do pěstounské rodiny, můj starší bráška si mě vzal pod ochranná křídla. Všemmu mě učil. Mladší mě bral spíš jako vetřelce.*“ (Magdaléna) Pokud do pěstounské rodiny je přijato nové dítě, velice záleží na tom, jak ho vlastní děti pěstounů přijmou. Jeho přijetí se odvíjí od mnoha faktorů. Jedním z nich je věkový rozdíl mezi sourozenci. Pokud jsou v rodině již dospělé děti pěstounů, dochází ke snadnějšímu přijetí, jelikož tyto děti se nově přichozím necítí být ohroženy: „*Moji sourozenci jsou o hodně starší. Když si mě rodiče vzali, tak někteří měli pomalu už svoje vlastní rodiny.*“ (Aleš) V případě, že do pěstounské rodiny je přijato dítě, kterému pěstouni věnují více pozornosti než svým vlastním dětem, mohou se některé děti cítit ohroženy. Jedná se o malé děti, které donedávna měly veškerou pozornost svých rodičů. Příchodem nového dítěte se cítí být o tuto pozornost ochuzeni. Mohou protestovat či novému dítěti škodit. **Jako vetřelec** mezi sourozenci se cítila Nataša: „*Když mi pěstouni oznámili, že doma na mě budou čekat tři sestřičky, měla jsem radost. Nikdy jsem neměla tak velkou rodinu. Jenže mladší sestra mě už od začátku neměla ráda. U mamky mě pomlouvala a dělala mi schválnosti.*“ (Nataša) S odporem ze strany vlastních dětí pěstounů se setkal i Matěj. Toto nepřátelství se pravděpodobně odvíjelo od počtu přijatých dětí do pěstounské rodiny. V pěstounské rodině Matěje se vystřídalo 15 dětí: „*Děti pěstounů se chovaly tak, že oni jsou něco víc než my. A tak se k nám vlastně chovali i pěstouni. Ti svým dětem dávali přednost.*“ (Matěj)

Vztah s přijatými dětmi do pěstounské rodiny byl ve většině případů **pozitivní**, alespoň v průběhu dětství: „*Nerozuměl jsem si s vlastními dětmi pěstounů. Pro ně jsem byl cizí. Ale s přijatými dětmi jo. Byli stejní jako já. Podporovali jsme se.*“ (Matěj) Postupem času především v průběhu dospívání se vztah často mění. V pěstounské rodině Richarda došlo ke změně vlivem **problematického sourozence**: „*Když jsem byl malý, tak jsem měl se sourozenci dobré vztahy. Říkám sourozenci, protože pro mě to byli bráchové. Ale i když máme stejnou výchovu, tak jsme jiní. Brácha třeba pak začal mámě krást peníze. To se mi nelíbilo.*“ (Richard) Elena jako jedná participantka z výzkumného vzorku vyrůstala v pěstounské péči společně se **svou biologickou sestrou**. Zpočátku jejich vztah byl dobrý, ovšem to se později změnilo. Předpokládáme, že změna byla způsobena tím, že pěstounka měla raději její sestru než ji: „*Máma měla ségru radši, protože když chtěla pít, tak jí poslala pro flašku do krámu a ségra ochotně šla. Ale já jsem mámě žádný pití kupovat nechtěla, naopak jsem prodavačky v obchodě prosila, ať jí žádný alkohol neprodají. Mě máma neměla ráda, protože jsem jí v tomhle neposlouchala.*“ (Elena) Nicméně biologická sestra pro Eleny mnoho znamená, i když jejich vzájemné vztahy byly narušeny: „*Ségra měla v dětství průšvihy, tak jsem ji*

párkrát zachránila. V dospívání jsem po ní musela žehlit problémy, když byla opilá, zfetovaná. Byla to velká ségra, prostě krev. Ale ona mi nikdy nepomohla. Pak otěhotněla a tím, že rodiče neměli nikdy malý miminko, tak se v tom viděli. Už jsem u nich přestala existovat.“ (Elena)

Důležitou roli v přijetí dítěte do pěstounské rodiny a v jeho dětství a dospívání hraje **široká rodina pěstounů**. Pokud se pěstouni rozhodnou, že budou přijímat do své péče cizí děti, nesmí zapomenout, že je to rozhodnutí, které zasahuje širokou rodinu. Dítě svým příchodem do dlouhodobé pěstounské péče získává nejenom pěstounské rodiče, ale i prarodiče, strýčky a tety. Ze strany svých rodičů se pěstouni mohou setkat s negativními reakcemi, s protestem či odsouzením. Je důležité, aby rozhodnutí pěstounů vzít si do své péče cizí dítě, bylo pozitivně přijato i širokou rodinou. Právě v široké rodině mohou pěstouni nalézt podporu a pomoc při výchově přijatých dětí. **Přijetí pěstounských dětí širokou rodinou** bylo rozděleno do tří subkategorií, podle přístupu rodičů pěstounů. Subkategorii **nejdříve problém, pak se s tím rodina smířila**, zmiňují dva participanti: „*Moc často za prarodiči nás máma nebrala. Ze začátku byl problém. Myslím, že hodně mamku nabádali, ať si to rozmyslí. Přemlouvali ji, aby si romské děti nebrala. Ale nakonec se s tím smířili, když nechtěli přijít o dceru.*“ (Richard) S **bezpodmínečným přijetím** se setkali tři participanti: „*Babička vždycky chtěla vnuče. Jenže pěstouni mít děti nemohli. Jí bylo jedno, jestli jsem cizí.*“ (Libor) – „*Nikdy jsem se neseťkal s tím, že by mě prarodiče nebo sestřenky, bratrance nebrali. Byl jsem součástí rodiny.*“ (Aleš) Třetí subkategorii nazýváme: **i když jsi cizí, tak jsi naše**. V ní jsou vyjádřeny pocity přijatých dětí při prvním setkání s širokou rodinou, konkrétně s prarodiči: „*Všichni nás se sestrou přijali hrozně hezky. Když jsme přijeli za babičkou a dědou na Moravu, tak nás pusinkovali a objímali. Říkali, že jsme jejich vnučky. Přijali nás, i když jsme byli cizí. Neodstrčili nás, že nejsme jejich krev.*“ (Elena) Dítě, které se dostane do pěstounské rodiny z dětského domova či dysfunkční biologické rodiny, přirozeně chce někam patřit. Přijetí a podpora ze strany široké rodiny může významně ovlivnit úspěšnost pěstounské péče.

Sedmý okruh analýzy byl zaměřen **na udržení kontaktu s biologickou rodinou** přijatých dětí. Dnes je povinností každého pěstouna podporovat a udržovat kontakt s biologickou rodinou dítěte. Ovšem v době, kdy participanti vyrůstali ve svých pěstounských rodinách, pěstouni kontakt s biologickými rodiči ve většině případů nijak neřešili. **O kontakt s biologickou rodinou se nesnažil žádný z pěstounů**. V jednom případě došlo i k **zamlčení**

kontaktu: „Pěstounka mi nikdy neřekla, že nás biologická máma chtěla zpátky do své péče. On jí to soud nepovolil, protože moje máma ještě nebyla vyléčená z alkoholu. To, že o nás se sestrou usilovala a chtěla nás kontaktovat, jsem se dozvěděla od ní až když mě po skončení pěstounské péče sama kontaktovala.“ (Elena) Dva participanti hovořili o tom, že jim pěstouni zamlčeli fakt, že nejsou jejich vlastními dětmi. „Dlouho jsem nevěděl, že pěstouni nejsou moji vlastní rodiče. Zjistil jsem to vlastně náhodou, když se pěstouni prořekli. Najednou bylo všechno zvláštní. Ten vztah k nim se pak hodně změnil. V pubertě jsem jim vytýkal, že nejsou moji rodiče, tak mi nemůžou rozkazovat.“ (Libor) U Eleny se objevil zájem její biologické babičky, tomu pěstouni **nebránili:** „Babička nám posílala občas balíčky, nějaké sladkosti, plyšáky. Pěstouni tomu nebránili, všechno nám dávali. Ale pak to ustalo. Oni se nesnažili zjistit proč... Ale snažili se, abychom se sestrou všechno věděli. Táta nám ukazoval i papíry od soudů.“ (Elena)

Předposlední okruh analýzy, který popisuje dětství a dospívání v pěstounské rodině, jsme nazvali **hodnocení pěstounské péče**. Jako výhradně **pozitivní zkušenost** ji hodnotí čtyři participanti. Ti jsou vděční pěstounům, že je přijmuli za své. Pěstouny považují za své rodiče, oslovují je mami a tati. Jejich vztah byl po celou dobu pěstounské péče pozitivní. I po skončení pěstounské péče zůstali s pěstouny v kontaktu a stále pro ně pěstounská rodina znamená domov. „Pro mě je máma ta, co vychová, ne porodí. Máma byla hodně trpělivá. I když se vyskytly nějaké problémy – a ty se objevily, když jsme Romové – tak máma je uměla vyřešit. Svoji pěstounku můžu dávat za vzor. Na moji mámu by měl někdo napsat knihu.“ (Richard) – „Pěstounskou péči hodnotím jednoznačně pozitivně... Byla to krása. Měla jsem se tam oproti původní rodině světsky. Byla jsem konečně někde doma, kde mi nikdo neublíží. Byla jsem v bezpečí.“ (Magdaléna) **Napůl pozitivní – napůl negativní** ji hodnotí např. Libor. Ten uznává, že i když se pěstoun k němu nechoval vždycky nejlépe (fyzicky ho trestal), má své pěstouny přesto rád: „Mám spíš negativní zkušenosti z pěstounské rodiny. Ale jsem rád, že jsem vyrůstal u nich. Kdyby mě dali někomu jinému, mohl jsem třeba dopadnout hůř.“ (Libor) Elena, která prožívala několikaleté fyzické a psychické napadání svou pěstounkou, srovnává pěstounskou péči s dětským domovem. Subkategorie **hlavně ne zpátky do děčáku** vypovídá o touze přijatých dětí někam patřit a o strachu, aby je pěstouni nevrátili do dětského domova: „Nás máma mlátila. Modřiny byly vidět, třeba o tělocviku... Škola zavolala sociálku. My jsme ale všechno zapřeli ze strachu, že nás vrátí zpátky do děčáku. V tu chvíli nemáte sice dobrou rodinu, ale máte aspoň nějakou. Pro mě bylo nejhorší, že mě nechtěla vlastní rodina a pak když jsem se dostala do pěstounské péče, tak mě nechtěla ani ta pěstounská. Bylo to

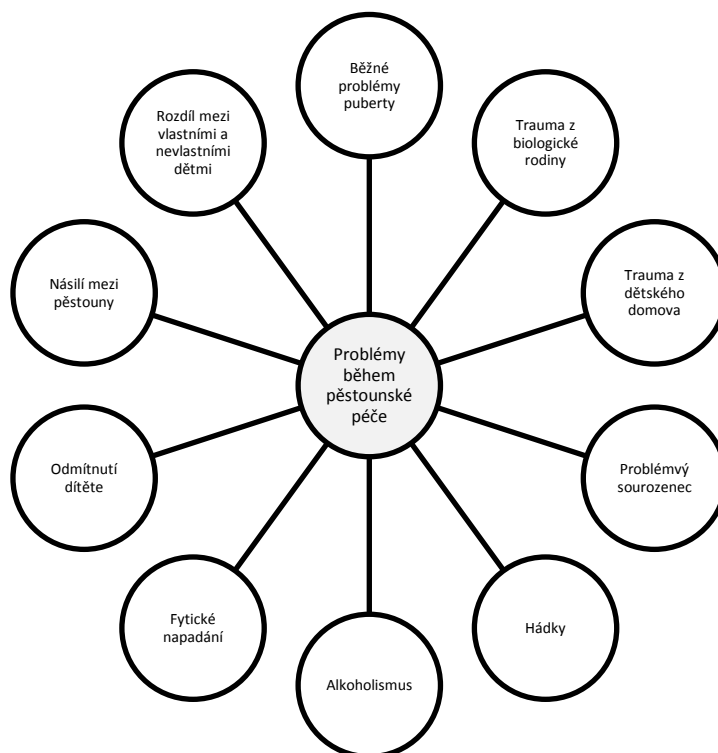
peklo.“ (Elena) Vyloženě za **negativní zkušenost** považují pěstounskou péči dva účastníci. Ti měli často konflikty se svými pěstouny a nikdy je nepovažovali za rodiče. Jejich zkušenost s pěstounskými rodiči vystihuje např. Matěj: „*Nebyl jsem šťastný v té rodině... Byl jsem tam cizí... Oni vše řešili násilím. Nakonec jsem šel radši do děčáku.*“ (Matěj)

Poslední okruh této rozsáhlé analýzy pěstounské rodiny obsahuje **problémy, které se během pěstounské péče vyskytly**. Problémy jsme rozdělili dle jejich charakteru a vážnosti do kategorií běžných problémů související s dospíváním a vážnějších problémů, které narušovaly průběh pěstounské péče. Za **běžné problémy v pubertě** účastníci považovali výjimečné chování za školu, zneužívání omamných látek, vzdor vůči pěstounům. Tyto problémy pěstouni dokázali vyřešit a žádným způsobem neporušily jejich vzájemný vztah. Ovšem u pěti účastníků se objevily **vážnější problémy**, které museli pěstouni řešit. Kategorii vážnějších problémů jsme specifikovali do několika subkategorií podle individuálního případu, tak jak se jednotlivě vyskytovaly u účastníků. Problém Magdalény vycházel z **traumatu, který prožila v biologické rodině**. Její otec ji od malička sexuálně zneužíval. Matka ji nebránila, naopak jí tvrdila, že si za to může sama. Během pěstounské péče se objevila řada psychických problémů: „*Byla jsem zakřiknutá, nemluvila jsem. Měla jsem živé sny a počůrávala se. Začala jsem mít psychické problémy. Bála jsem se toho, že bych se mohla vrátit zpět k otci a matce.*“ (Magdaléna) Podobné problémy popisuje i Richard. Ovšem jeho **problémy vycházely z pobytu v dětském domově**, kde prožil podstatnou část dětství: „*Moje vzpomínky na dětský domov nejsou dobré. Moje pěstounka se mnou musela hodně vytrpět a měla, co dohánět. Děčáky jsem vystřídal tři. Byl jsem na pokoji s 12 kluky. V devíti letech jsem viděl to, co jsem měl vidět tak v 16. Všechno špatné, co jsem mohl odtamtud získat, jsem získal. Když si mě pěstounka vzala, neuměl jsem pořádně mluvit, číst ani psát.*“ (Richard) Další problémy pocházely z pěstounské rodiny. Matěj s Liborem mluví o nerovném postavení mezi sourozenci. Pěstouni dělali **rozdíl mezi vlastními dětmi a přijatými dětmi**. Rozdíl byl patrný v tom, jak se pěstouni k nim chovali a jak je vychovávali. Účastníci tak prožívali neustálý pocit nespravedlnosti, na jehož základě spočívaly časté konflikty jak ve vztahu se sourozenci, tak ve vztahu s pěstouny. **Problémový sourozenec** byla subkategorie, která se objevila u Richarda, Matěje a Eleny: „*Můj starší sourozenec začal krást. Mámě bral doma peníze. Když jsme byli na návštěvě, tak taky kradl. Bratr byl na mámu drzý, nevážil si toho, co pro nás dělala.*“ (Richard) – „*Sestra v pubertě začala fetovat. Je z ní troska. K tomu ji dohnala máma. Ona ten teror nezvládla tak dobře jako já.*“ (Elena)

Za nejzávažnější problémy, které se v pěstounské rodině vyskytovaly, považujeme **hádky, fyzické napadání, alkoholismus, odmítnutí dítěte a násilí mezi pěstouny**. Tyto subkategorie nalezneme u Eleny a Libora. Libor byl často fyzicky trestán svým pěstounem. Bohužel ani u pěstounky nenašel zastání, jelikož její chování k němu bylo apatické. Nevšímalá si ho a starala se pouze o své vlastní děti. Mezi manželi se také objevovaly hádky a napadání: „*Co mě v té rodině vadilo, bylo, že otec matku dost mlátil. Řval na ni a byl na ni hnusný. Pak když to skončilo, tak si vylival vztek na mně... Strýc byl cholerik a vždycky si nějaký důvod našel.*“ (Libor) V pěstounské rodině Elena zažívala fyzické a psychické napadání ze strany pěstounky. Ze začátku její vztah k Eleně byl mateřský, ovšem později došlo k jejímu odmítnutí. Stále ji vyčítala, že není její biologická dcera: „*Když mi bylo 16, řekla jsem matce, že je alkoholička. Ta mi hned jednu natáhla. Křičela na mě, že je štěstí, že nejsem její.*“ (Elena) V pěstounské rodině Eleny se běžně vyskytovaly hádky mezi ní a matkou či mezi pěstouny: „*Doma byly hádky na denním pořádku. Když přišel táta z práce a viděl, že je máma zase opilá začal na ní křičet... Sociálka u nás byla docela často. Ale všechno se zametlo pod koberec.*“ (Elena)

Výše popsané problémy, se kterými se účastníci výzkumu v pěstounské rodině museli potýkat, schematicky shrnuje následující obrázek.

Obrázek 4: Schéma problémů během pěstounské péče. Zdroj: vlastní konstrukce

Analýza zvládnutí přechodu do samostatného života

Běžně se po ukončení ústavní péče setkáváme s tím, že mladí lidé, kteří ji absolvovali, nejsou schopni se adekvátně zařadit do běžného života. Ovšem v případě pěstounské péče by měla být situace jiná. Jelikož pěstounská péče je institucí rodinnou, po jejím ukončení by nemělo docházet k žádným vážným problémům. Pochopitelně nejedná se o pravidlo, což také potvrzují níže popsané okruhy, které vycházejí z analýzy rozhovorů.

První okruh této analýzy se **zabýval ukončením pěstounské péče a zvládnutím přechodu do samostatného života**. Úspěšnost pěstounské péče je často hodnocena podle schopnosti mladých lidí zvládat samostatný život po jejím ukončení. Na tomto „zvládnutí“ se podílí mnoho faktorů. Záleží na tom, zda pěstounská péče byla ukončena předčasně či došlo k nějakým problémům po jejím ukončení. O **žádných problémech po ukončení pěstounské péče** a o snadném zapojení do běžného života hovoří pouze 3 participanti. Aleš se odstěhoval od pěstounských rodičů poměrně později až ve 22 letech. U něho pěstounská péče oficiálně neskončila plnoletostí. Pěstouny považuje za své rodiče. Jejich vzájemný vztah je totožný vztahu v běžné rodině: „*Od rodičů jsem se odstěhoval před třemi lety. Stěhoval jsem se kvůli práci. Vlastně kdybych si nenašel tu práci, tak bych u nich zůstal. Bydlení sám mi teď vyhovuje...*“ (Aleš) Podobně to bylo u Richarda, ten opustil kvůli střední škole pěstounskou rodinu brzy, jelikož bydlel na internátě. Ovšem pěstounská péče neskončila okamžitě, postupně se zařazoval do samostatného života: „*Už při střední škole jsem měl brigády, pomalu jsem se osamostatňoval. Ale s mamkou jsem byl stále v kontaktu a jezdil jednou za 14 dní domů. Oficiálně jsem se osamostatnil, až když jsem začal studovat vysokou školu.*“ (Richard) Snadnější a úspěšnější přechod mezi pěstounskou péčí a osamostatněním jedince pozitivně ovlivňuje **podpora ze strany pěstounské rodiny**. Ta se ukázala jako faktor, který participanti považovali za stěženi. Čtyři participanti cítili stálou podporu ze strany pěstounů při jejich přechodu do samostatného života: „*S osamostatněním jsem neměl žádný problém. Možná to bylo tím, že mě rodiče stále po začátku podporovali, i finančně.*“ (Aleš) - „*Nevím, kde bych bez mámy a táty byla. Sama bych to nezvládla... To oni mi pomáhali najít bydlení a práci.*“ (Nataša) – „*Máma mě celý život podporovala. Podporovala mě finančně, než jsem se sám plně osamostatnil... Nevidím rozdíl mezi tím, jestli je to pěstounka, pro mě je to normální máma.*“ (Richard)

Další kategorie se týkala **problémů**, které nastaly po ukončení pěstounské péče. Tyto problémy participanti často spojují s **brzkým ukončením pěstounské péče** a nulovou podporou ze strany pěstounských rodičů. Tyto subkategorie se týkají například Libora, který opustil pěstounskou rodinu v 17 letech a dnes toho zpětně lituje: „*Když mi bylo 17, měl jsem přítelkyni, jenže mi ji pěstouni zakazovali. Pak se k tomu přidalo pár dalších problémů... Řekli mi, že buď půjdu od přítelkyně, nebo z baráku. Tak jsem se sebral a šel pryč...Zpětně toho lituju. Nemusel jsem si projít tím, čím jsem si prošel.*“ (Libor) Z pohledu Eleny se jednalo také o brzké a nedobrovolné ukončení pěstounské péče: „*Utíkala jsem odtamtud v 18. I když jsem byla plnoletá, bylo to na mě brzo. Neměla jsem zařízené bydlení. Neměla jsem, kam jít. Bydlela jsem po kamarádech, než jsem si našla s přítelem byt... Když jsem se s ním po roce rozešla, tak jsem si říkala, že bych se třeba mohla vrátit zpět k pěstounům. Ale tam jsem se setkala s negativní odezvou.*“ (Elena) Elena z pěstounské rodiny utekla po vážném fyzickém napadnutí ze strany pěstounky: „*Byla jsem od mámy zvyklá na facky, nadávky a tak. To už jsem nějak nebrala. Ale jednou po jejím alkoholovém aktu jsme se hádali a ona mě málem uškrtla. Tak to jsem řekla dost, že tu být nechci... Sbalila jsem si tašky a šla pryč. Táta byl uražený, že odcházím.*“ (Elena)

Po neúspěšné pěstounské péči jsou některé děti vráceny svými pěstouny zpátky do dětského domova. To byl případ Matěje, který opustil pěstounskou rodinu v 15 letech. Jelikož se v rodině vystříдалo 15 přijatých dětí, pěstouni neměli na jejich výchovu čas a podle jeho slov se jim to „vymklo z rukou“. **Návrat do dětského domova** hodnotí pozitivně: „*Byl jsem rád, že jsem z té rodiny pryč a že jsem zase v děcáku. Tam jsem se měl dobře. V děcáku bylo všechno. Brali nás na dovolenou k moři, na hory. Nic mi nechybělo.*“ (Matěj) Jedna participantka se po úspěšné pěstounské péči **vrátila ke své biologické matce**. Tento krok zpětně hodnotí negativně a lituje ho. Ze strany pěstounů se jí dostávalo podpory i po oficiálním ukončení pěstounské péče, ovšem touha poznat biologickou matku byla silnější: „*Moje biologická matka o mě často projevovala zájem, už když jsem byla v pěstounské péči. Pak se ozvala, když jsem se pomalu za podpory pěstounů osamostatňovala. V té době jsem otěhotněla. Když se mi narodila holčička, tak mě biologická matka přemluvila, ať jdu bydlet k ní. Udělala jsem to. Ale po čase začaly hádky, ponižovala mě. Psychicky mě týrala... Donutila mě, ať svoje miminko dám do děcáku, že nejsem schopná se o něho postarat... Do konce života si to budu vyčítat.*“ (Magdaléna)

O **vážných problémech**, které nastaly bezprostředně po ukončení pěstounské péče, hovoří třetina participantů. Jednalo se především o **problémy s bydlením, sehnáním práce**. Nejzávažnější problémy popisuje Libor. Ten opustil pěstounskou péči v 17 letech kvůli své

přítelkyni. Odešel za ní, aniž by měl peníze nebo kde bydlet: „*Když jsem odešel od pěstounů, bydlel jsem na ulici - v odstavených vlacích. S tou přítelkyní to brzy skončilo... Pak jsem se chytil špatné party, brali jsme drogy. Šlo to semnou hrozně z kopce. I když jsem si práci našel, brzy mě vyhodili. Začal jsem krást ve velkém. Za to mě několikrát zavřeli. Dohromady na rok a půl.*“ (Libor) S pěstouny se po skončení pěstounské péče už nestýkal. Ke kontaktu došlo mnohem později. Podle názoru Libora se jeho antisociální chování odvíjelo od **nulové podpory** ze strany pěstounů po ukončení pěstounské péče: „*V životě jsem prošel vězením díky tomu, že o mě pěstouni nejevili zájem. Nic mě nenaučili. Nevěděl jsem, jak se mám na ulici chovat... Pak když mě pustili, neměl jsem, kam jít. Pěstouni už semnou nekomunikovali. Bylo těžké se postavit sám na nohy.*“ (Libor)

Po ukončení pěstounské péče se objevily tendence participantů **hledat vlastní rodiče**. V několika případech se tyto tendence objevovaly již během dospívání v pěstounské rodině. Nicméně snaha najít původní rodinu, byla z hlediska pěstounů považována za ohrožující nejen pro samotné dítě, ale i pro vzájemný vztah s pěstouny. Pěstounští rodiče ve dvou případech **zamlčeli**, že participanté nejsou jejich vlastní děti. Jednalo se o participanty, kteří se dostali do pěstounské péče v brzkém věku: „*Nevěděl jsem, že nejsou moji rodiče. Pak když jsem se to dozvěděl, tak všechno bylo najednou jiné. Začal jsem být na ně drzejší. Dovoľoval jsem si víc. Byl jsem našťvaný, že mi to neřekli dřív.*“ (Libor) Tři participanté měli již zkušenosti se svou biologickou rodinou v dětství, protože v ní vyrůstali déle: „*Pamatuju si, jak nás máma zamykala se ségrou doma a šla pít. Pak nepřišla několik dní. Prostě na nás zapomněla. My jsme utíkali oknem k sousedům, aby nám dali najíst.*“ (Elena) Dva participanté vyrůstali od malička v ústavu, tudíž v dětství nepřišli do styku s biologickými rodiči. Jejich touha najít své kořeny byla o to silnější: „*Myslím si, že je v každém dítěti zakotveno to, že chce vidět, kdo je jeho skutečná máma a táta. Chce vědět o svých kořenech.*“ (Richard) V 90 % se vyskytovaly **tendence najít své kořeny**. Po skončení pěstounské péče nebo již během dospívání se snažili participanté získat, co nejvíce informací o svých biologických rodičích a sourozencích. Pouze Aleš, který je handicapovaný a pěstouni si ho vzali do své péče v jeho třech letech, **po setkání s rodiči netouží**: „*Žádné informace o své biologické rodině nemám. Ani nemám zájem se s nimi setkat. Beru to tak, že mám rodinu a tou jsou pro mě pěstouni. Nepotřebuju vědět důvody, proč mě máma odložila. Bylo to její rozhodnutí a já to tak beru.*“ (Aleš) Pět participantům se povedlo dohledat původní rodinu. Z toho tři participanty biologická matka či sourozenci kontaktovaly samy. Tuto subkategorii jsme nazvali **sami si mě našli**: „*Mě kontaktoval sourozenec. Našel si mě na sociální síti. Mámu jsem taky viděl, potřeboval jsem ji vidět.*“ (Richard) - „*Když jsem odešla od pěstounů, tak se*

mi po nějaké době ozvala biologická máma. Dodneška si občas voláme. Ale já ji stále vykám. Je to pro mě cizí osoba. Zatím jsem ji osobně neviděla, ale chtěla bych. Jen sbírám odvahu.“ (Elena) – *„Když jsem otěhotněla, začala jsem bydlet se svou biologickou matkou. Dnes toho lituji.*“ (Magdaléna) Matěj **dohledal své biologické rodiče sám**. Ovšem z kontaktu s nimi byl zklamaný: *„Rodiče jsem vyhledal sám, povedlo se mi to. Viděl jsem je jen dvakrát. A už je vidět nechci. Nyní se s nimi už nestýkám.*“ (Matěj) Ačkoli Nataša měla zájem vidět rodinu, ze které pochází, nepovedlo se jí původní rodinu dohledat. Navíc se setkala s negativní reakcí ze strany pěstounů, kteří se snažili jakýkoli kontakt zmařit. Ostatním participantům styk s biologickými rodiči pěstouni nezakazovali, ve dvou případech jim dokonce při hledání nabídli pomoc.

Analýza významu pěstounské rodiny pro současný život

Následující analýza se zabývá tím, jak v současné době již dospělí participanté vnímají svou pěstounskou rodinu, zda jsou s ní stále v kontaktu a jaký pro ně má význam. U dlouhodobé pěstounské péče pěstouni nahrazují přijatým dětem rodiče. Mnohdy se mezi nimi vytvoří takový vztah, totožný vztahu mezi rodiči a dětmi. Může to být vztah pozitivní i negativní. Ovšem to, jaké vztahy s pěstouny participanté navázali a do jaké míry tyto vztahy byly hodnoceny jako pozitivní, může v mnoha aspektech ovlivnit jejich život.

První okruh analýzy reflektuje to, co se událo po oficiálním skončení pěstounské péče. Soustředí na to, **jak se změnil vztah s pěstouny po ukončení pěstounské péče**. Pět participantů nadále **udržují kontakt s pěstouny**. Navštěvují se, telefonují si. Ukončením pěstounské péče a jejich osamostatněním se v zásadě nic ve vztahu s pěstouny nezměnilo. Stále je považují za své rodiče. U pěstounů nacházejí stálou podporu: *„Moje pěstounka se i po ukončení pěstounské péče o nás stará. Moje máma totiž zastává názor, že dovršením dospělosti pěstounská péče nekončí... Je to máma a já ji tak беру... Běžně k ní jezdím na návštěvu, dáváme si dárky. Fungujeme jako normální rodina.*“ (Richard) – *„S pěstouny se stýkám stále. Jsme prostě rodina. Navštěvujeme se pravidelně... Naše vztahy se neporušily plnoletostí, naopak se ještě zlepšily, když jsem se osamostatnil.*“ (Aleš) Naopak Matěj, který pochází z neúspěšné pěstounské péče, kde ho pěstouni „vrátili“ do dětského domova, se s pěstouny nestýká: *„Od toho, co jsem se dostal zpátky do děčáku, jsem pěstouny neviděl.*

A ani nechci. Nemám na to pěkné vzpomínky.“ (Matěj) **Nejdříve ztráta kontaktu, potom navázání** je kategorie, kterou popisují dva participanti. Ti po skončení pěstounské péče své pěstouny dlouhou dobu neviděli a nekontaktovali je. Libor a Elena pěstounskou péči hodnotí spíše negativně a předčasně z ní „utekli“: *„Jednoho dne jsem to tam už vydržet nemohla, sbalila jsem se a odešla.“* (Elena) – *„Vztah potom co jsem odešel, nepokračoval nijak. Čtyři roky o mně nikdo neslyšel. Napsal jsem domů, až když jsem seděl ve vězení.“* (Libor) Dnes se Libor s pěstouny opět vídá, ovšem jejich vztah již není tak pevný, nepovažuje je za rodiče. V případě Eleny se ještě vztahy zcela nezlepšily. Avšak touží po obnovení vztahu s pěstounem: *„Táta mi chybí. S ním bych se chtěla stýkat. Ale pěstounku už vidět nechci, nedokážu s ní být ani v jedné místnosti.“* (Elena)

V druhém okruhu nás zajímalo, jak moc významně pěstouni ovlivnili život participantů. Tento okruh jsme pojmenovali následovně: **co mi pěstouni do života předali a co naopak nepředali**. Aspekty zabývající se tím, jaké hodnoty pěstouni do života participantům předali, často souvisí s jejich pozitivním hodnocením pěstounské péče. Participanti, kteří hodnotí pěstounskou péči jako úspěšnou, často vyzdvihovali výchovu pěstounů. Tuto kategorii jsme nazvali **výchova ve slušného člověka**. Pěstouni se participantům plně věnovali a jejich výchovu brali zodpovědně: *„Moje máma mi dala všechno. Ve všem mě podporovala, motivovala mě. Jsem Rom a díky její podpoře jsem zvládl vystudovat vysokou školu. Věřila ve mně... Třeba mě naučila šetřit a pracovat. Vedla mě k tomu, že si musím všechno zasloužit svou pílí.“* (Richard) – *„Naši mě naučili slušnému chování. V naší rodině se na to hodně dbalo.“* (Aleš) **Pomoc druhým** se objevila u Aleše a Nataši, jež vychovávali pěstounští rodiče v křesťanské víře: *„Učili mě nebýt sobecká. Když můžu, tak abych pomohla. Toho si nejvíce cením.“* (Nataša) Čtyři participanti hovoří o tom, že nejvíce si na svých pěstounech váží **podpory**. Podporu pěstounů cítili ve všem, co dělali: *„Nikdo mě neshazoval, naopak mě ve všem podpořili. Naučili mě se nevzdávat, že když něco chci a vytrvám, tak to dokážu.“* (Aleš)

Tři participanti své pěstouny hodnotí spíše negativně a vytýkají jim, že v některých oblastech je zanedbali. Oblasti, které participanti zmiňují, jsme zařadili do kategorií: **neznalost hodnoty peněz, nestanovení hranic chování, nulová podpora a pomoc**: *„Nevěděl jsem, jak se mám na ulici chovat. Nikdo mi neřekl spoustu věcí, co můžu a nemůžu. Neznal jsem hodnotu peněz. Neuměl jsem šetřit. Nikdo mi neřekl, že drogy jsou špatný a že to zkoušet nemám. Tohle pěstouni neřešili. V tohle mě hrozně zanedbali.“* (Libor) – *„Nepodpořili mě ve škole, ani v mých zájmech. Bavila mě spousta věcí. Měl jsem hodně*

talentů, ale nerozvíjely se. Nikdy jsem od nich neslyšel pochvalu... Nechali mě růst, tak jak jsem chtěl.“ (Matěj)

Třetí okruh se snaží postihnout konkrétní **význam pěstounů** pro samotného jedince. Participanti se měli zamyslet nad otázkou: Co pro mě pěstouni znamenají? Ačkoli ne všichni participanti hodnotili pěstounskou péči za úspěšnou, šest participantů pěstounské péči přikládá **pozitivní význam**. Odpovědi jednotlivých participantů obsahují více významů, proto jsou uvedené do více subkategorií. Šest participantů je svým pěstounům **vděčná za záchranu života**. Ke svým pěstounům cítí vděk za to, že je „vytáhli“ z dětského domova či z dysfunkční biologické rodiny: *„Hlavně jsem byla vděčná, že si mě vzali. Že mě z toho děcáku vytáhli. Celý život mám pocit, že jim to musím vrátet, to že si mě vzali...I když jsem tam neměla pěkné dětství, tak díky tomu jsem taková, jaká jsem.“* (Elena) – *„Nejsem té rodině za nic vděčný. Maximálně za to, že si mě pěstouni vzali k sobě.“* (Libor) Pro tři participanty bylo nejdůležitější **bezpodmínečné přijetí a láska**, kterou jim pěstouni poskytovali: *„Byli pro mě andělé. Mamka i tatka mě měli rádi, pečovali o mě. Takovou lásku a přijetí jsem nikdy nezažila.“* (Magdaléna) – *„Byla jsem tam cizí a oni se ke mně chovali tak, že jsem jejich.“* (Nataša) Čtyři participanti si na pěstounské péči nejvíce váží toho, že získali rodinu. Touha někam patřit, být někde doma, kde mě někdo má rád, byla u všech participantů velice silná. Pěstouni pro ně plnohodnotně zastoupili **rodinu**: *„Jsme rodina, já, máma, táta, sourozenci.“* (Aleš) – *„Pěstouni mi dali pocit, že k nim patřím. Jsou pro mě rodina a mám tam své místo.“* (Nataša) – *„Pěstounce neřeknu jinak než máma. Je to pro mě máma, jinou nemám.“* (Richard)

Další subkategorii, která se v rozhovorech objevovala, jsme označili **dali mi možnosti**. Pěstouni pomohli participantům dostudovat, najít si dobrou práci. Podporovali je. Oceňují na nich to, že dostali šanci na lepší život: *„Díky tomu, že jsem byl u pěstounky, tak jsem mohl dostudovat. Teď mám skvělou rodinu a práci. Kdybych zůstal u biologické matky, tak bych teď určitě měl šest dětí a pobíral dávky.“* (Richard) Hodnocení **vážím si jich** zmiňují čtyři participanti: *„Nemám, co mámě vytknout. Naopak jsem jí vděčný. Kdykoli můžu, tak se jí to snažím vrátit. Pro mě je to osoba, která mi dala všechno. Je to máma s velkým M.“* (Richard) – *„Hodně si vážím své rodiny. Toho, co mi dali a naučili. Oni mi dali naději, že všechno zvládnou, i když jsem postižený.“* (Aleš) – *„Pro mě znamenají hodně. Nedá se to nijak vyjádřit... Já vlastně nikoho jiného neměl. Mám je furt rád, i když jsem tam nebyl šťastný.“* (Libor) Negativně hodnotí pěstouny Matěj, který pěstounskou péči považuje za neúspěšnou. Po jejím předčasném ukončení v 15 letech, odešel zpátky do dětského domova. **Negativní**

vztah s pěstouny popisuje subkategorie **nejsem jim za nic vděčný**: „*Nic pro mě neznamenaají. Žádný vztah k nim nemám, natož abych jim byl za něco vděčný.*“ (Matěj)

Vztahem se sourozenci po skončení pěstounské péče se zabývá další okruh analýzy. Ten se soustředí na pochopení toho, co pro participanty znamenají děti, které s nimi vyrůstaly v pěstounské rodině. Zahrnujeme zde jak vlastní děti pěstounů, tak další děti přijaté do pěstounské péče. Šest participantů považuje děti, se kterými vyrůstali v pěstounské rodině i po skončení pěstounské péče za své **sourozence**. Neodlišují, zda jsou to vlastní děti pěstounů, nebo stejně jako oni přijaté děti do pěstounské péče. Tomu v jejich vztazích nepřikládají žádný význam: „*Dětem pěstounů říkám brácha a ségra. Dodneska se stýkáme. Vždycky když za nimi přijedu, tak mi říkají, jak mě mají nejradši. Vezmu bráchy třeba na pivo a tak.*“ (Libor)

Ukončením pěstounské péče a osamostatněním se jejich vztah nijak nenarušil. **Dále se svými sourozenci stýká** pět participantů: „*I když jsou sourozenci o dost starší než já, mám s nimi pěkné vztahy. Navštěvujeme se, stejně jako v každé jiné rodině.*“ (Aleš) – „*Pro mě vždycky zůstanou bráškové. Dneska se s nimi stále stýkám.*“ (Magdaléna) Richard zmiňuje, že své sourozence vidí rád, ovšem s některými **se názorově rozchází**: „*I když máme stejnou výchovu, tak nejsme se sourozenci stejní. Třeba můj bratr si myslí, že když je Rom, tak nemusí pracovat a mamku využívá. To se mi nelíbí.*“ (Richard) O názorových rozdílech také mluví Aleš: „*S nejstarším bratrem jsme si nikdy nerozuměli. Ale nemáme problém se občas vídat.*“ (Aleš)

Se svými sourozenci se **nyní nestýkají** dva participanté. V případě Matěje došlo k porušení vztahů po předčasném ukončení pěstounské péče, kdy ho pěstouni vrátili do dětského domova: „*U pěstounů nás vyrůstalo hodně. Některé jsem bral jako sourozence, s jinými jsem si moc nerozuměl. Ale vždycky jsme nějak spolu vyšli... Pak jsem se vrátil do děcáku a o sourozencích jsem už neslyšel. Nevím o nich nic.*“ (Matěj) Elena prošla dětským domovem a pěstounskou péčí se svou biologickou sestrou. Jelikož si prožily společně trauma vycházející z biologické i pěstounské rodiny, jejich vztah byl velice silný. Ovšem postupem času se rozpadl a dnes se už nestýkají: „*Vždycky jsme si se ségrou byly blízko. Hodně špatného jsme spolu zažily. Byla pro mě velká ségra, moje krev. Pak ale vlivem matky začala fetovat. Ona to v té rodině nezvládla, tak jako já. Chtěla jsem jí pomoci, ale nechtěla ji. Tak se už nestýkáme. Zavrhlá jsem ji.*“ (Elena)

Posledním okruhem analýzy, který uzavírá celý rozbor rozhovorů je **životní spokojenost a zvládnání dospělých rolí**. Soustředili jsme se na to, jak participanti zvládají dospělé role, tedy roli rodičovskou, pracovní a partnerskou. Tento okruh jsme analyzovali v souvislosti s tím, jaký vliv na život jedince měla pěstounská rodina.

Všichni participanti jsou více či méně dnes **se svým životem spokojeni**: „*Mám všechno: přítelkyni, syna, práci, spoustu plánů a skvělou mámu. Co víc si přát.*“ (Richard) Tuto spokojenost přisuzují **vlastní pílí a podpoře pěstounské rodiny**. O vlastní pílí mluví tři participanti. Podle jejich názoru jim pěstouni s ničím nepomohli, nepodpořili je. Ovšem z problémů se dokázali dostat sami. Libor se po skončení pěstounské péče dostal na ulici, začal krást, brát drogy, dostal se do vězení: „*Dnes už se mám dobře. Jsem hrdý na to, že jsem to všechno vládl. Po propuštění z vězení to bylo těžké, ale dokázal jsem si najít práci, zaplatit dluhy.*“ (Libor) Podporu pěstounů i po skončení pěstounské péče zdůrazňují čtyři participanti: „*Kdyby mě máma nepodporovala, nebyl bych tam, co dneska. Dnes mám skvělou práci, vydělávám dost peněz... A to jen díky mámě, která ve mně věřila. Viděla, že mám vize a podporovala mě.*“ (Richard)

Spokojenost v pracovním životě se vyskytla u šesti participantů z výzkumného vzorku. Čtyři z nich uvádí, že práce pro ně neznamená pouhý výdělek, ale také **seberealizaci**. Ačkoliv tři participanti jsou se svou prací spokojeni, nijak je nenaplnuje a považují ji za pouhý prostředek k zajištění živobytí.

Spokojenost s partnerskými vztahy se vyskytla u třech participantů. Ti žijí v dlouhodobém vztahu či v manželství: „*Mám skvělého manžela, nevím, co bych bez něj dělala.*“ (Magdaléna) Zbylí čtyři participanti žijí momentálně bez partnera. Ačkoli prožili různé vztahy, byly tyto vztahy pouze krátkodobé. Doposud v žádném vztahu nebyly spokojeni nebo se vyskytly vážnější problémy. Většina těchto vztahů ztroskotala na **neschopnosti druhému důvěřovat**: „*Ve vztazích mám problém věřit lidem. Bojím se, že mě zklamou. Chodila jsem s několika muži. Někteří mě i podvedli. Nechce se mi pouštět do ničeho dalšího.*“ (Elena) Libor svůj partnerský vztah hodní jako **zátěžovou životní situaci**. Ten pěstounskou péči opouštěl v 17 kvůli své tehdejší přítelkyni, se kterou utekl. Takto nevyspělý vztah brzy ztroskotal. Z hrdosti se Libor ke svým pěstounům již po rozchodu nevrátil a žil na ulici: „*Po tom rozchodu to šlo všechno nějak z kopce. Začal jsem i krást a brát drogy. Chytnul jsem se špatné party a už se to táhlo... Pak jsem si našel holku, která mě z těch drog vytáhla. Ona nakonec umřela na drogy. Předávkovala se a všechno šlo do háje.*“ (Libor)

O **spokojenosti s rodičovskou rolí** mluví pouze dva participanti. Ti se považují za **dobré rodiče**. V rodičovské roli našli naplnění svého života: „*Svým dětem dávám všechno.*“

Chci jim dát to, co by biologická máma měla. Všechnu tu lásku. Já jsem ji neměla, tu jsem pocítila až u pěstounů.“ (Nataša) Další dva participanti zmiňují, že děti mají, nicméně nejsou s nimi v kontaktu a **rodičovskou roli nezastávají**: *„Narodila se mi holčička. Jenže ta už mi nepatří. Máma (biologická matka) mě donutila se jí vzdát. Nikdy jsem ji pak neviděla.“* (Magdaléna) – *„Až po několika letech jsem se dozvěděl, že mám dítě. Takže platím na něj alimony a mám zakázáno ho vidět.“* (Libor) Ostatní participanti děti nemají nebo se o nich nezmiňují.

5.8 Závěr výzkumu

Problematika pěstounské péče je v současnosti často diskutována především v souvislosti s pěstounskou péčí na přechodnou dobu, která byla teprve v posledních letech plnohodnotně zařazena do praxe. Tím se na poli pěstounské péče objevily dva instituty odlišné z hlediska doby jejich trvání - tedy krátkodobá a dlouhodobá pěstounská péče. Tato práce se soustředila na dlouhodobou pěstounskou péči. Náš výzkum se snažil osvětlit zkušenosti, které mají již dospělé osoby, které vyrůstali v klasické pěstounské péči, tedy jediném typu pěstounské péče v době před více než deseti lety.

Cílem výzkumu bylo přinést jedinečný pohled na život jedinců, kteří dlouhodobě vyrůstali v pěstounské péči.

V úvodu výzkumné části byly stanoveny tři výzkumné otázky:

- *Jakým způsobem hodnotí jedinec své dětství a dospívání v pěstounské péči?*
- *Jak se zvládl osamostatnit po ukončení pěstounské péče a k jakým problémům došlo?*
- *Jak hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj současný život?*

V předchozí kapitole jsme analyzovali výsledky, které přinesly rozhovory. Zařadili jsme je do několika okruhů, kategorií a subkategorií. Tato kostra příběhu nám pomůže zodpovědět položené výzkumné otázky. Konkrétní výsledky, ke kterým tato výzkumná studia dospěla, jsou předloženy na následujících řádcích ve formě odpovědí na stanovené výzkumné otázky. Je třeba poznamenat, že uvedené výsledky nelze zobecnit na celou populaci, tedy

na všechny dospělé jedince, kteří v minulosti vyrůstali v pěstounských rodinách. Výsledky výzkumu postihují pouze tu část populace, která byla zařazena do výzkumného vzorku. Avšak zjištěné výsledky mohou být použity na podobné případy. Pro zajištění komplexnějších informací bychom doporučovali provést podobný výzkum zahrnující širší výzkumný vzorek.

Odpověď na výzkumnou otázku č. 1: *Jakým způsobem hodnotí jedinec své dětství a dospívání v pěstounské péči?*

Naprostá většina participantů (7 účastníků výzkumu) hodnotí prvních několik let, především první čtyři roky po přijetí do pěstounské rodiny pozitivně. Na dětství v pěstounské rodině vzpomínají rádi. Jejich dětství je bohatě protkáno pozitivními vzpomínkami, které souvisí především se situacemi, kdy se jim pěstouni plně věnovali a projevovali jim svou lásku. Pro participanty bylo důležité, že jsou bezpodmínečně přijati ze strany pěstounů, je o ně pečováno a pěstouni jim poskytují pocit bezpečí, kterému se jim nedostávalo v jejich biologické rodině. Tyto základní psychické potřeby se projevovaly v dětství u všech participantů a kladli na ně v rozhovorech největší důraz. Všichni participanté považovali v dětství pěstouny za své rodiče a oslovovali je mamí a tati. Nicméně postupem času, především v době dospívání, se původně pozitivní vztah s pěstouny u třech participantů (ve 43 %) zhoršil. Dokonce se vyskytly případy, kde nedošlo k vnitřnímu přijetí dítěte ze strany pěstounky a vytvořila se tak averze vůči přijatému dítěti. Ke zmíněnému zhoršení vztahu mezi pěstouny a přijatými dětmi nedošlo pouze pod vlivem bouřlivých změn v dospívání, které je považováno za problematické téměř ve všech rodinách s dospívajícími dětmi. U třech zmíněných participantů se jednalo o problémy vážnějšího typu, kterými byl alkoholismus pěstounky, fyzické trestání a zanedbání výchovy.

Výsledky ukázaly, že dospívající v pěstounské péči řeší běžné problémy jako jejich vrstevníci. Vážnější problémy, které se během pěstounské péče vyskytly, většinou vycházely z traumatu prožitého v dětství ve své biologické rodině či v dětském domově. Další problémy vycházely ze strany pěstounů – hádky, fyzické napadání, závislost na návykových látkách a ze strany sourozenců – problémový sourozenec. Chybu spatřujeme v tom, že pěstouni v takových situacích nevyhledávali odbornou pomoc. Pomoc nepřicházela ani ze strany odboru sociálně-právní ochrany dětí. Neexistovala důsledná kontrola a byly přehlíženy vážné situace, které se děly v pěstounských rodinách a které závažně ohrožovaly výchovu přijatých

děti.

Participantů, kteří vyrůstali v dětském domově a poté si je vzali pěstouni do své péče, pociťují k pěstounům určitý vděk. Tento vděk se objevuje jak u participantů, kteří hodnotili pěstounskou péči za pozitivní zkušenosti i u těch, kteří ji považovali spíše za negativní zkušenost.

Jako jeden z faktorů, který hrál důležitou roli v pozitivním hodnocení dětství a dospívání v pěstounské péči, jsme odhalili vztahy s širokou rodinou. Pokud široká rodina fungovala a podporovala pěstounskou rodinu, ukázaly se tyto rodiny stabilnější. Považujeme za důležité, aby široká rodina akceptovala rozhodnutí pěstounů přijímat děti do pěstounské péče. Jejich postoj pak může ovlivnit celý průběh pěstounské péče.

Výchova pěstounů ve většině případů byla hodnocena pozitivně. Participantů vyzdvihovali podporu a pomoc pěstounů. Jejich styl výchovy se snažil naučit děti zodpovědnosti ve smyslu něco za něco. V rodině, kde bylo více dětí, se ve výchově objevovaly dvě tendence. Z větší části pěstouni dávali všem dětem stejně (v 57 %), vychovávali je stejným metrem. Nicméně našly se výjimky, které vypovídaly o tom, že pěstounští rodiče dělali ve výchově velké rozdíly mezi vlastními a přijatými dětmi. Vlastní děti upřednostňovali. To participantů považovali za největší nedostatek. Díky tomuto přístupu se v pěstounské rodině cítili cizí a počínání pěstounů považovali za nespravedlivé.

Vztah se sourozenci významně ovlivňoval celé dětství a dospívání v pěstounské rodině. Téměř ve všech případech (v 90 %) participantů nerozlišovali, zda se jedná o vlastní děti pěstounů či přijaté děti. Všechny tyto děti považovali za své sourozence. Na pozitivní přijetí nově přichozího dítěte do rodiny měl vliv věk dětí, které vyrůstaly v rodině před ním. Pozitivní vztah se sourozenci panoval v rodině s již dospělými vlastními dětmi. Ty braly přijaté dítě pod svá ochranná křídla. V případě, že v rodině jsou vlastní děti pěstounů ještě malé, mohou se cítit nově přichozím ohroženy. Problematický vztah se také objevil v pěstounské rodině s více přijatými dětmi. Tam panovala rivalita mezi vlastními dětmi pěstounů a přijatými dětmi.

Zajímavá byla zjištění týkající se motivace, proč si pěstouni vzali cizí dítě do své péče. V několika případech (ve 42 %) se objevila jako motivace bezdětnost pěstounů. Tu považujeme za nedostatečný důvod, proč přijímat děti do pěstounské péče. Ukázalo se, že v prvních letech se pěstounští rodiče chovali k přijatým dětem mateřsky. Ovšem tento vztah se změnil po narození vytoužených vlastních dětí. Za neadekvátní důvod pro přijetí dětí považujeme také finanční ohodnocení. Jeho vlivem může dojít k nerozumnému přijetí většího počtu dětí, o které se pěstounská rodina není schopna postarat. Jejich výchova je pak

založena na častých fyzických trestech ve snaze si sjednat pořádek v rodině. Navíc takto početná pěstounská rodina podle participantů slouží spíše jako malý dětský domov. Nemohou být uspokojovány v dostatečné míře psychické potřeby dětí, což se jeví jako kontraproduktivní cíli pěstounské péče. Naopak jako pozitivní motiv pro pěstounskou péči byla nalezena altruistická potřeba pomoci ohroženému dítěti (ve 30 %). Tato potřeba souvisela s křesťanskou vírou.

Dotazovaní jedinci dlouhodobě vyrůstali v jedné pěstounské rodině. Za svůj život nevystřídali více pěstounských rodin. Po negativních zkušenostech z biologické rodiny a dětského domova pro ně pěstounská péče znamenala stabilní prostředí, kde pociťovali pocit jistoty a bezpečí. Negativní dopad častého střídání umístění, které popisuje např. výzkum Y. Unrau⁹⁵ jsme v našem případě mohli vyloučit.

Odpověď na výzkumnou otázku č. 2: Jak se jedinec zvládl osamostatnit po ukončení pěstounské péče a k jakým problémům došlo?

Hodnocení úspěšnosti pěstounské péče se odvíjí od schopni jejich absolventů zvládat samostatný život po jejím ukončení. Na základě výsledků výzkumu na vzorku sedmi účastníků bylo zjištěno, že ve 43 % nedošlo k žádným problémům po ukončení pěstounské péče. Zde je třeba připomenout, že tyto jedince jejich pěstouni podporovali i po ukončení péče a pomohli jim se osamostatnit. Stálá podpora ze strany pěstounů se ukázala jako faktor, který významně usnadnil přechod do samostatného života. Tito jedinci zvládali dospělé role – jak roli pracovní, partnerskou a rodičovskou uspokojivě. V zásadě se nelišili od běžné populace. Zvládání dospělých rolí záleželo na tom, zda tyto jedince prožili pevný citový vztah se svými pečovateli. Pokud tento vztah nezažili či pociťovali ze strany pěstounů nulovou podporu, jejich osamostatnění bylo mnohem složitější a bylo doprovázeno mnoha problémy. Tomuto zjištění by měla být přikládána náležitá pozornost. Pokud pěstouni nepodporují tyto osoby při přechodu do samostatného života, měli by pomoc zajistit státní i neziskové organizace systémem adekvátních služeb, jež těmto lidem usnadní najít si bydlení a pracovní uplatnění.

⁹⁵ UNRAU, Y. *Defining a Foster Care Placement Move: The Perspective of Adults Who Formerly Lived in Multiple Out-of-Home Placements*. 10-2010. Social Work Faculty Publications. Social Work. Western Michigan University, s. 426- 432.

Stejně tak jako výzkum Bartha⁹⁶, tato výzkumná studie zjistila, že významný vliv na úspěšnost pěstounské péče a na adekvátní zařazení jedince do samostatného života má věk při opuštění pěstounské rodiny. V případě předčasného ukončení (před 18. rokem) pěstounské péče se objevily problémy. Problémy tkvěly v nezralosti jedinců v době ukončení a v žádné podpoře ze strany pěstounů. Tito jedinci utekli z pěstounské péče v době (důvody hádky, fyzické tresty), kdy na odchod nebyli připraveni. Problémy spočívaly v oblasti práce, bydlení, ale i v kriminálním chování, v závislostech na návykových látkách. Jedinci, kteří neprožili pevné citové vztahy v pěstounské rodině, měli v dospělosti problémy v partnerských vztazích. Jejich vztahy byly krátkodobé a povrchní.

V průběhu výzkumu jsme hledali souvislost mezi úspěšností pěstounské péče a věkem v době přijetí. Předpokládali jsme, že čím dříve se dostane dítě do pěstounské rodiny, tím lépe a kvalitněji se vybudují a upevní vztahy s pěstounskými rodiči. Ovšem tato domněnka se ukázala jako chybná. Dle našeho výzkumného vzorku neměl věk v době přijetí do pěstounské péče žádný vliv na úspěšný přechod jedinců do samostatného života. Úspěšnost pěstounské péče stála na mnoha faktorech, ovšem věk jsme vyloučili. Většina participantů byla přijata v brzkém věku - rok až 3 roky, někteří až v 10 letech. Na kvalitu pěstounské péče neměl věk žádný vliv. Vztahy s pěstouny se vytvořily stejně tak pevně v 10 letech jako brzkém věku. Výsledky naší studie potvrdily výzkum provedený na Slovensku Milanem Ficem. Ten se zabýval faktory, které hrají roli v předčasném ukončení náhradní rodinné péče. Zjistil, že věk dítěte v době přijetí do náhradní rodinné péče, délka jeho pobytu a jeho pohlaví, nehrají statisticky významnou roli. K predikci předčasného ukončení péče přispívají jiné okolnosti mezi nimi např. problematická puberta či výraznější poruchy chování.⁹⁷ Přesto bychom doporučovali provést další výzkumy na větším vzorku osob.

V 90 % se po ukončení pěstounské péče vyskytovaly tendence hledat své kořeny, tedy svou biologickou rodinu. Tato touha byla silnější u jedinců, kteří pěstounskou péči hodnotili spíše negativně. Považujeme za přirozené, že děti z pěstounské péče chtějí znát své původní rodiče. 71 % participantů své biologické rodiče našlo. Nicméně setkání s nimi hodnotili jako traumatizující zkušenost. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že pro jedince, kteří vyrůstali v dlouhodobé pěstounské péči, nemá biologická rodina žádný význam kromě toho, že jim dala život.

⁹⁶ BARTH, R. P. (1990) On their own: The experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7 (5), 419-440.

⁹⁷ FICO, M. Predčasné ukončovanie náhradnej rodinnej starostlivosti v Slovenskej republike. In *Fórum sociálnej politiky*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2015, roč. 9, 1-32. ISSN 1802-5854.

Odpořed' na vřzkumnou otřzku ř. 3: *Jak hodnotř vřznam pěstounské rodiny pro svřj souřasny řivot?*

90 % participantř vnřmalo po celou dobu pěstounské pěče své pěstouny za rodiče. Oslovovali je mami a tati. Pěstounská rodina pro ně znamenala domov. Tak to hodnotili i participanti, kteří vypovřdali o řpatnřch vztazřch s pěstouny. Pro vřechny dotazovaně osoby bylo velice dřležité nřkam patřit. V rozhovorech dřvali dřraz na pojem rodina. Rodině přiklřdali nejvřjší vřznam. Tento fakt zjistil i vřzkum, kterřm byla naře studie inspirovřna. Sobotkovř a Ořenřřkovř⁹⁸ upozorňujř na klřčovou potřebu přijatřch dětř patřit do pěstounské rodiny, přinřleřet k nř. Tato potřeba se ukřzala vřce silnř v situacřch, kdy vztahy s biologickou rodinou byly řpatně ři řadně.

Některř participanti se v pěstounské rodině cřtili jako cizř. Tento pocit souvisel s třm, jakřm zpřsobem pěstouni dřtě přijali. Zda jej považovali za své nebo dřvali přednost vlastnřm dětřm před těmi přijatřmi.

Participanti, kteří hodnotili pěstounskou pěči jako řspěšnř, vřzdvihujř vřchovu pěstounř, kterř se z nich snařila vychovat dobrěho řlověka a uřit je nesobeckosti. Byla postavena na podpoře a lřsce. Pěstounřm jsou vděčni za zřchranu řivota, za to, ře si je vzali z dětřského domova. Vřř si mořnosti vyrřstat v plnohodnotně rodině. Na svřch pěstounech oceňujř dřvřru, se kterou k nim přřstupovali. V neposlednř řadě jsou jim vděční za mořnosti, kterě vřchovou v rodině zřskali. Uvřdomujř si, ře kdyby vyrřstali v biologickě rodině, jejich řivot by se neubřral třmto směrem. řanci na lepřř řivot si uvřdomujř i participanti, kterř považujř pěstounskou pěči spřře za negativnř zkuřenost.

V přřpadě, ře pěstounská rodina v dostatečné mřře uspokojovala veřkerě psychickě potřeby přijatřch dětř, považovali tito jedinci své pěstouny za jedinně rodiče i po ukonřenř pěstounské pěče. Přesněji to vystřhl jeden participant: „*Pro mě mřma nenř ta, co porodř, ale ta, co vychovř.*“ (Richard) Tento zřvěr potvřrdila i studie Sobotkovř⁹⁹. Podle nř jsou pro dětř v pěstounské pěči vztahy s pěstouny mnohem dřležitějšř neř vztahy k jejich biologickřm rodiřřm. Z nařeho vřzkumu vyplynulo, ře po ukonřenř pěstounské pěče udržuje pravidelnř kontakt s pěstouny 71 % participantř. Toto zjřřtenř ukazuje, ře dlouhodobř pěstounská pěče umořňuje vytvořit umřřtenřm dětřm stejnř vztah a citově zřzemř jako je v kterěkoli jině

⁹⁸ SOBOTKOVř, I. – ORENŘřKOVř V. *Pěstounská pěče ořima dospělřch, kterř v nř vyrřstli: trendy vs. zkuřenosti*. Olomouc: Univerzita Palackěho v Olomouci, 2013.

⁹⁹ SOBOTKOVř, I. – ORENŘřKOVř V. *Pěstounská pěče ořima dospělřch, kterř v nř vyrřstli: trendy vs. zkuřenosti*. Olomouc: Univerzita Palackěho v Olomouci, 2013.

rodině. Ukončením dlouhodobé pěstounské péče zůstávají vztahy nadále stejné jako v jejím průběhu. Osamostatněním jedinců se v zásadě nic nemění.

ZÁVĚR

Diplomová práce řeší problematiku náhradní rodinné péče. Největší pozornost je věnována pěstounské péči. Do pěstounské péče přicházejí děti, které jen velmi těžko nacházejí nové rodiče. Jsou to děti s různými formami postižení, se zcela zvláštními potřebami, děti s odlišnou barvou pleti, jiného etnika či rasy. Potřebují nový domov, touží cítit, že jsou přijímáni a milováni. Hledají náhradní rodiče dostatečně poučené, připravené, se schopností vcítění se, laskavosti a vytrvalosti. Ohrožené děti si zaslouží zažít to - co nám, kteří jsme vyrůstali v milující rodině - připadá tak běžné a všední: někam patřit, být někde doma.

Být dítětem z pěstounské péče není žádná nálepka. Není se za co stydět. Dostat možnost vyrůst v pěstounské rodině, mnohdy pro některé děti znamená dostat novou šanci. Dostat šanci prožít to, co ve své biologické rodině či v dětském domově neměli. Pěstouni orientováni na blaho dítěte dokáží jedinci poskytnout láskyplné prostředí, kde je bezpodmínečně přijat. Jen s takovou perspektivou rodiny, kde je milován, je schopný v dospělosti zvládat požadavky okolí a předávat pozitivní vzorky svým vlastním dětem.

V první kapitole diplomové práce jsme se zabývali náhradní rodinnou výchovou z širšího pohledu. Zasadili jsme ji do systému náhradní výchovy v České republice. Pro uvedení do problematiky jsme popsali rozdíly mezi jednotlivými formami náhradní rodinné péče. Vyzdvihli jsme jejich zásadní odlišnosti. Druhá kapitola představila institut pěstounské péče v celé jeho šíři. Pro pochopení jeho dnešní podoby seznámila čtenáře s jeho bohatým historickým vývojem. Pěstounská péče prošla složitými obdobími, kde byla na chvíli zapomenuta vlivem upřednostňování ústavní výchovy. Působením legislativních změn byla znovu vzkříšena do podoby, která má co nejlépe vyhovovat potřebám přijatých dětí i pěstounů. V práci je také zmiňována pěstounská péče na přechodnou dobu, kterou ovšem nestavíme do opozice vůči té klasické dlouhodobé. Považujeme ji za významné řešení situace v případě, kdy krátkodobé umístění dítěte do pěstounské péče vede k jeho opětovnému zařazení do původního již zdravého rodinného prostředí. V závěru teoretické části jsme přinesli teorie, které se zabývají problematikou attachmentu, psychickou deprivací a základními psychickými potřebami dítěte. Za pomoci teorie psychosociálního vývoje osobnosti navrženou Eriksnem jsme poznali, jakými životními předěly musí jedinec projít, aby mohl pokračovat na další úroveň ve svém vývoji. Poslední kapitola se věnovala

výzkumným studiím, které svými výsledky obohatily oblast pěstounské péče. Vybrali jsme takové, které se zabývaly dospělými jedinci z pěstounské péče.

Jelikož oblast pěstounské péče z pohledu již dospělých jedinců není dle našeho názoru dostatečně prozkoumána, rozhodli jsme se provést kvalitativní výzkumné šetření, pro hlubší pochopení této problematiky. Zaměřili jsme se na dospělé osoby, které podstatnou část svého dětství a dospívání vyrůstaly v dlouhodobé pěstounské péči. Cílem výzkumu bylo přinést jedinečný pohled na pěstounskou péči očima jejich bezprostředních účastníků. Pomocí polostrukturovaného rozhovoru jsme získali cenné zkušenosti, názory a prožitky o životě v pěstounské rodině. Výzkum se soustředil na těžko přístupnou populaci. Přestože výsledky výzkumu nelze kvůli malému výzkumnému vzorku (sedm účastníků) zcela zobecnit, přinášejí bohatý materiál o realitě pěstounské péče a především hloubkovou sondu do života lidí, kteří s ní mají osobní zkušenost. Výzkum nám umožnil pochopit jejich náhled situace a jejich chápání. Zjistili jsme, jak probíhalo dětství a dospívání v pěstounské rodině, jaké zkušenosti a hodnoty si děti z pěstounské péče odnášejí do svého dospělého života a jak hodnotí význam pěstounské rodiny pro svůj současný život. Zmapovali jsme, k jakým problémům došlo po jejím ukončení a jaké aspekty pomohly snadnějšímu osamostatnění.

Náš výzkum došel k závěru stejně tak jako výzkum Sobotkové¹⁰⁰, že dlouhodobá pěstounská péče má v systému náhradní rodinné výchovy své opodstatnění a důležité místo. Považujeme ji za institut velice přínosný. Dospělí, kteří vyrůstali v dlouhodobé pěstounské péči, potvrdili, že pro uspokojování základních psychických potřeb mimo biologickou rodinu se jeví dlouhodobá pěstounská péče za nejvhodnější řešení. Vypověděli, že jsou vděční za možnost vyrůstát v pěstounské rodině, ať už to pro ně byla pozitivní nebo negativní zkušenost. Pěstounská rodina dokázala ve většině případů plnohodnotně zastoupit původní rodinu. Figurovala jako bezpečné zázemí i po ukončení pěstounské péče. Pouze v rodině s dlouhodobou perspektivou (to znamená v dlouhodobé pěstounské péči, ne v pěstounské péči na přechodnou dobu) se mohou vytvořit takové vztahy mezi pěstouny a přijatými dětmi, jaké jsou v běžné rodině. Tyto vztahy považujeme za podstatné pro zdravý vývoj jedince. Výzkum potvrdil, že důležitější než pokrevní rodina, je rodina zabezpečující péči a lásku. V případě neúspěšné pěstounské péče se zvyšuje význam biologické rodiny. Nicméně ani tam jedinci nebyli pozitivně přijati.

Výzkum umožnil shrnout všechny stránky dlouhodobé pěstounské péče. Přinesl obraz subjektivní životní zkušenosti jejich účastníků. Cíl výzkumu byl koncipován tak, aby

¹⁰⁰ SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 198 s.

výsledky, které výzkum přinese, byly použitelné pro praxi. Doufáme, že zjištěné výsledky praxi obohatí a budou prospěšné jak pro samotné jedince, kteří vyrůstají v pěstounské péči, tak pro jejich pěstouny. Orgánům sociálně-právní ochrany dítěte a neziskovým organizacím by výsledky mohly pomoci ke zkvalitnění jimi poskytovaných služeb v oblasti pěstounské péče.

Domníváme se, že téma pěstounské péče z výzkumného hlediska není dostatečně vyčerpáno. Otvírají se nové perspektivy jejího hlubšího zkoumání. Sami doufáme, že tato práce bude podnětem k dalšímu výzkumnému bádání ve zmíněné oblasti. Do dalších podobných výzkumů bychom doporučovali zahrnout širší vzorek participantů, aby výsledky byly více reprezentativní. Navrhujeme se soustředit více do hloubky na téma podpory při osamostatňování jedinců po skončení pěstounské péče. V případech negativního hodnocení pěstounské péče z pohledu samotných jedinců je nutné dále prozkoumat, z jakého důvodu došlo k selhání pěstounské péče. V neposlední řadě se objevuje téma pomoci a kontroly ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dítěte. Je zajímavé, že se o sociálních pracovnicích ani jeden účastník výzkumu nezmínil. Na veřejnosti stále panuje představa orgánu sociálně-právní ochrany dítěte jako represivního orgánu. Nicméně jeho hlavní funkce spočívá v pomoci a podpoře rodinám s dětmi. Jakou roli tedy hrají sociální pracovnice pěstounské rodiny? Doporučovali bychom více do hloubky prozkoumat, jak sociální pracovnice zasahovaly do dění v rodině, popřípadě k jakým selháním došlo.

ZDROJE

Knížní

BARTH, R. P. (1990) On their own: The experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7 (5), 419-440.

BOWLBY, J. *Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010. 356 s. ISBN 978-80-7367-670-4.

BRISCH, K. H. *Poruchy vztahové vazby*. Přeložil P. Patočka. Praha: Portál, 2011. 312 s. ISBN 978-80-7367-870-8.

ERIKSON, E. H. *Dětství a dospělost*. Přeložil J. Valeška. Praha: Argo, 2002. 390 s. ISBN 80-7203-380-8.

ERIKSON, E. H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Devět věků člověka. Přeložil J. Šimek. Praha: Portál, 2015. 152 s. ISBN 978-80-262-0786-3.

FARRUGIA, S. P. et al. Perceived social environment and adolescents' well-being and adjustment: Comparing a foster care sample with a matched sample. In *Journal of Youth and Adolescence*. 35 (3), 2006, p. 349-358.

FICO, M. Predčasné ukončovanie náhradnej rodinnej starostlivosti v Slovenskej republike. In *Fórum sociálnej politiky*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2015, roč. 9, 1-32. ISSN 1802-5854.

GABRIEL, Z. – NOVÁK T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada Publishing, 2008. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.

GARDNER, H. Perceptions of family: Complexities introduced by foster care. Part 2: Adulthood perspectives. *Journal of Family Studies*. 2004, 10 (2), p. 188 – 203.

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí: Obrat k dítěti jako výzva pro učitele i rodiče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 288 s. ISBN 80-7178-888-0.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody aplikace*. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

KOLUCHOVÁ, J. *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: MPSV, 1992. 140 s. ISBN 80-85529-01-7.

MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada, 1999, 143 s. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Z. – LANGMEIER, J. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. 400 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992, 223 s. ISBN 80-04-25236-2.

MATĚJČEK, Z. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999, 184 s. ISBN 80-7178-304-8 32.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 3. Praha: SLON, 2003, 167 s. ISBN 80-86429-19-9.

NELSON, CH. A., FOX N. A., ZEANAH, CH. H. *Romania's abandoned children. Deprivation, Brain Development, and the Struggle for Recovery*. Harvard university press, 2014, 402 s. ISBN 978-0-674-72470-9.

NOŽÍŘOVÁ, J. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde Praha, 2012. 94 s. ISBN 978-80-86131-91-7.

PECORY, P. J. et al. *Assessing the effects of foster care: Early results from the Casey National Alumni Study*. Seattle: Casey Family Programs, 2003.

SMOLÍKOVÁ, V. *Tradice pěstounské péče v českých zemích*. Vyd. 1. Brno: KEY Publishing, 2014, 77 s. ISBN 978-80-7418-218-1.

SOBOTKOVÁ, I. – OČENÁŠKOVÁ V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 198 s. ISBN 979-80-244-3821-4.

SOBOTKOVÁ, I. Potřebuje dítě profesionála, nebo rodiče? In *Biograf*. Č. 49, 2009. s 61-64. ISSN 1211-5770.

Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2006. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2007. 225 s. ISBN 978-80-86878-54-6.

Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2014. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. 146 s. ISBN 978-80-7421-104-1.

Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2015. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2016. 148 s. ISBN 978-80-7421-127-0.

SYCHROVÁ, A. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2015, 239 s. ISBN 978-80-7395-955-5.

ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠMAJDOVÁ BÚŠOVÁ, K. – KUČERA, M. *Profesionální rodičovství: etnografická studie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015, 223 s. ISBN 978-80-246-3010-6.

ŠVARŤÍČEK, R. – ŠEĐOVÁ, K. et kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

UNRAU, Y. *Defining a Foster Care Placement Move: The Perspective of Adults Who Formerly Lived in Multiple Out-of-Home Placements*. 10-2010. Social Work Faculty Publications. Social Work. Westen Michigan University, s. 426- 432.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

Elektronické

MPSV [online]. [cit. 2016-10-29]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/21042>.

MPSV: *Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti* [online]. [cit. 2017-01-22].

Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/21721/optimalizace_rizeni.pdf.

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 [online]. [cit. 2016-09-19].

Dostupné z: http://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/43cs_1.pdf&original=Narodni_akcni_plan.pdf.

Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2015. MPSV [online]. [cit. 2016-11-09]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.

Sanace rodiny: MPSV [online]. [cit. 2016-12-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5587>.

SOS dětské vesničky [online]. [cit. 2016-10-29]. Dostupné z: <http://www.sos-vesnicky.cz/>.

Zákony

Úmluva o právech dítěte

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 218/2003. Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže

PŘÍLOHY

Příloha 1: Charakteristika případu - ALEŠ.....	95
Příloha 2: Charakteristika případu – MAGDALÉNA	97
Příloha 3: Charakteristika případu – MATĚJ	99
Příloha 4: Charakteristika případu – LIBOR	101
Příloha 5: Charakteristika případu - RICHARD.....	103
Příloha 6: Charakteristika případu - ELENA.....	105
Příloha 7: Charakteristika případu - NATAŠA.....	107
Příloha 8: Systém okruhů, kategorií a subkategorií.....	109

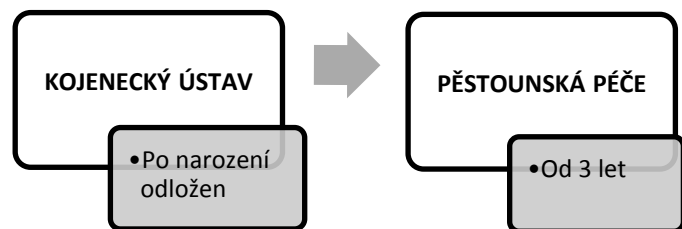
Příloha 1: Charakteristika případu - ALEŠ¹⁰¹

Základní údaje					
Věk	Bydliště	Vzdělání	Profese	Rodinný stav	Děti
26	Pardubický kraj	Středoškolské bez maturity	Momentálně nezaměstnaný	Bez partnera	
Základní charakteristika					
Doba trvání PP (roky)	19				
Věk příchodu do PP	3				
Věk odchodu z PP	22				
Věk v době umístění do KÚ či DD	0				
Doba pobytu v KÚ či DD (roky)	3				
Věk při odebrání z BR	BR se ho vzdala				
Doba vyrůstání v BR (roky)	0				
Důvod odebrání z BR (dle informanta)	Odložen z důvodu tělesného postižení (dysmelie ¹⁰²)				
Sourozenci	Biologičtí	Děti pěstounů	Další děti svěřené do PP		
	Neví o nich	4	0		
Vztah s PR	PR považuje je za rodiče; PR jsou věřící				
Problémy během PP	V PR se problémy nevyskytovaly; pěstouni mu pomohli vyrovnat se s postižením				
Problémy po ukončení PP	Problémy se nevyskytly; díky podpoře pěstounů se dokázal zařadit do běžného života				
Styk s PP	Po skončení pěstounské péče jsou v kontaktu; navštěvují se				
Styk s BR	Během PP	Po ukončení PP			
	Neproběhl	Neproběhl; nevyhledával je, ani oni ho nekontaktovali			
Analýza původní rodiny					
O své biologické rodině nemá žádné informace. Nikdy je neviděl a ani nemá tendenci je vyhledat.					

¹⁰¹ Vysvětlivky: PP = pěstounská péče; BR = biologická rodina; PR = pěstounští rodiče; KÚ = kojenecký ústav; DD = dětský domov.

¹⁰² Dysmelie = chybění části končetin při narození

Životní historie

Příloha 2: Charakteristika případu – MAGDALÉNA¹⁰³

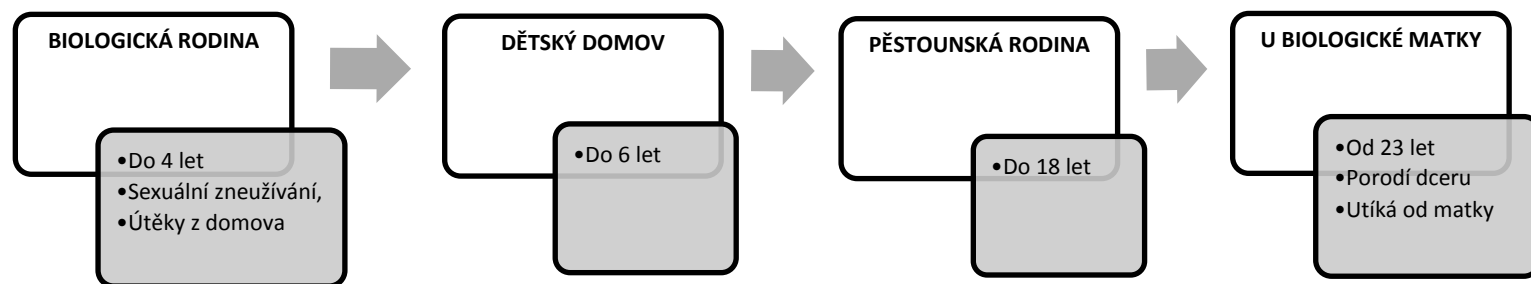
Základní údaje					
Věk	Bydliště	Vzdělání	Profese	Rodinný stav	Děti
49	Středočeský kraj	Vyučená	Aranžérka květin	Vdaná	1
Základní charakteristika					
Doba trvání PP (roky)	12				
Věk příchodu do PP	6				
Věk odchodu z PP	18				
Věk v době umístění do KÚ či DD	4				
Doba pobytu v KÚ či DD (roky)	2				
Věk při odebrání z BR	4				
Doba vyrůstání v BR (roky)	4				
Důvod odebrání z BR (dle informanta)	Sexuálně zneužívána otcem; útěky z domova.				
Sourozenci	Biologičtí	Děti pěstounů		Další děti svěřené do PP	
	0	2		0	
Vztah s PR	Pozitivní vztahy; PR považuje je za rodiče; cítí k nim vděk				
Problémy během PP	Vyskytly se psychické problémy vlivem prožitého traumatu v dětství				
Problémy po ukončení PP	Psychické problémy přetrvávají. Začíná žít s biologickou matkou. Porodí dceru, kterou vlivem psychických problémů a působením biologické matky, je nucena dát do kojeneckého ústavu.				
Styk s PR	Po skončení PP stále v kontaktu; PR považuje je za rodiče; celý život mají dobré vztahy; PR již po smrti				
Styk s BR	Během PP	Po ukončení PP			
	Neproběhl	Po skončení PP ji matka kontaktuje; začne u ní bydlet; považuje to za negativní zkušenost; dnes se již nestýkají			

¹⁰³ Vysvětlivky: PP = pěstounská péče; BR = biologická rodina; PR = pěstounští rodiče; KÚ = kojenecký ústav; DD = dětský domov.

Analýza původní rodiny

Biologická matka pracovala jako zdravotní sestra, otec byl u policie. Otec Magdalénu sexuálně zneužíval. Matka tomu nečinně přihlížela. Sousedí rodiče považovali za spořádané lidi, tudíž nikdo o situaci Magdalény nevěděl. Magdaléna několikrát své učitelce ve škole oznámila, co se doma děje, ale nikdo jí nevěřil. Po několika útěcích z domova se začala její situace řešit. Magdaléna byla z rodiny ve čtyřech letech odebrána. Po ukončení pěstounské péče byl navázán vztah s biologickou matkou. Magdaléně se narodilo dítě a začala bydlet u své matky. Díky ní o své dítě přišla a později s matkou kontakt ukončila.

Životní historie

Příloha 3: Charakteristika případu – MATĚJ¹⁰⁴

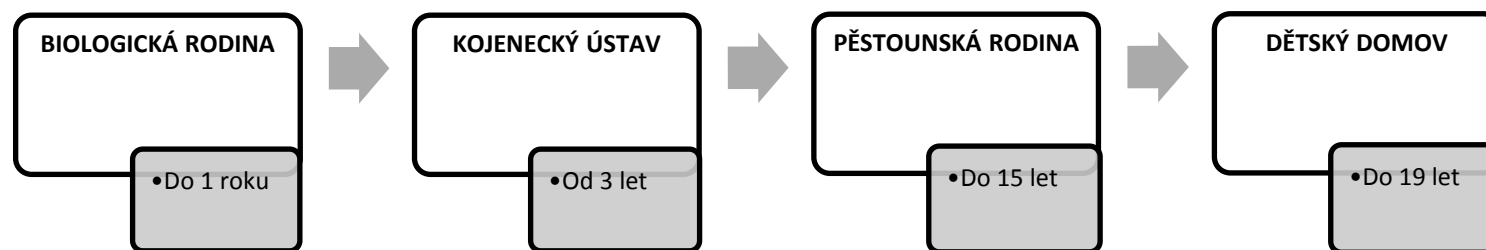
Základní údaje					
Věk	Bydliště	Vzdělání	Profese	Rodinný stav	Děti
34	Moravskoslezský kraj	Středoškolské bez maturity	Údržbář hotelů	Má partnera	
Základní charakteristika					
Doba trvání PP (roky)	12				
Věk příchodu do PP	3				
Věk odchodu z PP	15				
Věk v době umístění do KÚ či DD	1				
Doba pobytu v KÚ či DD (roky)	2 roky před přijetím do PP	4 roky v DD po ukončení PP			
Věk při odebrání z BR	1				
Doba vyrůstání v BR (roky)	1				
Důvod odebrání z BR (dle informanta)	Nedostatečná výchova a péče				
Sourozenci	Biologičtí	Děti pěstounů		Další děti svěřené do PP	
	4	3		15 dětí se vystřídalo v rodině	
Vztah s PR	Původně pozitivní vztah, postupně narušen upřednostňováním vlastních dětí před dětmi přijatými do PP				
Problémy během PP	Příliš mnoho dětí svěřených do PR, pěstouni výchovu nezvládali				
Problémy po ukončení PP	Brzké ukončení PP, odchází do DD. Poté bydlí v Domě na půli cesty.				
Styk s PR	Po skončení pěstounské péče nebyli v kontaktu, kontakt není navázán ani nyní				
Styk s BR	Během PP	Po ukončení PP			
	Neproběhl	Kontakt proběhl; dnes už neprobíhá. S biologickými rodiči i se sourozenci se osobně setkal. Považuje to za negativní zkušenost.			

¹⁰⁴ Vysvětlivky: PP = pěstounská péče; BR = biologická rodina; PR = pěstounští rodiče; KÚ = kojenecký ústav; DD = dětský domov.

Analýza původní rodiny

V biologické rodině téměř nevyrostal. Žádné vzpomínky na ni nemá. Po skončení pěstounské péče se vyskytly tendence vyhledat biologické rodiče. Povedlo se mu je najít. Dvakrát se s nimi sešel a nechce s nimi udržovat kontakt. Setkání probíhalo v tomto duchu: „*Matka mi akorát řekla, dej mi na víno a otec ležel na gauči a ptal se, jestli mu nepučím peníze.*“ Sourozence také sám kontaktoval, ovšem již se s nimi nestýká.

Životní historie

Příloha 4: Charakteristika případu – LIBOR¹⁰⁵

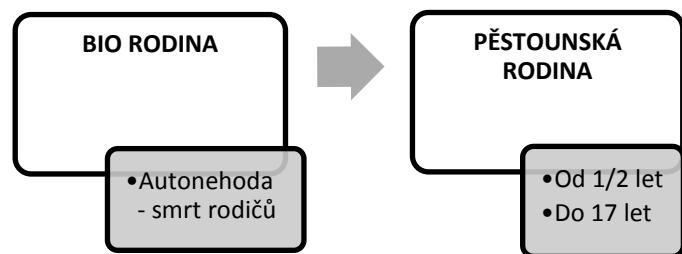
Základní údaje					
Věk	Bydliště	Vzdělání	Profese	Rodinný stav	Děti
35	Středočeský kraj	Vyučení s maturitou	Stínící technik	Bez partnera	1
Základní charakteristika					
Doba trvání PP (roky)	15 nebo 16				
Věk příchodu do PP	1 nebo 2				
Věk odchodu z PP	17				
Věk v době umístění do KÚ či DD	Neumístěn				
Doba pobytu v KÚ či DD (roky)	Neumístěn				
Věk při odebrání z BR	0				
Doba vyrůstání v BR (roky)	1 nebo 2				
Důvod odebrání z BR (dle informanta)	Úmrtí rodičů				
Sourozenci	Biologičtí	Děti pěstounů		Další děti svěřené do PP	
	0	3		0	
Vztah s PR	Původně pozitivní vztah v dětství, později zvyšující se agresivita pěstouna				
Problémy během PP	Agresivita pěstouna; hádky v rodině				
Problémy po ukončení PP	Brzké ukončení PP; odchod na ulici; krádeže; drogová kariéra; vězení				
Styk s PR	Po skončení PP pouze v podobě občasné korespondence; dnes se již osobně stýkají				
Styk s BR	Během PP	Po ukončení PP			

¹⁰⁵ Vysvětlivky: PP = pěstounská péče; BR = biologická rodina; PR = pěstounští rodiče; KÚ = kojenecký ústav; DD = dětský domov.

Analýza původní rodiny

Své biologické rodiče nikdy nepoznal. Zemřeli při autonehodě. Roli v ní hrál alkohol. Z vyprávění své babičky došel k názoru, že by v dobré rodině nevyrostal.

Životní historie

Příloha 5: Charakteristika případu - RICHARD¹⁰⁶

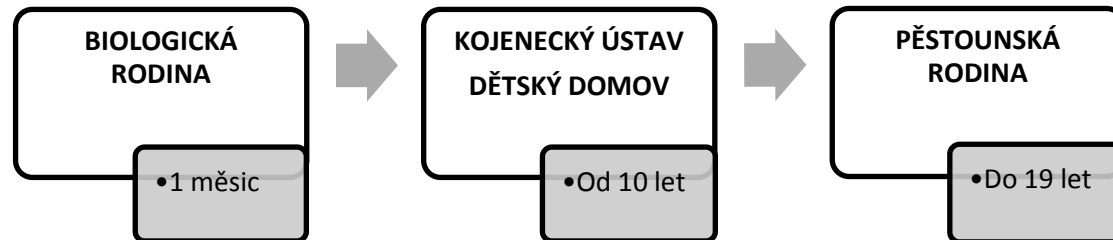
Základní údaje					
Věk	Bydliště	Vzdělání	Profese	Rodinný stav	Děti
32	Praha	Vysokoškolské, titul Bc.	Manager střední školy	Má partnera	1
Základní charakteristika					
Doba trvání PP (roky)	9				
Věk příchodu do PP	10				
Věk odchodu z PP	19				
Věk v době umístění do KÚ či DD	1 měsíc				
Doba pobytu v KÚ či DD (roky)	10				
Věk při odebrání z BR	1 měsíc				
Doba vyrůstání v BR (roky)	1 měsíc				
Důvod odebrání z BR (dle informanta)	Biologická matka ho odložila, nedostatečná péče				
Sourozenci	Biologičtí	Děti pěstounů	Další děti svěřené do PP		
	Asi 6	0	3		
Vztah s PR	Velice pozitivní vztah; pěstovanku považuje za svou matku				
Problémy během PP	Po odchodu z DD neuměl číst, koktal. Pěstovanka se mu věnovala a podporovala ho.				
Problémy po ukončení PP	Žádné se nevyskytly				
Styk s PR	Po skončení PP nadále v kontaktu; navštěvují se i se sourozenci.				
Styk s BR	během PP	po ukončení PP			
	Neproběhl	Vyhledal biologickou matku; považuje to za negativní zkušenost. V současnosti kontakt s BR neudrhuje. Se 2 biologickými sourozenci je v kontaktu.			

¹⁰⁶ Vysvětlivky: PP = pěstounská péče; BR = biologická rodina; PR = pěstounští rodiče; KÚ = kojenecký ústav; DD = dětský domov.

Analýza původní rodiny

Biologická matka Richarda odložila do dětského domova. Důvody proč ho odložila, neví. Domnívá se, že se jednalo o nedostatečnou výchovu a nezáměr ze strany matky. Nemá potřebu pátrat po tom, co jí k tomu vedlo. Říká, že je s tím již dnes srovnaný. Richarda vyhledali nejdříve jeho sourozenci. S nimi se nějakou dobu stýkal. Poté se sešel i s biologickou matkou. Jejich setkání komentuje takto: „Samozřejmě, když mě matka viděla, začala hned brečet a citově vydírat. Hned chtěla půjčit peníze. Žádná zpětná sebekritika nebyla. Absolutně nemám zájem se s ní vídat. Jen jsem to musel vidět. Matka pro mě v současnosti nemá žádný význam. Je to cizí člověk. Je to člověk, který mě porodil. Nic víc.“ O setkání s otcem Richard neměl zájem.

Životní historie

Příloha 6: Charakteristika případu - ELENA¹⁰⁷

Základní údaje					
Věk	Bydliště	Vzdělání	Profese	Rodinný stav	Děti
25	Pardubický kraj	Vyučená	Servírka	Bez partnera	
Základní charakteristika					
Doba trvání PP (roky)	15				
Věk příchodu do PP	3				
Věk odchodu z PP	18				
Věk v době umístění do KÚ či DD	1,5				
Doba pobytu v KÚ či DD (roky)	1,5				
Věk při odebrání z BR	1,5				
Doba vyrůstání v BR (roky)	1,5				
Důvod odebrání z BR (dle informanta)	Nedostatečná výchova; matka alkoholička; otec ve vězení				
Sourozenci	Biologičtí	Děti pěstounů		Další děti svěřené do PP	
	5	0		1 – její biologická sestra	
Vztah s PR	Negativní vztah s pěstounkou; pěstounka alkoholička; fyzické a psychické napadání ze strany pěstounky Dobrý vztah s pěstounem; pěstoun pracovně zaneprázdněn				
Problémy během PP	Konflikty v rodině; alkoholismus pěstouny				
Problémy po ukončení PP	Ukončení PP útekem. Problémy při hledání bydlení.				
Styk s PR	Po skončení PP stále v kontaktu s pěstounem.				
Styk s BR	Během PP		Po ukončení PP		
	Neproběhl; biologická matka se snažila o navrácení dětí do své péče		Po skončení PP biologická matka navázala písemný kontakt. K osobnímu kontaktu zatím nedošlo, Elena sbírá odvahu.		

¹⁰⁷ Vysvětlivky: PP = pěstounská péče; BR = biologická rodina; PR = pěstounští rodiče; KÚ = kojenecký ústav; DD = dětský domov.

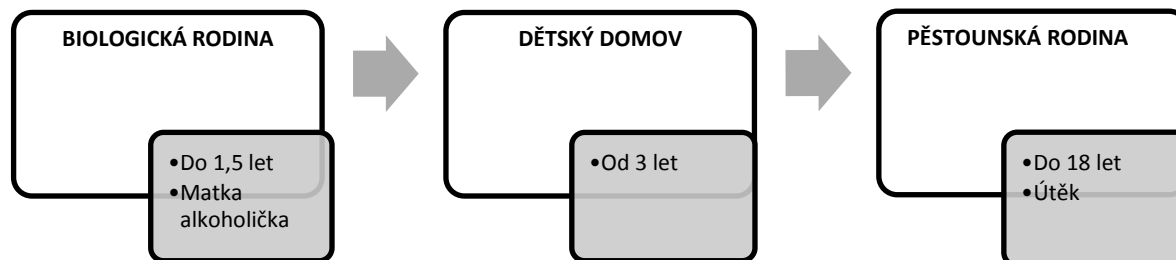
Analýza původní rodiny

Elena si biologickou matku i širokou rodinu velice dobře pamatuje. Matka byla alkoholička. O ní a sestru nepečovala. Většinou odešla do hospody a nechala je zamčené doma i několik dní. Nejednalo se o fyzické napadání, ale o nedostatek péče. Matku si Elena idealizuje: „*Máma nás měla jako mladá, asi o nás moc neuměla pečovat. Na špatnou cestu ji přivedl můj biologický otec, proto začala pít. Já ji dnes nic nevyčítám... Ráda nás asi měla. Pamatuju si, jak nás vozila v kočárku.*“ Biologického otce si nepamatuje. Ten se v rodině téměř nevyskytoval, protože byl často ve vězení. Pamatuje si hádky, které mezi rodiči panovaly. Otec pro ni v současnosti nemá žádný význam. S matkou je v současné době v kontaktu. Matka ji sama kontaktovala po telefonu, ale k osobnímu setkání ještě nedošlo. Ač ji chce Elena vidět, bojí se. Matka pro ni má velký význam: „*Pro mě znamená moc, dala mi život. Do budoucna se chci s ní stýkat, protože je to moje krev. Je to máma, i když špatná.*“

Pamatuje si na svou babičku a dědu. Děda se o ně staral, když máma šla pít. Babička byla také alkoholička. Prarodiče od té doby neviděla. Neví, zda ještě žijí.

Biologických sourozenců má pět. Dva jsou osvojeni. Snažila se je dohledat, ale bez výsledku. Chtěla se s nimi stýkat. Hodně pro ni znamená mít rodinu a někam patřit. Příkladá k tomu velkým význam především proto, že po neúspěšné pěstounské péči ztratila kontakt s pěstounskou rodinou.

Životní historie

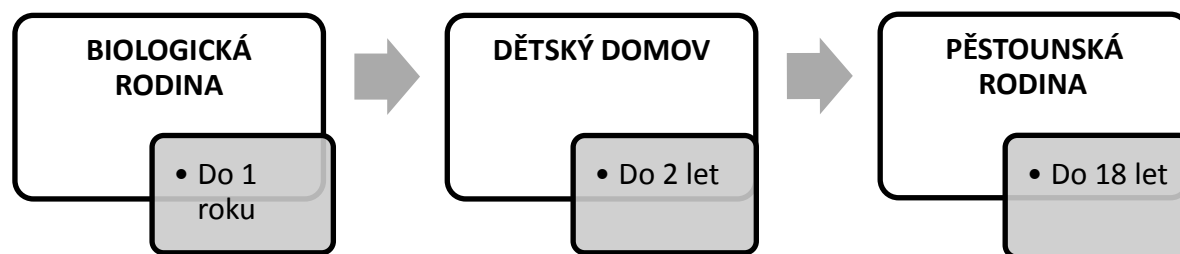

Příloha 7: Charakteristika případu - NATAŠA¹⁰⁸

Základní údaje					
Věk	Bydliště	Vzdělání	Profese	Rodinný stav	Děti
31	Královéhradecký kraj	Vyučená	Kadeřnice	Vdaná	2
Základní charakteristika					
Doba trvání PP (roky)	16				
Věk příchodu do PP	2				
Věk odchodu z PP	18				
Věk v době umístění do KÚ či DD	1				
Doba pobytu v KÚ či DD (roky)	1				
Věk při odebrání z BR	1				
Doba vyrůstání v BR (roky)	1				
Důvod odebrání z BR (dle informanta)	Nedostatečná výchova a péče, zanedbání				
Sourozenci	Biologičtí	Děti pěstounů	Další děti svěřené do PP		
	Neví o nich	3	2		
Vztah s PR	PR považuje je za rodiče; PR jsou věřící				
Problémy během PP	Konflikty v rodině kvůli identitě biologických rodičů				
Problémy po ukončení PP	Nevyskytly se; za pomoci pěstounů si našla byt a práci				
Styk s PP	Po skončení pěstounské péče jsou v kontaktu; navštěvují se				
Styk s BR	Během PP	Po ukončení PP			
	Neproběhl	Neproběhl; snaha o vyhledání, ovšem bezúspěšná			
Analýza původní rodiny					
Žádné informace o biologické rodině neví. Snažila se je vyhledat, bezúspěšně.					

¹⁰⁸ Vysvětlivky: PP = pěstounská péče; BR = biologická rodina; PR = pěstounští rodiče; KÚ = kojenecký ústav; DD = dětský domov.

Životní historie

Příloha 8: Systém okruhů, kategorií a subkategorií

Analýza dětství a dospívání v pěstounské péči

Okruh 1: Přijetí do pěstounské rodiny

Kategorie: Motivace pro pěstounskou péči

Subkategorie: Bezdětnost pěstounů; biologická sestra; křesťanská víra; finanční ohodnocení

Kategorie: Pocity spojené s prvním setkáním s pěstounskou rodinou

Subkategorie: Radost; udivení

Okruh 2: Vztah s pěstouny a vývoj tohoto vztahu

Kategorie: Pozitivní vztahy

Subkategorie: Rodiče; oslovení mami a tati

Kategorie: Nejdřív dobré, pak se to zhoršilo

Subkategorie: Ambivalentní

Kategorie: Negativní

Subkategorie: Averse

Kategorie: Láska a náklonost

Subkategorie: Starali se; podporovali; byl jsem tam cizí; nezájem; averze

Okruh 3: Výchova pěstounů

Kategorie: Velké rozdíly mezi vlastními a přijatými dětmi; dávali všem stejně; podpora a pomoc; něco za něco

Kategorie: Trest

Kategorie: Pravidla

Kategorie: Žádná výchova; zanedbání

Okruh 4: Dětství v pěstounské péči

Kategorie: Krásné vzpomínky

Subkategorie: Pozornost a péče

Kategorie: Typický den

Okruh 5: Vztah se sourozenci

Kategorie: Dobrý vztah s vlastními dětmi pěstounů

Kategorie: Jako vetřelec

Kategorie: Vztah s přijatými dětmi do pěstounské rodiny

Subkategorie: Pozitivní; problematický sourozenec

Okruh 6: Široká rodina pěstounů

Kategorie: Přijetí pěstounských dětí širokou rodinou

Subkategorie: Nejdříve problém, pak se smířili; bezpodmínečné přijetí; i když jsi cizí, tak jsi naše

Okruh 7: Udržení kontaktu s biologickou rodinou (pěstouni)

Kategorie: O kontakt s biologickou rodinou se nesnažili

Kategorie: Zamlčení kontaktu

Kategorie: Nebránili kontaktu

Okruh 8: Hodnocení pěstounské péče

Kategorie: Pozitivní zkušenost

Kategorie: Napůl pozitivní – napůl negativní

Subkategorie: Hlavně ne zpátky do děčáku

Kategorie: Negativní zkušenost

Okruh 9: Problémy, které se během pěstounské péče vyskytly

Kategorie: Běžné problémy v pubertě

Kategorie: Vážnější problémy

Subkategorie: Trauma z biologické rodiny; trauma z pobytu v dětském domově; rozdíl mezi vlastními dětmi a přijatými dětmi; problémový sourozenec; hádky, fyzické napadání, alkoholismus, odmítnutí dítěte; násilí mezi pěstouny

Analýza zvládnutí přechodu do samostatného života

Okruh 1: Ukončení pěstounské péče a zvládnutí přechodu do samostatného života

Kategorie: Žádné problémy po ukončení

Subkategorie: Podpora ze strany pěstounské rodiny

Kategorie: Problémy po ukončení

Subkategorie: Brzké ukončení pěstounské péče; návrat do dětského domova; návrat k biologické matce

Kategorie: Vážné problémy

Subkategorie: Problémy s bydlením, se sháněním práce; bydlel jsem na ulici; drogy; krádeže; nulová podpora

Kategorie: Hledání biologických rodičů

Subkategorie: Tendence najít své kořeny; po setkání s rodiči netouží; sami si mě našli; dohledal jsem rodiče sám

Analýza významu pěstounské rodiny pro současný život

Okruh 1: Jak se změnil vztah s pěstouny po ukončení pěstounské péče

Kategorie: Udržují kontakt s pěstouny

Kategorie: S pěstouny se nestýká

Kategorie: Nejdříve ztráta kontaktu, potom navázání

Okruh 2: Co mi pěstouni do života předali a co naopak nepředali

Kategorie: Výchova ve slušného člověka

Kategorie: Pomoc druhým

Kategorie: Podpora

Kategorie: Neznalost hodnoty peněz, nestanovení hranic chování, nulová podpora a pomoc

Okruh 3: Význam pěstounů

Kategorie: Pozitivní význam

Subkategorie: Vděčnost za záchranu života; bezpodmínečné přijetí a láska; rodina; dali mi možnosti; vážím si jich

Kategorie: Negativní význam

Subkategorie: Nejsem jim za nic vděčný

Okruh 4: Vztah se sourozenci po skončení pěstounské péče

Kategorie: Jsou to sourozenci – bratr a sestra

Kategorie: Stýkám se se sourozenci

Subkategorie: rozchod názorů

Kategorie: Nestýkám se se sourozenci

Okruh 5: Životní spokojenost a zvládání dospělých rolí

Kategorie: Spokojenost se svým životem

Subkategorie: Vlastní péle; podpora pěstounské rodiny

Kategorie: Spokojenost v pracovním životě

Subkategorie: Seberealizace

Kategorie: Spokojenost s partnerskými vztahy

Subkategorie: Neschopnost druhému důvěřovat; zátěžová životní situace

Kategorie: Spokojenost s rodičovskou rolí

Subkategorie: Dobří rodiče; nezvládnutí rodičovské role

Poznámka: Okruhy jsou označeny tučným písmem a podtržením; kategorie tučným písmem a subkategorie tučným písmem a kurzívou.